

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԿԱՐԵՆ ՀԱԿՈՔՅԱՆ

ՊԱՏՇԱՃ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ 4

ՊԱՅԱՆԵ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

ՎԱՉԱԳԱՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԹԱԳԱՎՈՐԻ «ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ՈՐՊԵՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՓՈՐՁ» 12

ՀԱՅԿ ԿԵՍՈՅԱՆ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ
ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ..... 18

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ЛУСИНЕ ВАРДАНЯН

БИОЛОГИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ
КАК ОБЪЕКТЫ ПРАВООТНОШЕНИЙ 26

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԷՂՊԱՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ԴԱՏԱՎՃԻՌՆԵՐԻ ՀԱՍԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ
ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 34

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АНДРАНИК РАШИДЯН

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ
ХИЩЕНИЯ ИМУЩЕСТВА,
СОВЕРШЕННОГО ГРУППОЙ ЛИЦ 46

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

БОРИС ГАВРИЛОВ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ

УГОЛОВНОГО ДЕЛА:

МНЕНИЕ УЧЕНОГО И ПРАКТИКА 56

ԿՐԻՍԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ՎԱՆԵ ԵՆՊԻՐՐՅԱՆ

ԿՐԻՍԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ

ՈՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ 64

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԱՐՅԱՆ

ԱՇԽԵՆ ՂԱՐՍԼՅԱՆ

ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ

ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 74

ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

ЛЕВОН САРГСЯН

МЕХАНИЗМЫ ПОЛУЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОЗНАНИЙ СУДОМ,

РАССМАТРИВАЮЩИМ СПОРЫ О ЗАЩИТЕ ПРАВ

НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ:

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ

В РФ И ФРГ 84

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՆԱՐԻՆԵ ՄԱՆԱՍՅԱՆ**

ԴԱՏԱՐԱՆ ԴԻՍԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 88

**ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՊԱՅԱՆԵ ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ**

ՄԱՆԿԱՍՊԱՆ ԿԱՆԱՆՑ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԿՈՂՄԻՑ ԿԱՏԱՐԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՍԵԽԱՆԻՉՄՆԵՐԻ
ՍԵԿՆԱԲԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ 98

**ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՏԱԹԵՎ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

ՊԱՀԱՆՋՍՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄՆԵՐԸ
ԵՎ ԳՐԱՆՑ ԱԶԳԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՑԱՎՈՐ
ՎԱՐՔԱԳԾԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՎՐԱ 104

**ՄԱԿ ՓԳՀ-Ի ԱՄԲԻՈՆ
ԱՐՄԱՆ ՉՐՎԱՆԴՅԱՆ**

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԵՎ ԱՊԱՍՏԱՆԻ ՇՆՈՐՀՄԱՆ
ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ԳՈՐԾԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 112

ԳԵՎՈՐԳ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՁԵԿՈՒՅՑ 120

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ
ՀՀ ՎՃՈՒԲԵՎ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ**

..... 122

RESUME 140

ՊԱՏՇԱՋ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ԲՈՎԱՆՊԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ

Ժամանակակից աշխարհում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների ճանաչումն ու պաշտպանությունը դարձել են ողջ միջազգային հանրության առաջընթաց զարգացման նախադրյալը, հստակ ուղենիշն ու իրավական պետության սկզբունքների կյանքի կոչման ցուցանիշներից մեկը. «[...] Հարցերի հարցը մարդու բնական իրավունքների ճանաչումը, օրենսդրորեն ամրագրումը, գործնական ապահովումը և երաշխավորված պաշտպանումն է [...]»¹:

Իրավական և ժողովրդավարական պետություններում գործադիր իշխանության կազմակերպական կառուցակարգի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները բարձրագույն արժեք են, իսկ հանրային վարչակազմի գործունեությունն ամանցված է հասարակության անդամների իրավունքների, օրինական շահերի ու պահանջմունքների իրացման անհրաժեշտությունից: Նշված կարևորագույն սկզբունքները կանխորոշում են վարչական իրավունքի գիտության և պրակտիկայի զարգացման հեռանկարային ուղղությունը՝ մարդու հիմնական իրավունքների երաշխավորված իրացման, պահպանության և պաշտպանու-

թյան ապահովման համար անհրաժեշտ արդյունավետ միջոցների ստեղծման նպատակով մարդ-անհատի և հանրային իշխանության միջև ծագող փոխհարաբերությունների ժողովրդավարական մոդելների մշակումը և դրանց կենսագործումը: Գործադիր իշխանության մարմինների ընկալումը՝ որպես մարդու և քաղաքացու պահանջմունքների, իրավունքների և օրինական շահերի իրացման, պահպանության և պաշտպանության ապահովման միջոց, ժամանակակից հասարակությունում հիմնվում է մարդու և քաղաքացու կարևորագույն քաղաքական իրավունքներից մեկի՝ պատշաճ վարչարարության իրավունքի («right to good administration») ճանաչման և երաշխավորված իրացման վրա²:

Ինչպես գիտենք, Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս ընթացող սահմանադրական բարեփոխումների կարևորագույն խնդիրներից մեկն իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետևողական իրացումը և մարդու հիմնական իրավունքներին ու ազատություններին վերաբերող սահմանադրական կառուցակարգերի կատարելագործումն է: Նշված բարեփոխումների առջև դրված խնդիրների լուծման համար անկյունաքարային

ՕԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 – 9 (206 – 207)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
4

Սահմանադրական իրավունք

նշանակություն ունեն 06.12.2015 թվականին տեղի ունեցած հանրաքվեի միջոցով ընդունված ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունները, որոնք բովանդակային, կառուցվածքային և խմբագրական տեսանկյունից զգալիորեն հատակեցնում են մարդու հիմնական իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների սահմանադրաիրավական կարգավորումները:

Մարդու սահմանադրական իրավունքների ճանաչման, երաշխավորված իրացման ապահովման և պաշտպանության ոլորտում սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում կատարված նորամուծություններից մեկն այն է, որ 06.12.2015 թվականին կայացած հանրաքվեով փոփոխված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը³, հիմք ընդունելով մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ արդի մոտեցումները, ամրագրել է մարդու պատշաճ վարչարարության իրավունքը՝ որպես ինքնուրույն սահմանադրական իրավունք:

Այսպես, 06.12.2015 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության՝ «Պատշաճ վարչարարության իրավունքը» վերտառությամբ 50-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք: 2. Վարչական վարույթի ընթացքում յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք, բացառությամբ օրենքով պահպանվող գաղտնիքների: 3. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պար-

տավոր են մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի»:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի հիմնավորումների համաձայն՝ ՀՀ Սահմանադրության փոփոխված տարբերակն առանձին և ամբողջական կարգավորմամբ ամրագրում է պատշաճ վարչարարության իրավունքը, որին 27.11.2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունն անդրադարձ էր կատարել մասնակիորեն՝ 18-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանելով միայն անձի՝ պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքը: Մինչդեռ 06.12.2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությունը հստակ ամրագրում է, որ յուրաքանչյուր ոք վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք ունի: Ի լրումն դրա՝ փոփոխված Սահմանադրությունը միաժամանակ սահմանադրական կարգավորման մակարդակ է բարձրացնում մարդու՝ լավամ լինելու հիմնարար իրավունքը՝ սահմանելով, որ պատշաճ վարչարարության իրավունքը պարտադրում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան՝ բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի⁴:

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության վկայակոչված հոդվածով ամրագրված իրավադրույթների բովանդակությունը վկայում է այն մասին, որ պատշաճ

Սահմանադրական իրավունք

վարչարարության իրավունքը սահմանում է գործադիր գործառույթներով օժտված հանրային իշխանության մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև ծագող հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման համար սկզբունքային նշանակություն ունեցող մի շարք իրավական երաշխիքներ ու կառուցակարգեր՝ դրանք բարձրացնելով սահմանադրաիրավական կարգավորման մակարդակի: Պատշաճ վարչարարության իրավունքը յուրաքանչյուրին երաշխավորում է հանրային իրավագոր իշխանական լիազորություններով օժտված մարմինների կողմից իր գործի քննության վարույթին առնչվող որոշակի չափանիշների, որակների, հատկանիշների, ընթացակարգային երաշխիքների պահպանման արդյունքում իր իրավունքների իրացման և պաշտպանության իրական հնարավորություն: Այդ իրավական երաշխիքներն ու կառուցակարգերը, մասնավորապես, հանգում են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության, ինչպես նաև այդ գործերի քննության ընթացքում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց լսելու, վերջիններիս վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին ծանոթանալու հնարավորություն ընձեռելու սահմանադրական պահանջներին: Նշված իրավական նախադրյալները կազմում են այն անհրաժեշտ ու բավարար ամբողջությունը, որն անհրաժեշտ է գործադիր գործառույթներով օժտված հանրային իշխանության մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց հարաբերություններում վերջիններիս իրա-

վունքների իրացման, իրավական պահպանության ու պաշտպանության արդյունավետ համակարգի գոյության համար:

Այսպիսով, պատշաճ վարչարարության իրավունքը ներկայիս սոցիալ-քաղաքական համակարգի տարր է. այն ներկայացուցչական ժողովրդավարության և իշխանության նկատմամբ ժողովրդի վերահսկողության դրսևորումներից մեկն է և ուղղված է վարչական կամայականության հակակշռմանն ու սահմանափակմանը:

Քննարկվող իրավունքը բխում է մարդու իրավունքների պաշտպանության, իրավունքի գերակայության, ժողովրդավարության, հանրային իշխանության կազմակերպման հրապարակայնության և պատասխանատվության համընդհանուր իրավական սկզբունքներից: Պատշաճ վարչարարության իրավունքի հիմքում ընկած է եվրոպական իրավաբանական դպրոցի կողմից մշակված, այսպես կոչված, լավ կառավարման («good governance») հայեցակարգային սկզբունքը: Այս սկզբունքի էությունն այն է, որ յուրաքանչյուր հասարակությունում հանրային իշխանության կողմից իրականացվող կառավարչական գործունեությունը պետք է համապատասխանի թափանցիկության, ժողովրդավարության և արդարության պահանջներին⁵: Որոշ տեսաբաններ քննարկվող իրավական սկզբունքի բովանդակության ներքո հասկանում են ի շահ հասարակության գործելու և քաղաքացիների դիմումներն ու առաջարկություններն արդար, անաչառ, առանց քաշքշուկների ըստ էության քննարկելու՝ վարչակազմի պարտականությունը⁶:

Այսպիսով, «լավ կառավարման» հայեցակարգն իրավունքի գերակայության և ժողովրդավարության հետ

Սահմանադրական իրավունք

մեկտեղ հանդիսանում է ժամանակակից հասարակարգի երեք անկյունաքարերից մեկը և ներառում է պետական իշխանության գործունեության համար ելակետային համարվող այնպիսի կարևորագույն սկզբունքներ, ինչպիսիք են համաչափությունը, պատասխանատվությունը, մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, քափանցիկությունը, արդյունավետությունը⁷:

Պատշաճ վարչարարության կամ «լավ կառավարման» հայեցակարգն ունի իր ծագման և զարգացման երկարատև պատմությունը, որն ընդգրկում է ժամանակակից քաղաքակրթության ձևավորումից մինչև մեր օրերը: Պատշաճ վարչարարության հիմքում ընկած գաղափարները հանդիպում են դեռևս Հին հունական մտածողների աշխատություններում, վերածնության դարաշրջանի փիլիսոփաների հայացքներում: Ներկայումս «լավ կառավարման» հայեցակարգը բավական բարձր զարգացման է հասել միջազգային և հատկապես եվրոպական միջառք կառույցների կողմից ընդունված իրավական փաստաթղթերի շնորհիվ⁸:

Արտասահմանյան տարբեր երկրներում լավ կառավարման («good governance») գաղափարի կենսագործումը պայմանավորված է տվյալ պետությունում գոյություն ունեցող որոշակի սահմանադրական ավանդույթներով. այն իր արտացոլումն է ստացել միջառք պետությունների հիմնական օրենքներում, ինչպես նաև միջազգային իրավական ակտերում: Պատշաճ վարչարարության իրավունքը հանդիսանում է պետության կառավարմանը մասնակցելու անձի իրավունքի իրացման անհրաժեշտ նախադրյալը և բխում է «լավ կառավարման» հայեցակարգի էությունից⁹:

Եվրոպական միության իրավական համակարգում պատշաճ վարչարարության իրավունքի բովանդակությունը մշակվել է իրավակիրառական պրակտիկայում «լավ կառավարման» սկզբունքի իրացման արդյունքում:

Պատշաճ վարչարարության կամ «լավ կառավարման» եվրոպական հայեցակարգի կայացման գործում առաջին կարևորագույն քայլն է համարվում Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից 28.09.1977 թվականին «Վարչական մարմինների ակտերի առնչությամբ անհատի պաշտպանության վերաբերյալ» թիվ 77 (31) բանաձևի ընդունումը, որում հստակորեն արձանագրված է, որ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում վարչարարության հիմնարար սկզբունքների և, մասնավորապես, անհատի և վարչական մարմինների միջև ծագող հարաբերություններում արդարության երաշխավորման անհրաժեշտության վերաբերյալ գոյություն ունի լայն համաձայնություն (consensus)¹⁰ չնայած այդ երկրներում առկա իրավական համակարգերի տարբերություններին: Այսպես՝ նշված փաստաթուղթը հանձնարարում է անդամ պետություններին վարչարարության ոլորտում իրենց ազգային իրավական համակարգերն ուղղորդել որոշ հիմնարար սկզբունքներով, որոնք հանգում են անձի՝ լաված լինելու, տեղեկատվության մատչելիության, իրավաբանական օգնության և ներկայացուցիչ ունենալու, հիմնավորված և վիճարկման միջոցների վերաբերյալ նշում պարունակող վարչական ակտ ստանալու իրավունքներին¹⁰:

Հետագայում քննարկվող իրավունքն իր ամրագրումն է ստացել Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիայի 41-րդ հոդվա-

Սահմանադրական իրավունք

ծում՝ որպես մարդու հիմնական իրավունք: Այսպես, խարտիայի՝ «Պատշաճ վարչարարության իրավունքը» վերտառությանը 41-րդ հոդվածում սահմանված են այնպիսի քաղաքական իրավունքներ, որոնք կանխորոշում են մի կողմից՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, իսկ մյուս կողմից՝ Եվրոպական միության մարմինների միջև ծագող փոխհարաբերությունների բնույթը¹¹:

Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիայի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասը յուրաքանչյուրին ընձեռում է Եվրոպական միության ինստիտուտների և մարմինների կողմից իր գործի անաչառ, արդար և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք: Ըստ խարտիայի՝ պատշաճ վարչարարության իրավունքն ընդգրկում է նույն հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված հետևյալ իրավագործությունները.

1. յուրաքանչյուրի՝ նախքան իր համար անբարենպաստ հետևանքներ առաջացնող անհատական միջոցի ընդունումը լսված լինելու իրավունքը.

2. յուրաքանչյուրի՝ իր մասին պահվող տեղեկատվության մատչելիության իրավունքը՝ պահպանելով խորհրդապահության, առևտրային և մասնագիտական գաղտնիքների իրավաչափ շահերը.

3. վարչակազմի պարտականությունը՝ հիմնավորել իր կողմից ընդունված որոշումները¹²:

Վերոգրյալ իրավունքի ամրագրումը Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիայում պայմանավորված է Եվրոպական միության երկրների դատարանների կողմից իրավունքի գերակայության լույսի ներքո ձևավորված այն մտեցմամբ, որի համաձայն՝ պատշաճ վարչարար-

ությունը դիտարկվում է որպես իրավունքի ընդհանուր սկզբունք¹³: Այլ կերպ ասած՝ ներկայումս պատշաճ վարչարարությունը կարելի է բնորոշել որպես Եվրոպական միության անդամ պետություններում վարչական մարմինների գործունեությանը վերաբերող ընդհանուր սկզբունք, որը սերտորեն փոխկապակցված է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների իրացման և պաշտպանության ապահովման հետ¹⁴:

Ամբողջ վերոգրյալը վկայում է այն մասին, որ պատշաճ վարչարարության իրավունքը և դրա հիմնական սկզբունքները պետական կառավարման ոլորտում ունեն մեծ նշանակություն ու կարևորություն: Եվրոպական պետությունների սահմանադրաիրավական զարգացման փորձը թույլ է տալիս պնդել, որ այդ գաղափարների իրացումը հնարավորություն է տալիս որակապես հարստացնել պետության գործերի կառավարմանը մասնակցելու մարդու իրավունքի բովանդակությունը, ընդլայնել իրավական և ժողովրդավարական պետության կառուցման գերակա նպատակին հասնելու հնարավորությունները: Ակնհայտ է, որ վարչարարության կատարելագործումը պետության մշտական պարտականությունն է, ուստի «լավ կառավարման» գաղափարի հետևողական իրականացումը պետք է հանդիսանա Հայաստանի Հանրապետությունում գործադիր գործառնություններով օժտված հանրային իշխանության կազմակերպական կառուցակարգի զարգացման առաջնահերթություններից մեկը: Մարդու պատշաճ վարչարարության իրավունքը, ամրագրված լինելով 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությամբ,

Սահմանադրական իրավունք

հանդիսանում է իրավունքով իշխանության սահմանափակման երաշխիքներից մեկը, քանի որ «[...] հանրային իշխանության մարմիններն ունեն առավելագույն հնարավորություններ ապահովելու, միաժամանակ նաև խախտելու մարդու իրավունքները [...]»¹⁵:

Փաստորեն, ժամանակակից իրավական պետության պայմաններում, երբ հասարակական կյանքը կառուցված է մարդու իրավունքների գերակայության գաղափարական հենքի վրա, իրավական պաշտպանության կառուցակարգերի շարքում գործադիր գործառույթներով օժտված հանրային իշխանության մարմինների կողմից իրենց լիազորությունների իրականացման ընթացքում անաչառության, արդարության, ինչպես նաև վերը նշված մյուս չափանիշների պահպանումը ձեռք է բերում առաջնային նշանակություն և իրավական ամրագրում ստանալով 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ դառնում է պարտադիր՝ որպես մարդու ինքնուրույն իրավունք:

Ամենաընդհանուր բնորոշմամբ «պատշաճ վարչարարությունը» իրավաբանական կատեգորիա է, որն ընդգրկում է վարչարարության կազմակերպման ընթացակարգային և նյութաիրավական ոլորտին վերաբերող մի շարք հիմնարար, ելակետային դրույթներ: Զննարկվող հասկացության միջոցով հաճախ մատնանշվում է հանրային իշխանության մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց փոխհարաբերություններում ժողովրդավարության չափանիշներին համապատասխանող վարչարարությունը, որն այս կամ այն տեսքով իր ճանաչումն է ստացել իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա կառուց-

ված ցանկացած հասարակարգում¹⁶:

Վարչական իրավունքի տեսությունում «վարչարարություն» հասկացությունն ընկալվում է մի քանի իմաստներով: Այսպես, լայն իմաստով վարչարարությունը հանդես է գալիս որպես իրավական նորմերով կարգավորվող հաջորդական գործողությունների ամբողջություն, որոնք սահմանում են վարչաիրավական նորմերի կիրառման և իրացման ոլորտում գործադիր իշխանության մարմինների (պաշտոնատար անձանց) գործունեության կարգը: Նեղ իմաստով վարչարարությունն ըմբռնվում է որպես հանրային իշխանության իրավագոր սուբյեկտի՝ իրավական կարգադրագրերով կարգավորված ընթացակարգային գործունեություն, որն ուղղված է վարչաիրավական վեճերի լուծմանը կամ վարչական գործերի քննությանը (քննարկմանը)¹⁷: Այս իմաստով վարչարարությունը կարելի է բնորոշել որպես վարչական մարմնի՝ դրանից դուրս գտնվողներին ուղղված գործունեություն¹⁸: Մինչդեռ տեսական գրականությունում «վարչարարություն» եզրույթի ներքո երբեմն նկատի է առնվում գործադիր իշխանություն իրականացնելիս վարչական մարմնի կամ գործադիր իշխանություն իրականացնելու դեպքում ցանկացած այլ պետական մարմնի նաև այնպիսի գործունեությունը, որն ուղղված է ոչ միայն արտաքին, այլ նաև ներքին համակարգային խնդիրների լուծմանը:

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում վարչարարության հիմունքները սահմանվում են 18.02.2004 թվականին ընդունված «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով¹⁹, որի 3-րդ հոդվածում ամրագրված է վարչարարության օրենսդրական (լե-

Սահմանադրական իրավունք

գալ) բնորոշումը: Այսպես, վկայակոչված օրենքի իմաստով վարչարարությունը սահմանվում է որպես վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը «վարչարարություն» հասկացությունն իմաստավորում է մի շարք հատկանիշների միջոցով՝ սահմանելով հստակ չափանիշներ վարչարարությունը վարչաիրավական գործունեության այլ տարատեսակներից տարանջատելու համար: Այդ չափանիշներն ամբողջանում են վարչարարության լեզու բնորոշման մեջ, որն ընդգծում է թե՛ վարչարարության՝ վարչական մարմինների կողմից իրականացվելու հատկանիշը, թե՛ այդ մարմինների գործունեության ուղղվածությունը, թե՛ այդ գործունեությունը եզրափակող ակտերի շրջանակը և թե՛ դրանցով առաջացող հետևանքների բնույթը²⁰:

Փաստորեն, որպեսզի վկայակոչված օրենքի մեկնաբանությամբ վարչական մարմնի գործունեությունը գնահատվի որպես վարչարարություն, անհրաժեշտ է, որ (ա) այն ունենա արտաքին ներգործություն, (բ) եզրափակվի վարչական կամ նորմատիվ ակտի ընդունմամբ կամ անձանց համար փաստական հետևանքներ առաջացնող գործողությամբ կամ անգործությամբ: Այլ կերպ ասած, եթե գործադիր իշխանության որևէ մարմին իր գործունեության արդյունքում ընդունում է այնպիսի իրավական ակտ, որը բացառապես նախատեսված է տվյալ

մարմնի հանրային ծառայողների համար, ապա այն չի կարող «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով համարվել վարչարարություն²¹:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է կատարել հետևյալ ընդհանրացումները.

1. 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածում ամրագրված պատշաճ վարչարարության իրավունքը՝ որպես մարդու սահմանադրական իրավունք, ամանցվում է «լավ կառավարման» հայեցակարգի էությունից և հանդիսանում է իրավունքի գերակայության համընդհանուր սկզբունքի բաղադրիչներից մեկը.

2. պատշաճ վարչարարության իրավունքը տարածվում է վարչական մարմինների՝ արտաքին ներգործություն ունեցող այն գործունեության վրա, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ.

3. 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի ուժով վարչական մարմինները պարտավոր են իրենց կողմից իրականացվող արտաքին ներգործություն ունեցող և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց համար իրավաբանական կամ փաստական հետևանքներ առաջացնող գործունեությունը կազմակերպել անաչառության և արդարացիության իրավական սկզբունքներին համահունչ, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց առնչվող գործերը քննել ողջամիտ ժամկետում.

4. քննարկվող սահմանադրական իրավունքը ներառում է նաև անձի՝

վարչական վարույթի ընթացքում լավամտ լինելու, ինչպես նաև իրեն վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունքները, որոնց երաշխավորված իրացումը հանդիսանում է

կառավարման ոլորտում պատշաճ վարչարարության սկզբունքների կենսագործման կարևորագույն գրավականը:

1. **Հարությունյան Գ. Գ.** Սահմանադրական մշակույթ. պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները: - Եր.: Նժար, 2005, 175-185 էջեր:

2. **Петров А. Ю.** “Право на хорошее управление” (right to good administration): традиции и современность // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия “Право”, Том 13, N3 (2013), с. 88-92. <http://vestnik.susu.ru/law/article/view/1827/1777>.

3. ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ բողոքվում Հոդ. 1118:

4. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի հիմնավորումների տեքստը տես ըստ <http://www.parliament.am/library/sahmanadrakan%20barepoxumner/naxagci%20himnavorumner.pdf> կայքի:

5. **Сморгунов Л. В.** Сравнительный анализ политико-административных реформ: от нового государственного менеджмента к концепции “governance”. — Полис. Политические исследования. 2003, N4, с. 50-58.

6. **Барццц И. Н.** О концептуальных направлениях развития системы государственной службы в Российской Федерации // Журнал российского права. 2008, N6 (138), с. 21-32.

7. **Addink H., Antony G., Antoine Buysse & C. Flinterman** Human Rights and Good Governance, SIM Special No.34, Utrecht, 2010.

8. **Cheshmedzhieva M.** “The Right to Good Administration”, American International Journal of Contemporary Research, Vol. 4, No. 8; August 2014, p. 64-67.

9. **Петров А. Ю.** “Право на хорошее управление” (right to good administration): традиции и современность // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия “Право”, Том 13, N3 (2013), с. 88-92. <http://vestnik.susu.ru/law/article/view/1827/1777>.

10. Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 28.09.1977 թվականի թիվ 77 (31) քանաձևի տեքստը տես ըստ <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2009032&SecMode=1&DocId=752646&Usage=2> կայքի:

11. Хартия Европейского Союза об основных правах: комментарий / под ред. С. Ю. Кашкина. М., 2005, с. 123-125.

12. Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների մասին խարտիայի տեքստը տես ըստ http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf կայքի:

13. Explanations relating to the Chapter of Fundamental Rights, Official Journal of the European Union C 303/17, 14 December 2012, p. 28.

14. **Andras Patyi** “Good Administration and Judicial Protection” A Hungarian Perspective. In: Sona Skulovn, Luknš Potešil (eds.): Principles of Good Governance – COFOLA, 2009: the conference (panel discussion) proceedings. Brno, Cschorszng, p. 1- 10.

15. **Ալփազյան Վ.** Մարդու իրավունքներ և ազատություններ: Ոս. ձեռնարկ-Եր.: Տիգրան Մեծ, 2007, էջ 314:

16. **Hanns Peter Nehl** “Principles of Administrative Procedure in EC Law”. Oxford: Hart, 1999, p. 17-26.

17. Словарь административного права / Колл. авт. М., Фонд “Правовая культура”, 1999, с. 40-41.

18. Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ – Եր.: Տիգրան Մեծ, 2015, էջ 26:

19. ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) Հոդ. 413:

20. Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք / խմբ.՝ Հ. Թովմասյան, Օ. Լուխերիանդը, Գ. Մուրադյան, Վ. Պողոսյան, Վ. Ռայմերս, Ռ. Ռուբել – Եր.: Բավիլ, 2011, էջ 165-166:

Սահմանադրական իրավունք

Գայանե ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

*ԼՂՀ ռստիկանության Շուշիի շրջանային բաժնի
անչափահասների գործերով տեսուչ,
ռստիկանության ավագ լեյտենանտ,
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ*

ՎԱՉԱԳԱՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԹԱԳԱՎՈՐԻ «ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՓՈՐՁ»

Առաջին անգամ Արցախն Ուրտեխե, Ուրտեխինի անվանումներով հիշատակվում է Հայաստանի հնագույն՝ Վանի թագավորության ժամանակաշրջանի սեպագիր արձանագրություններում: Հին հայկական, հունական, հռոմեական պատմագիրների վկայությամբ՝ հնուց ի վեր Արցախը կազմել է Մեծ Հայքի անբակտելի մաս: Արցախը զբաղեցնում էր Կուր և Արաքս գետերի միջև ընկած՝ Աղստև գետի ավազանից մինչև Արաքսի հովիտը ձգվող լեռնային և նախալեռնային ամբողջ տարածքը: Մեծ Հայքի տարածքը Հռոմեական կայսրության և Պարսկաստանի միջև բաժանվելուց հետո (387թ.), Պարսկաստանն Արցախ հայկական նահանգը միացրել է Աղվանքին և ստեղծել Աղվանք մարզանությունը: Սակայն այդ պայմաններում էլ Արցախում ակտիվորեն գործել են հայ իշխանները, գոյատևել է հայկական ինքնուրույն կյանքը: Արցախը մշտապես եղել է Հայաստանի անբաժանելի մաս ու հայաբնակ:՝ Հայկական, հայաբնակ ու հայաշունչ Արցախ-Ուտիք նահանգները դարձել են Հայոց Արևելքից կողմանց, նույնիսկ Աղվանք, վաղ միջնադարից ունեցել են իրենց ինքնահատուկ կյանքն ու պատմությունը՝ թեկուզ վարչականորեն բաժանված Հայաստանից, սակայն ոգով ու էությամբ շաղկապված նրան՝ հետևելով նրա մշակութային զարգացմանը:

Գտնվելով Պարսկաստանի տիրապե-

տության տակ՝ պարսից արքա Վաղարշի օրոք (484-488թթ.) գահ է բարձրացել Վաչագան Գ Բարեպաշտը, և միավորելով Արցախ-Ուտիքյան իշխանությունը՝ այն հռչակել է թագավորություն, որտեղ իշխանությունը պատկանում էր ամբողջ ժողովրդին, պետությունն իշխանությունն ստանում էր ժողովրդից և այն իրականացնում էր ի շահ ողջ հասարակության: Դա պայմանավորված էր զարգացման կոնկրետ պատմական պայմաններով, տվյալ երկրի ազգային կազմով, ազգային ավանդույթներով, տարածքի չափերով, կրոնական և այլ գործոններով:

Վաչագանը V դարի վերջին Արցախ-Ուտիքյան հայաշխարհի տիրակալն է եղել, որը ժամանակի քաղաքական կյանքի նպաստավոր պայմաններն օգտագործելով, իր երկրամասում ստեղծել է ինքնուրույն իշխանություն, ինչպես նաև սրա հետագա գոյատևման պայմաններ: Վաչագանի գործունեության սկզբնավորությունը եղել է հինգերորդ դարի 80-ականներին, Հայաղվանքը կամ Արցախ-Ուտիքյան միասնությունը, անջրպետվելով անդրկուրյան բազմացեղ ու խառնիճադանջ բազմությունից, կազմեց վարչական մի ինքնուրույն ամբողջություն, որի գլուխն էր Վաչագանը՝ հայ Առանշահիկ նախարարական տոհմի ներկայացուցիչը:² Շուրջ մեկ դար առաջ Հայոց Արևելքից կողմանց հայության ձեռքն էր տրվել նրա ազգային ինքնապաշտպանության հնագույն զենքը՝

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

մետրոպատան գիրք: Բացվել էին առաջին դպրոցները, սկիզբ էր դրվել լուսավորական-կրթական մի հզոր գործի:

Վաչագան թագավորը ձեռքն է առնում երկրի ղեկավարությունը: Նա տեր էր կանգնել համարյա խարխլված մի երկրի ու պետականության: Նրա շուրջն ամենուր անկարգություն էր, և օտար կեղեքիչների ու տեղական իշխողների կամայականություն: Երկրում տիրող անիշխանության տարիներից հետո բոլորը պարտավոր էին ենթարկվել թագավորի կարգ ու կանոնին: Թագավորը երկրում ստեղծված դրությունից ելնելու ճանապարհը տեսնում էր բոլորի համար անասան օրենքներ ստեղծելու մեջ: Գրա համար մեծ նախապատրաստություն էր պետք: Նախ ինքը՝ թագավորը, կարիք ուներ իր համար շատ հարցեր պարզելու: Ապա, հրապարակելիք օրենքների համար նրան պետք էին հեղինակավոր անուններ, որոնց ուղեկցությամբ այդ օրենքները կյանք պիտի մտնեին և դառնային առավել ազդեցիկ ու անառարկելի: Գրա համար նա հարցումներով լի թղթեր էր հղում իր ժամանակի հեղինակավոր մարդկանց: Նրա հարցումներն ունեին եկեղեցական և աշխարհիկ բովանդակություն: Բարեպաշտ թագավորին մտահոգում էին հարցեր, որոնց պատասխանները նա ուզում էր իմանալ ոչ թե մեկ, այլ մի քանի մարդուց, որպեսզի դրանք գտնի անհրաժեշտ ու ամենաօգտակար պատասխանները: Նա ցանկանում էր իր երկրի համար օրենքներ հրապարակել և ուզում էր, որ այդ օրենքներն անթերի լինեն: Եվ ահա զարնանային մի օր նա կազմակերպել է Սահմանադրության ստեղծումը Աղվեն ամառանոցում, որն ամենամոտն է եղել Պարտավ մայրաքաղաքին, այն ներկայումս գտնվում է ԼՂՀ Մարտակերտի շրջանում:³

Սահմանադրությունը նորմատիվ իրավական ակտ է, որը պետության, իրավունքի ողջ համակարգի նորմերի նկատմամբ ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ և կոչված է կարգավորելու մի կողմից՝ մարդու և հասարակության, մյուս կողմից՝

մարդու և պետության միջև հարաբերությունները, ինչպես նաև հենց իր՝ պետության կազմակերպման հիմունքները:⁴

Վաչագան Բարեպաշտը համար պայքարով վերացրել էր կռապաշտության ու հեթանոսության մնացորդները. «Տարածված է եղել նաև մատնահատության, ինչպես նաև խեղդողների, կուրացողների ահավոր աղանդը, որը Բարեպաշտի անողոք ջանքերով վերացվում է»: Սրանք ժողովի ժամանակ արդեն վերացված էին, բայց նշված կանոնը ներկայացվում է որպես հայրենի երկրի հետագա ժամանակների օրենսդրական ծրագիր:⁵ Սինչև V դարը Ուտիքն ու Արցախը եղել են Հայոց միասնական թագավորության մեջ և ոչ կարիք ունեին և ոչ էլ կարող էին ինքնուրույն սահմանադրական կանոններ ստեղծել: Այդ կանոնների անհրաժեշտությունը եղավ, երբ նրանք պարսկահպատակ մարզի ներսում ստեղծեցին իրենց թագավորությունը և սկսեցին ապրել ինքնուրույն պետական կյանքով:⁶ Ըստ Բ.Ուլուբաբյանի՝ սա հայ կյանքն է մի երկրամասում, որը բռնի կտրվել է մայր երկրից, սակայն համառ դիմադրության ուժով դարձել է մի ինքնուրույն ամբողջական մարմին, որի մեջ անաղարտ պահպանվել են նախկին ամբողջի բոլոր գծերն ու հատկանիշները: Եվ այդպիսի պայմաններում նա ստեղծել է իր թագավորությունը ու օրենքները և ապրում է հանուր ազգությունների հատուկ պետական կյանքով:

Վաչագան Բարեպաշտը որոշում է ազնվականների, հոգևորականների ու ժողովրդի համար ստեղծել հաստատուն կանոններով մի օրենսգիրք, որպեսզի բոլորն առաջնորդվեն դրանով: Նա նպատակ ուներ նաև վերացնել աշխարհիկների ու հոգևորականների, ազնվականների ու շինականների միջև երբեմն ծագող անհամաձայնությունները: Նա փորձում էր նշված ստեղծված, օրենքի ուժ ստացած կանոններով հստակորեն սահմանել հոգևորականության ու աշխարհիկ մարդկանց փոխհարաբերություններն ու նրանցից յուրաքանչյուրի իրավունքները: Երկրի ներքին

Սահմանադրական իրավունք

կյանքի ամենակարևոր գործոններից մեկը՝ դատելու գերագույն իրավունքը, վերապահվում էր արքունիքին:⁷

Պետությունը՝ որպես ժողովրդի ինքնիշխան քաղաքական կազմակերպություն և հասարակության հիմնական, պաշտոնական ներկայացուցիչ, ի վիճակի է արտահայտելու նրանց իրավունքներն ու շահերը, երբ հանդիսանում է իրական անկախ իշխանություն: Դա պետական իշխանության գերակայությունն է ու անկախությունն իր տարածքի ներսում և այլ պետությունների հետ հարաբերություններում:

Հասարակությունը, պետությունը և իրավունքը Հայաստանում առաջացել են ավելի վաղ, քան Իրանում: Մասանյան իրավագիտակցությունը, արդարադատության կրթական սկզբունքների հետ, այն բխում է գրադարանական կրոնից: Այն, բացի կրոնաբարոյական դոգմաներից, պարունակում է տեղեկություններ իրանական ժողովուրդների, ավանդույթների, իրավունքի, պատժի կենցաղավարության մասին:⁸

Քանի որ արցախահայությունը գտնվում էր Մասանյան Պարսկաստանի տիրապետության տակ, պարտավոր էր առաջնորդվել և ղեկավարվել Մասանյան Պարսկաստանի դատաստանագրքով, իսկ քրիստոնեության ընդունումից հետո, ինչպես երկրի ղեկավարման բոլոր ոլորտները, այնպես էլ օրենսդրական և պատժական համակարգը պիտի փոխվեր: Այդ օրենքները չէին համապատասխանում երկրի հասարակական-տնտեսական կացութաձևին, հոգևոր-մշակութային կյանքին: Ընդունելով քրիստոնեությունը և հիմնվելով կանոնական իրավունքի նորմերին՝ պիտի ձևավորվեր նոր և կայուն քրիստոնեական կրոնին համապատասխան իրավական օրենսդրական համակարգ:

Մասանյան Պարսկաստանում գործող օրենսդրության պատժական քաղաքականությունն ունեցել է խիստ դաժան, բարբարոսական բնույթ, դրանցից են՝ մահապատիժը զանազան ձևերով, օրինակ՝

մարդասպանին սպանում էին նրա գլխի կաշին լայնացնելու՝ քերթելու միջոցով, իր ամուսնուն թողած և անբարոյականություն կատարած կնոջը կախում էին ստինքներից կամ մի ոտից գլխիվայր կախում և թողնում սողունների հոշոտմանը, հավատափոխներին, աստվածներին և կրոնին խարդավանողներին գցում էին օձերի առաջ, անբարոյական և կախարհ կնոջ լեզուն կտրում, աչքերը փորում և նետում կարիճների և որդերի առաջ, թույն և ափիոնի հյութ պատրաստող և դրանք մարդկանց խմեցնող կնոջ ստինքները կտրում էին, փորը պատռում և աղիքները տալիս էին շներին:

«Արտա Վիրապ նամակում» հիշատակվում են այնպիսի պատիժներ, որոնք հանցավորների մեջ պետք է վերին աստիճանի անախորժ զգացմունքներ առաջացնեին, օրինակ՝ ստիպել նրանց կղանք, դաշտան, դիակ (գլ. 20, 22, 38, 44), հող ու մոխ, իր միսն ուտել: Հայաստանում Գրիգոր Լուսավորիչը հեթանոսական կրոնից հրաժարվելու, այսինքն՝ պետական հանցագործություն կատարելու համար նրա կզակին սանձ են դնում ու տանջում, ձեռքերը ետևից կապում, բերանը կապում, մեջքին աղի մեծ կտոր կախում, կրծքին գելարան կապում և պարաններով ապարանքի տանիքի բարձր տեղից կախում և այդպես թողնում 7 օր, կողերը քերում երկաթե քերիչներով, մերկ պառկեցնում երկաթե տախտակի վրա, հալած կապարը թափում նրա մարմնին, իջեցնում Խոր Վիրապ, որտեղ մնաց 13 տարի: Դաժան պատիժների էին ենթարկվում նաև կանայք: Այսպես, Գայանե կույսի բերանին այնքան խփեցին քարերով, մինչև ատամները թափվեն, լեզուն ծոծրակից հանում են ու սպանում: Հռիփսիմեին կանթեղների հրով ժամերով այրում ու խորովում են նրա մարմինը, աղիքները վայր թափում, աչքերը փորում և նրան մաս-մաս հոշոտում, սպանվածների դիակները քաղաքից դուրս հանում, որպեսզի կեր դառնան շներին, զագաններին ու թռչուններին:⁹

5-րդ դարի կեսերին հայ ժողովուրդը

Սահմանադրական իրավունք

ուղի է ելնում Պարսկաստանի կողմից հայոց միասնական թագավորության վերացման քայքայիչ քաղաքականության դեմ: Ամբողջ երկրում սկիզբ էր առել համաժողովրդական, ազատագրական շարժում, որի մեջ ներգրավված էին նաև երկրի արևելյան շրջանները՝ Հայոց Արևելքից կողմանք: Պարսկաստանը ստիպված փոխեց իր քաղաքականությունը հայերի նկատմամբ, մեղմ ու հանդուրժողական դիրք գրավեց, որպեսզի ապստամբությունների ալիքը չտարածվի երկրի մյուս շրջաններում: Հենց այդ նպաստավոր պայմաններում Արևելքից կողմանց ագրեսիվ իշխանավորները գահ բարձրացրին Վաչագանին: Պարսից արքան դավանանքի ազատություն է տալիս և հռչակում, որ «ամեն կրոն կարող է դավանել ըստ իրենց կամքի ու ցանկության: Չպետք է ոչ ոքի նեղելով դարձնել մոգության» (Մովսես Կաղանկատվացի, գիրք առաջին, գլուխ ԺԷ):¹⁰

Վաչագան թագավորի օրինաստեղծ գործունեության նախաձեռնությունը երկու փուլով է ընթացել: Առաջինը եղել է օրենքների, կանոնների, կարելի է ասել նախագծի մշակման փուլ: Երկրորդը եղել է նախագծի քննարկման և ընդունման փուլ: Օրենքները մշակելուց հետո Վաչագանը հրավիրել է բազմամարդ ժողով իր Աղվեն ամառանոցում, հասարակական բոլոր խավերի մասնակցությամբ, այսինքն՝ նա ձևավորել է երկրի գերագույն օրենսդիր մարմին: Հասարակության բոլոր հիմնական խավերի ներկայացուցիչների ժողովն ընդունել է Սահմանադրությունը, բոլորը երդում են տվել հավատարիմ լինել Սահմանադրությանը և ստորագրել են դրա համար ու դրել իրենց կնիքը: Իսկ վերջում այն կնքվել է թագավորի կնիքով: Այդ Սահմանադրության առանձնահատկությունն այն է, որ այն ոչ թե մի հզոր իշխանավորի կամ թագավորի հեղինակած օրենքների ժողովածու է, այլ ժողովրդի բոլոր կարող ուժերի մասնակցությամբ ստեղծված, բոլոր խավերի ներկայացուցիչների կողմից քննարկված և հավանու-

թյան արժանացած՝ հիմնավորապես նոր բնույթի փաստաթուղթ: Նշված սահմանադրության վրա կատարված աշխատանքն իրականացվել է բոլոր այն փուլերով, որոնք հատուկ են ժամանակակից սահմանադրություններին և օրենքներին:

Վաչագանը զարգացման նոր աստիճանի է հասցրել գրավոր օրենքների մշակումը: Նա իր գործունեությամբ և անձնական օրինակով նպաստում էր օրինակականության ապահովմանը և հասարակության տարբեր խավերի միջև համերաշխության հաստատմանը:

Անողոր պայքար մղելով զանազան աղանդների վերացման ուղղությամբ՝ միևնույն ժամանակ նա հոգ էր տանում, որ աղանդավորների երեխաները դպրոց հաճախեն, քրիստոնեական դաստիարակություն ստանան (գիրք 1, գլուխ 18): Այսինքն՝ Վաչագանի օրինաստեղծ գործունեությունն ավելի հեռատես և գործնական բնույթ է ունեցել:

Քրիստոնեական եկեղեցին իր զարգացման, կազմավորման ընթացքում մշակում էր իր սոցիալ-քաղաքական տիրապետության դասակարգային գաղափարախոսությունը: Սահմանում էին հատուկ պարտավորություններ, կարգեր, հրահանգներ, որոնք պարտադիր էին քրիստոնեական համայնքների համար և կոչվում էին կանոններ: Եկեղեցին իրեն իրավունք էր վերապահում ոչ միայն կարգավորելու եկեղեցու և կրոնական դասի հարաբերությունները, պարտականությունները, տնտեսական-գույքային հարցերը, այլև միջամտում էր աշխարհիկ հասարակական հարաբերություններին: Այդ միջամտությունը տարածվում էր ընտանեկան իրավունքի վրա, ամուսնության, որդեծնության, ծնողների, զավակների փոխհարաբերությունների, որոշ տեսակի հանցագործությունների վրա, ինչպես նաև առևանգման, պոռնկության վրա: Այդ հարաբերությունները կարգավորող նորմերը կազմում էին կանոնական իրավունք:¹¹

Հայերը, ընդունելով քրիստոնեությունը, պետք է ղեկավարվեին եկեղեցու սահմա-

Սահմանադրական իրավունք

նաժ մորմերով, այդ մասին են վկայում Աշտիշատի 365թ. ժողովի կանոնները, որով եկեղեցին արգելեց ամուսնությունն արյունակից ազգականների միջև:

Եկեղեցին իր առանձին կարգ-կանոնով, իր բարոյախրատական, պատժողական և ուղղիչ միջոցներով կազմում է մի ամբողջական, իրավաբանական հենքով՝ կողմիկիցացված եկեղեցական իրավունքը: Հայոց աշխարհը եղավ առաջինը, որ քրիստոնեությունը դարձրեց քաղաքացիական կրոն, այսինքն՝ բացի եկեղեցական վարչությունից, ունեցավ և քաղաքական կառավարություն, որը ոչ միայն հովանավորում է քրիստոնեությունը, այլև քաղաքացիական օրենքներով ամեն կերպ հնարավորություն էր տալիս քրիստոնեության տարածմանը, ապահովում էր եկեղեցական դասի և եկեղեցիների տնտեսական դրությունը, եկեղեցական կանոնները պարտադիր էր դարձնում բոլոր քրիստոնյա հպատակների համար, իբրև քաղաքացիական օրենքներ: Երկրորդ՝ հայերը սովորած լինելով միապետական կառավարության, տեսած լինելով կռապաշտության օրով քրմապետների ուժն ու զորությունը, և ապա քրիստոնեության օրով պիտի վարժվեին թագավորի և կաթողիկոսի հրամանները կատարելուն: Հայոց աշխարհն իշխաններով, թագավորներով և եպիսկոպոսներով ժողովվում էին և խորհրդակցությամբ վճռում էին բոլոր հարցերը հոգևոր և մարմնավոր:¹² Կանոնական ժողովներից դիտվում է բուն ժողովրդական կյանքը, կանոններն ընդունվում էին, ստանում քաղաքացիական օրենքի պարտադիր ուժ՝ պատժի և տուգանքի սպառնալիքի տակ: Ապահովվում էին երկրի կարգուկանոնը և ավատական օրինականությունը և իրավակարգը:

Հայ ազգային եկեղեցական ժողովներն ստեղծում էին օրենքներ և կանոններ, որոնք կազմված են ազգի, կամ հոգևոր իշխանության ու պետության մասնակցությամբ և վերջինիս հաստատությամբ, որով ստացել են քաղաքացիական օրենքի ուժ և նշանակություն:¹³

Եկեղեցին գտնում էր, որ ազգի պարտականությունն է՝ ազգայնոց բարոյական, մտավորական և նյութական պիտոյիցը հոգ տանել, եկեղեցու դավանությունն ու ավանդությունն անարատ պահել, մարդկության հարկավոր եղած անհրաժեշտ գիլելյաց ուսումն ամեն աստիճանի հավասարապես ծավալել, ազգին ծառայությանը նվիրյալ անձանց կացությունը բարվոքել և ապագան անդորրել, ծագած վեճերը մարդասիրությամբ խաղաղել:¹⁴

Վաչագանը հարկատու էր դարձնում նաև ազնվական խավերի ներկայացուցիչներին, նույնիսկ արքայական տոհմից սերվածներին, հարկերի գանձման վերաբերյալ կանոնները սկսվում են եկեղեցուն մատուցվող հարկերով, որոնք պարտադիր են հասարակության բոլոր խավերի համար, նախևառաջ ցածրաստիճան հոգևորականների:¹⁵

Վաչագան Բարեպաշտ թագավորը ժամանակի հմուտ, խորիմաստ օրենսգետ էր: Աղվենի ժողովից հետո երկրում ավելի խաղաղ ու բարվոք վիճակ է եղել, որովհետև չկային արտաքին հարձակումներ և ներքին խլրտումներ ու տրտույնները վերացված էին Աղվենում ընդունած օրենքներով:¹⁶

Նրա ղեկավարման օրոք բարձր մակարդակի վրա էր գտնվում երկրի ներպետական կյանքը՝ տնտեսական, սոցիալական, իրավակարգի պահպանության, հավասարակշռված հարկային քաղաքականության իրականացման ոլորտը կարգավորող գործառնությունները: Ապահովված էր այլ պետությունների հետ փոխշահավետ համագործակցությունը՝ տնտեսական, քաղաքական, մշակութային, ինչպես նաև ինքնիշխանությունն ու տարածքային ամբողջականությունը, քաղաքական և դիվանագիտական ճանապարհով:

Եվ այս ամենով բորբոքեց լուսավորչական հավատի համաժողովրդական կրակը, ամենուր հայալեզու դպրոցներ բացեց թղթերով ու անձնական անմիջական կապերով անբաժան մնաց մայր հայրենիքի հասարակական-կրոնական կյանքից և

Սահմանադրական իրավունք

ազգակից իմաստուններից դասեր առնելով իր երկիրը ղեկավարեց որպես ժամանակի ամենաառաջավոր պետական գործիչներից մեկը: Նա հակառակ բռնության երաշխավորել և հովանավորել է կրթության և գիտության զարգացմանը՝ անձամբ ստուգելով և հետևելով դրա ընթացքին:

Հաշվի առնելով, որ եկեղեցական կանոններով կարգավորվում էին ներպետական մի շարք աշխարհիկ հարաբերություններ և քրիստոնեության ընդունումից հետո նշված կանոններն ստացել էին օրենքի ուժ և կանոնները գրվել էին ըստ ժամանակի պահանջի ու իրականացնում էին երկրում արդարադատությունը, ապա կարելի է հանգել այն եզրահանգման, որ

Աղվենում ընդունած Սահմանադրությունը մեծ դեր է կատարել լեռնաշխարհում իրավական գիտակցության ձևավորման ու ամրապնդման ուղղությամբ: Վաչագան Բարեպաշտը կարողացել է ստեղծել և ղեկավարել մի պետություն, որտեղ իշխում է իրավունքը, որտեղ հրապարակային-քաղաքական իշխանությունը կազմակերպվում էր գրավոր և սովորութային իրավունքի հիմքի վրա: Որոշ իմաստով Վաչագան թագավորի Սահմանադրությունը հաշվի էր առնում հայ ժողովրդի պատմական, տնտեսական, մշակութային, հոգեբանական, սովորութային, անգամ տարածքի աշխարհագրական և բնակլիմայական առանձնահատկությունները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Մերգեյ Մեղրումյան* ԼՂՀ աշխարհագրություն, Երևան, 1998թ.:

2. *Քաղաքառ Ուլուքաբյան* Հայոց արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Երևան, 1998թ.:

3. *Կիմ Ղահրամանյան* Իրավակարգի 1500-ամյա ակունքներն Արցախում, Երևան, 2010թ.:

4. *Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական իրավունք*, Երևան, 2008թ.:

5. *Մելանյա Բալայան* Հայ Աղվանից եկեղեցին, Ստեփանակերտ, 2009թ.:

6. *Մուքիսայան Ա. Գ.* Հին Իրանական իրավունքը՝ ըստ Սասանյան Դատաստանագրքի:

7. *Մամուելյան Խ.* Հին հայ իրավունքի պատմություն, Յերեւան, 1939թ.:

8. *Մելիք Թանգեան* Հայոց եկեղեցական իրավունքը, Ս. Էջմիածին, 2011թ.:

1. *Մերգեյ Մեղրումյան* ԼՂՀ աշխարհագրություն, Երևան, 1998թ. էջ 6:

2. *Քաղաքառ Ուլուքաբյան* Հայոց արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Երևան, 1998թ., էջ 41-45:

3. *Կիմ Ղահրամանյան*, Իրավակարգի 1500-ամյա ակունքներն Արցախում, Երևան, 2010, էջ 46:

4. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական իրավունք, Երևան, 2008թ., էջ 53:

5. *Քաղաքառ Ուլուքաբյան* Հայոց արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Երևան, 1998թ., էջ 63:

6. Նշված աշխատությունում, էջ 71:

7. *Մելանյա Բալայան* Հայ Աղվանից եկեղեցին, Ստեփանակերտ, 2009թ., էջ 32:

8. Հին Իրանական իրավունքը ըստ Սասանյան Դատաստանագրքի, էջ 13:

9. *Մուքիսայան Ա. Գ.* Հին Իրանական իրավունքը՝ ըստ Սասանյան Դատաստանագրքի, էջ 71,75:

10. *Կիմ Ղահրամանյան*, Իրավակարգի 1500-ամյա ակունքներն Արցախում, Երևան, 2010, էջ 24:

11. *Մամուելյան Խ.* Հին հայ իրավունքի պատմություն, Յերեւան, 1939թ., էջ 43:

12. *Մելիք Թանգեան* Հայոց եկեղեցական իրավունքը, Ս. Էջմիածին, 2011, էջ 254:

13. Նույն տեղում, էջ 537:

14. Նույն տեղում, էջ 587:

15. *Քաղաքառ Ուլուքաբյան* Հայոց արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Երևան, 1998թ., էջ 82:

16. *Քաղաքառ Ուլուքաբյան* Հայոց արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Երևան, 1998թ., էջ 90:

Հայկ ԿԵՍՈՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՄԱՆ ՍԿՉԲՈՒՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռության սկզբունքը (այսուհետև՝ իշխանությունների բաժանման սկզբունք) ժամանակակից սահմանադրական մշակույթի անբաժան մասն է: Գլոբալ սահմանադրական զարգացումների արդյունքում իշխանությունների բաժանման սկզբունքի առավել արդյունավետ կիրառությունն ապահովելու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է վեր հանել այն հիմնական հատկանիշները, որոնք ներկայումս բնորոշում են ժամանակակից իշխանությունների բաժանման սկզբունքին, այնուհետև համապատասխան մեխանիզմներ մշակել այս սկզբունքի գործնականում պատշաճ կիրառումն ապահովելու համար:

Տեսական գրականության մեջ միակարծություն չկա իշխանությունների բաժանման սկզբունքը բնութագրող հատկանիշների հարցում: Հետեի կարծիքով իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հիմնական բնութագրիչներն են իշխանության առանձին ճյուղերի առկայությունը, իշխանության ճյուղերի իրավագործությունների հավասարակշռումը և արդյունքում՝ սահմանափակ պետական իշխանության միասնականությունը:¹

Է. Բարենթը, Վալլը² և Բարբերն³ առանձնացնում են իշխանությունների բաժանման սկզբունքի երկու հիմնական տեսություն: Առաջինը կոչվում է իշխանությունների բաժանման մաքուր տեսություն,

որը բնորոշվում է երեք հիմնական հատկանիշով՝ իշխանության ճյուղերի կառուցակարգային բաժանում, իշխանության ճյուղերի գործառնության բաժանում և իշխանության ճյուղերի անձնակազմերի առանձնացում, իսկ երկրորդը՝ իշխանությունների մասնակի բաժանման տեսությունն է, որը համադրում է իշխանությունների բաժանման մաքուր տեսության երեք հատկանիշը՝ զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմով:

Ջ. Վալդրոն իշխանությունների բաժանման սկզբունքը բնորոշում է հետևյալ հատկանիշներով՝ իշխանությունների գործառնության բաժանում, իշխանության ճյուղերի միջև զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմների առկայություն, որի արդյունքում իշխանության մեկ ճյուղը զսպում է իշխանության չափից ավելի կենտրոնացումը մեկ անձի կամ մարմնի ձեռքում: Ըստ Վալդրոնի՝ օրենքները պետք է ընդունվեն օրենսդիր իշխանության երկու մարմինների կողմից, իսկ իշխանությունը պետք է բաժանված լինի դաշնության ու դաշնության սուբյեկտների միջև:⁴ Ըստ Էուսթյան վերջին երկու հատկանիշները բնորոշ են դաշնային կառուցվածք ունեցող պետություններին, որտեղ որպես կանոն գործում է երկպալատ պառլամենտ, և գոյություն ունեն դաշնության ու դաշնության սուբյեկտների առաձին իշխանություններ:

Վ. Ջորկինը նշում է, որ իշխանությունների բաժանման սկզբունքը գործում է

ՕԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 – 9 (206 – 207)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

միայն այնտեղ, որտեղ օրենքներն ունեն բարձրագույն իրավաբանական ուժ և ընդունվում է օրենսդիր իշխանության կողմից, իսկ գործադիր իշխանությունն ունի ենթաօրենսդրական բնույթ և ենթարկվում է պաշլամենտին կամ նախագահին: Օրենսդիր և գործադիր իշխանության ճյուղերի միջև սպահովված է լիազորություններ հավասարակշռություն, իսկ դատարաններն անկախ են:

Գ. Հարությունյանն առանձնացնում է իշխանությունների բաժանման սկզբունքը բնութագրող հետևյալ հատկանիշները՝ իշխանության ճյուղերի հարաբերական անկախություն, անհրաժեշտ սահմանադրական ինստիտուտների առկայություն, իշխանության ճյուղերի լիազորությունների ամբողջականություն, պետական իշխանության անընդհատություն, որն իրենից ենթադրում է ներսահմանադրական այնպիսի երաշխիքների ամրագրում, որոնցով հնարավոր կլինի բացահայտել, գնահատել ու վերականգնել խախտված գործառնական հավասարակշռությունը, միայն այս դեպքում հնարավոր կլինի խուսափել քաղաքական և հասարակական «պայթյունային» լուծումներից:

Հ. Հակոբյանը նշում է հետևյալը՝ իշխանությունն ամբողջական համակարգ է, որը պատկանում է ժողովրդին, այդ համակարգում առկա են միմյանցից տարբեր երեք գործառույթներ՝ հասարակական հարաբերությունների կարգավորում, դրանց գործադրում և կատարման վերահսկում, այս գործառույթների իրականացման համար անհրաժեշտ են համարժեք ինստիտուտներ, որոնք իրենց գործառույթները լիարժեք իրականացնելու համար պետք է օժտված լինեն անհրաժեշտ ու բավարար լիազորություններով: Բացի այդ յուրաքանչյուր ինստիտուտ իր լիազորությունը պետք է իրականացնի անկախաբար, միաժամանակ հակակշիռների ու զսպումների միջոցով մնալով իր գործառույթների շրջանակներում:⁵

Ընդհանրացնելով վերոնշյալ տեսա-

կետները կարող ենք նշել, որ ժամանակակից սահմանադրական զարգացումների արդյունքում իշխանությունների բաժանման սկզբունքը բնորոշվում է հետևյալ հատկանիշներով՝

- *իշխանության ճյուղերի ինստիտուցիոնալ կամ կառուցակարգային բաժանում.*

- *իշխանության ճյուղերի գործառութային բաժանում.*

- *իշխանության ճյուղերի անձնակազմերի առանձնացում.*

- *իշխանության ճյուղերի միջև գործող հսկողության մեխանիզմների առկայություն, որոնք արտահայտվում են զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմների միջոցով:*

Իշխանությունների բաժանման սկզբունքը բնորոշող առաջին հատկանիշը իշխանության *ինստիտուցիոնալ կամ կառուցակարգային* բաժանումն է, որի արդյունքում առաջանում է իշխանության երեք առանձին ճյուղ՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական: Իշխանության ճյուղերը պետք է ունենան բավականաչափ ազատություն՝ իրենց վերապահված գործառութներն իրականացնելու համար, խոսքն այս դեպքում իշխանության ճյուղերի անկախության մասին է, սակայն անկախությունը չպետք է ընկալել բացարձակ իմաստով, քանի որ ցանկացած անկախություն ունի իր աղբյուրը, հետևաբար խոսքը ոչ թե իշխանության ճյուղերի բացարձակ, այլ հարաբերական անկախության մասին է:

Ձ. Մադիսոնն իշխանության ճյուղերի անկախության սկզբունքը նկարագրում է հետևյալ կերպ, որպեսզի իշխանության ճյուղերը լինեն անկախ և գործեն արդյունավետ, անհրաժեշտ է, որ իշխանության մեկ ճյուղն ունենա որքան հնարավոր է քիչ միջամտության հնարավորություն իշխանության մյուս ճյուղի ձևավորմանը:⁶ Որոշ տեսաբաններ իշխանությունների ինստիտուցիոնալ բաժանման սկզբունքի կարևորությունը պայմանավորում են ոլորտային համակարգման գործառութով,⁷ որի համաձայն՝ ստեղծվում են օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության

Սահմանադրական իրավունք

ճյուղեր, որոնք համակարգում են իրենց վերապահված ոլորտները:

Իշխանությունների ինստիտուցիոնալ բաժանման սկզբունքի հիմքում ընկած են իշխանությունների բաժանման հորիզոնական և ուղղահայաց ձևերը, ինչը պայմանավորված է պետական կառուցվածքի ձևով: Միատարր կառուցվածք ունեցող պետություններում գոյություն ունեն նույն մակարդակի վրա գործող օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության ճյուղեր, սակայն նույնը չենք կարող ասել դաշնային կառուցվածք ունեցող պետությունների վերաբերյալ, որտեղ իշխանությունների բաժանման սկզբունքը երկմակարդակ բնույթ է կրում. մի կողմից՝ դաշնային մակարդակում գործում են իշխանության առանձին ճյուղեր, իսկ մյուս կողմից՝ դաշնության յուրաքանչյուր սուբյեկտ ունի առանձին իշխանությունների ճյուղեր: Ամերիկայի 1787թ. Սահմանադրությամբ առաջ քաշվեց իշխանությունների ոչ միայն հորիզոնական, այլ նաև ուղղահայաց բաժանման սկզբունքը, որի համաձայն՝ կենտրոնական իշխանությունում, գործող իշխանության ճյուղերից բացի, գործում են նաև նահանգային իշխանություններ, որոնք բաժանված են առանձին ճյուղերի:⁸ Սրա վերաբերյալ Տրոպսկին նշում է, որ իշխանությունների ուղղահայաց բաժանման սկզբունքը վերաբերում է դաշնային պետություններում իշխանության ճյուղերի գործառնության իրավունքները: Սակայն երբեմն պետական իշխանության բաժանման ուղղահայաց և հորիզոնական ձևերով իրականացվող հսկողությունը կարող է խաչաձևել:⁹

Կան որոշ դաշնային պետություններ, որտեղ կենտրոնական օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության ճյուղերից զատ գործում են նաև դաշնության սուբյեկտների՝ առանձնացված օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության ճյուղեր, այդպիսիք են Արգենտինան, Ավստրալիան, Բելգիան, Իսպանիան, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Բրազիլիան և այլն: Կան նաև դաշնային պետություններ,

որտեղ դաշնության սուբյեկտներն ունեն առանձնացված օրենսդիր և գործադիր իշխանության ճյուղեր, սակայն չունեն առանձին դատական իշխանություն, այդպիսիք են Հնդկաստանը, Մալայզիան: Արաբական Միացյալ Էմիրությունները համարվում է գործադիր դաշնային պետություն, որտեղ դաշնության սուբյեկտներն ունեն միայն առանձնացված գործադիր իշխանության ճյուղ:

Մեծ Բրիտանիայի կազմում գտնվում են Շոտլանդիան, Հյուսիսային Իռլանդիան և Ուելսը: Այս երեք պետություններն էլ ունեն իրենց առանձին օրենսդիր իշխանությունները: Շոտլանդիան ունի իր սեփական դատական համակարգը, որի ընդունված ակտերը չեն վերանայվում լորդերի պալատի կողմից: Իռլանդիան նույնպես ունի իր դատական համակարգը: Ջ. Անդերսոնը նշում է, որ Գերմանիան կազմված է 16 հողից, որոնք ունեն գրված սահմանադրություններ և ուղղակիորեն ընտրում են իրենց պառլամենտները: Դաշնային մակարդակում օրենսդիր իշխանության ներքին պալատը ներկայացնում է նահանգների շահերը և կոչվում է դաշնային խորհուրդ: Դաշնային խորհրդում յուրաքանչյուր հողերի ներկայացուցիչների թիվը կախված է բնակչության թվից:¹⁰

Իշխանությունների բաժանման սկզբունքին բնորոշ հաջորդ հատկանիշը *գործառնության* բաժանումն է: Պետական իշխանությանը բնորոշ է երեք հիմնական գործառնությունների ստեղծում, օրենքների կատարում և հասարակությունում առաջացած իրավական վեճերի լուծում: Սակայն իշխանության ճյուղերի գործառնության իրավունքները չպետք է ընկալել բացարձակ իմաստով, քանի որ իշխանությունների բաժանման սկզբունքի պրակտիկ կիրառման ընթացքում առաջացել են որոշ շեղումներ, օրինակ՝ դատարաններին իրավաստեղծ գործունեությամբ զբաղվելու իրավասություն վերապահելը, գործադիր իշխանության կողմից պատվիրակված օրենսդրական գործունեությամբ զբաղվելը, վարչական մարմինների կողմից վեճերի

Սահմանադրական իրավունք

լուծումը, որը կոչվում է վարչական արդարադատություն¹¹ և այլն: Այսպիսի շեղումները լայն առումով խախտում են իշխանությունների գործառնության թափանցանական տեսությունը:

Թրայբը, Սթոնը, Ջեքսոնը, Վուլմանը, Ռոյսը և Բլունգոն¹² իրենց աշխատություններում նշում են, որ իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հիմնական նպատակը մարդկանց բռնապետությունից պաշտպանելն է, այդ նպատակին հասնելու համար նրանք առանձնահատուկ կարևորում են իշխանության ճյուղերի միջև գործառնության հստակ բաժանման անհրաժեշտությունը:

Տեսական գրականությունում երբեմն անհամաձայնություն է առաջանում իշխանության ճյուղերի միջև գործառնությունը բախշելու և այդ գործառնությունը իրականացնելու մեխանիզմների հարցում:¹³ Իշխանությունների բաժանումն առաջին հերթին գործառնության է և ոչ թե կառուցակարգային, որի հիմնական նպատակն է ապահովել գործառնություն-ինստիտուտ-լիազորություն շղթայում հավասարակշռությունը: Սկզբունքային է գործառնության, հակակշռող և զսպող լիազորությունների հստակ բաժանումը և այդ լիազորությունների օպտիմալ հավասարակշռումը: Արդի սահմանադրագիտության հիմնական խնդիրներից է ներսահմանադրական ինքնապաշտպանության կենսունակ և արդյունավետ համակարգի ներդրումը, որը կերպարավորվի գործառնության հավասարակշռության խախտումների բացահայտումը և վերականգնումը:¹⁴

Պետական իշխանության ճյուղերի գործառնության բաժանման հիմքում ընկած է իշխանության ճյուղերի մասնագիտացման հատկանիշը: Մ.Վեբերն այն կոչել է գործառնության մասնագիտացման հիման վրա իշխանության բաժանում:¹⁵ Գործառնության մասնագիտացման հիման վրա իշխանությունների բաժանման դեպքում իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ մասնագիտանում է իր գործառնությունը իրականացնելու համար: Այսպես,

օրենսդիրը՝ մասնագիտացած ստեղծում է օրենքներ, գործառնություն մասնագիտացած կատարում է օրենսդրի ընդունած օրենքները, իսկ դատական իշխանությունը մասնագիտանում է օրենքների կիրառման ընթացքում առաջացած վեճերի լուծման հարցերով:

Իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հիմնական նպատակն է ապահովել օրենսդիր, գործառնություն և դատական իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռությունը: Հավասարակշռություն ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ իշխանության ճյուղերն ունենան հավասարազոր գործառնություն, սակայն իշխանության երեք գործառնությունն արդյո՞ք հավասարազոր են, և հավասարակշռում են միմյանց, այս հարցը միանշանակ չի ընկալվում: Որոշ տեսաբաններ նշում են, որ չնայած օրենսդիր իշխանությունն ունի առանձնահատուկ տեղ իշխանության ճյուղերի համակարգում, այնուամենայնիվ իշխանության ճյուղերից ոչ մեկին չի պատկանում առաջնային դեր:¹⁶

Վերլուծելով վերոնշյալ տեսակետները՝ կարող ենք նշել, որ պետական իշխանությունն ունի երեք հիմնական գործառնություն բախշվում են օրենսդիր, գործառնություն և դատական իշխանության ճյուղերի միջև, և իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ մասնագիտանում է իր գործառնությունների իրականացման ոլորտում: Իշխանությունների բաժանման սկզբունքի պատշաճ կիրառումն ապահովելու համար կարևոր է գործառնությունների հստակ բաժանում, ինչը բարդ խնդիր է, սակայն շատ կարևոր: Միաժամանակ պետք է նշենք, որ իշխանության ճյուղերի միջև բախշված գործառնությունը քարացած վիճակում չեն գտնվում, հնարավոր է նաև դրանց վերաբաշխում, որը կարող է տեղի ունենալ պետության կառավարման, պետական կառուցվածքի և պետական ռեժիմի ձևի փոփոխության արդյունքում:

Իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հաջորդ հատկանիշն իշխանության ճյուղերի *անձնակազմերի առանձնացման*

Սահմանադրական իրավունք

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

22

հատկանիշն է, որի համաձայն՝ նույն անձը չի կարող միաժամանակ լինել մեկից ավելի իշխանության ճյուղի ներկայացուցիչ: Իշխանության ճյուղերի անձնակազմերի առանձնացման կարևորությունը պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով. առաջին, երբ նույն անձը միաժամանակ մեկից ավելի իշխանության ճյուղի անդամ է, ստեղծվում են նպաստավոր պայմաններ իրեն վերապահված լիազորությունների վերազանցման համար, սրա վերաբերյալ Ջ. Լոկը նշում է, որ նույն անձը չի կարող մի կողմից՝ ընդունել օրենքներ, մյուս կողմից՝ կատարել դրանք: Մոնտեսքյոն նշում է, որ անձը, ով ունի իշխանություն, կարող է չարաշահել այն, դրա համար իշխանության մեկ ճյուղը պետք է հսկի իշխանության մյուս ճյուղին, հետևաբար իշխանության երկու տարբեր ճյուղերում նույն անձը չպետք է լինի:¹⁷ Իշխանության ճյուղերի անձնակազմերի առանձնացման հաջորդ պատճառն այն է, որ իշխանության մեկ ճյուղում աշխատելիս անձինք զարգացնում են իրենց մասնագիտական պրոֆեսիոնալիզմը և աշխատանքային ընթացակարգերը նպաստում են մասնագիտական որակների զարգացմանը:¹⁸

Իշխանությունների բաժանման սկզբունքին բնորոշող հաջորդ հատկանիշն իշխանության ճյուղերի միջև հսկողության հնարավորությունն է, որն արտահայտվում է *զսպումների և հավասարակշռման* մեխանիզմների միջոցով:

Իշխանության ճյուղերի միջև հսկողության անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ, բացի ընդհանուր պետական շահից, ունի նաև իր գործառույթներից բխող ոլորտային, ճյուղային շահերը: Գոյություն ունեն նաև անձանց սուբյեկտիվ, անհատական շահեր, որոնք նույնպես ազդում են իրենց գործառույթների իրականացման վրա, հենց այդ շահերի ազդեցությամբ է հիմնականում բացատրվում իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռությունն ապահովելու անհրաժեշտությունը: Չսպումների և հավասարակշ-

ման հիմնական նպատակը իշխանության ճյուղերին միմյանց նկատմամբ հաշվետու դարձնելն է:

Երբեմն նշվում է, որ իշխանությունների բաժանման սկզբունքը նույն զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմն է¹⁹, որի հիմնական նպատակն է իշխանության ճյուղերի միջև ստեղծել հավասարակշռություն: Իշխանության ճյուղերը միմյանց հետ համագործակցելով և հսկադրելով իրենց գործառույթները կանխում են չարաշահումները, այսպիսով իշխանությունը սահմանափակում է իշխանությանը:²⁰ Իսկապես կարելի է համաձայնվել այս տեսակետի հետ, քանի որ իշխանության ճյուղերը չեն կարող գործել միմյանցից բացարձակ առանձնացված, առանց փոխհարաբերվելու, իսկ փոխհարաբերությունների հիմքում ընկած են զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմները: Որոնց հիմնական նպատակն է զսպել իշխանության չարաշահումները և կանխել պաշտոնյաների սուբյեկտիվ կառավարումը, սրա վերաբերյալ Մարտիշինը նշում է, որ հսկակշիռների և զսպումների համակարգի ոչ արդյունավետ գործադրումը ու բաժանված իշխանությունների ստատիկ հավասարակշռությունը կհանգեցնեն իշխանության կաթվածի:²¹

Գ. Հարությունյանն առանձնահատուկ կարևորում է սահմանադրական հսկակշիռների ու զսպումների գործուն մեխանիզմները, նա միմյանցից առանձնացնում է «հսկակշիռ» և «զսպում» հասկացությունները հետևյալ կերպ: Սահմանադրական հսկակշիռն իշխանության ճյուղի ոչ գործառնական բնույթի լիազորություն է, որը կոչված է ապահովելու իշխանությունների տարանջատման սահմանադրական հաշվեկշիռը, իսկ սահմանադրական զսպումը իշխանության ճյուղի սահմանադրական, ոչ գործառնական և ոչ հսկակշռային բնույթի լիազորություն է, որը կոչված է կանխելու իշխանությունների տարանջատման սահմանադրական հաշվեկշռի հնարավոր խախտումը՝ հսկակշիռների համակարգի կողմից չապահովելու դեպքում:²²

Գ. Գանիելյանն իշխանության ճյուղերի միջև զապումների և հակակշիռների մասին նշում է, որ իրավական պետության կայացման գործընթացում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի տևական արժեքավորման և իրավակիրառական հարցադրումների շրջանակում անխախտելիորեն հրատապություն և արդիականություն են ձեռք բերում իշխանության առանձին ճյուղերի փոխադարձ զապումների և հակակշիռների ինստիտուտի բովանդակության, կիրառման եղանակների, ձևերի ու սահմանների հիմնախնդիրները:²³

Իշխանությունների բաժանման և զապումների ու հակակշիռների կարևորությունն ընդգծել է նաև «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» հանձնաժողովը (այսուհետև՝ Վենետիկի հանձնաժողովը), մասնավորապես՝ 2013թ. Հունգարիայի սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ տրված եզրակացությունում նշվում է, որ չնայած Սահմանադրությանը պաշտպանման ունի բարձրագույն կարգավիճակ, այն պետք է հսկվի պետական այլ մարմինների կողմից, մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի, սրանով Վենետիկի հանձնաժողովն ընդգծում է զապումների ու հակակշիռների ապահովման հարցում սահմանադրական արդարատուության դերը՝ նշելով, որ զապումները և հավասարակշռությունը ժողովրդավարական կառավարման կարևոր տարրերից են, որոնք պետք է ապահովվի Սահմանադրական դատարանը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան:²⁴

Սակայն որոշ տեսաբաններ օրենսդիր և գործադիր իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռությունը իրական չեն համարում, քանի որ ըստ նրանց՝ այդ ճյուղերը չունեն հավասարազոր գործառնություններ: Մլովակիայի ՄԳ նախագահ Յան Մագակի կարծիքով՝ իշխանության թևերի միջև անհրաժեշտ է այնպիսի հավասարակշիռ, որը կապահովի դրանց հավասարակշռվածությունը: Կուրիսը նշում է, որ իշխանության բաժանումը ենթադրում է դրանց հա-

վասարակշռում, իսկ հավասարակշռումը հասկանալի է, չի կարող լինել տարբեր կշիռ ունեցող ճյուղերի միջև:²⁵ Օրենսդիր իշխանության նկատմամբ հավասարակշռության հասնելու միակ ճանապարհը երբեմն կապվում է երկպալատ օրենսդիր իշխանության գոյության հետ, օրինակ՝ Անգլիայում գործում են համայնքների պալատը և լորդերի պալատը, որոնք ներկայացնում են տարբեր սոցիալական շահեր և պետք հավասարակշռեն միմյանց:²⁶

Իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռության ապահովման համար անհրաժեշտ են այնպիսի մեխանիզմներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի իշխանության ճյուղերի միջև ապահովել կայունություն: Իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ իրականացնում է իր գործառնությունները, որոնք չպետք է զավթվեն իշխանության մյուս ճյուղի կողմից: Ռիչարդ Լիթլն առանձնացնում է իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռության ապահովման երկու հիմնական ձև,²⁷ առաջինը՝ «շնամական» հավասարակշռությունն է, որի հիմքում ընկած է մրցակցությունը, նույնիսկ նախանձը և շարությունը: Որպես այդպիսի հավասարակշռման օրինակ Մաքիավելին նշում է, որ Հին Հռոմում պլեյբերներն իրավացիորեն վախենում էին ազնվականերից:²⁸ Իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռության ապահովման երկրորդ ձևը համագործակցությունն է, որի դեպքում իշխանության ճյուղերը համագործակցում և փոխլրացնում են միմյանց:

Սակայն զապումների և հավասարակշռության մեխանիզմների առկայությունը դեռ բավարար չէ իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռություն ապահովելու համար, ժամանակակից սահմանադրական զարգացումների արդյունքում հայտնի են մի շարք դեպքեր, երբ Սահմանադրությանը ամրագրված են զապումների և հավասարակշռման մեխանիզմներ, սակայն դրանք չեն խոչընդոտել իշխանության որևէ ճյուղին իր ձեռքում կենտրոնացնել պետական իշխանության հիմնական գործա-

Սահմանադրական իրավունք

ռույթները՝ դրանով իսկ խախտելով իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռությունը: Այսպիսի իրավիճակից խուսափելու համար անհրաժեշտ է իշխանության ճյուղերի միջև ստեղծել զսպումների և հավասարակշռության արդյունավետ և գործուն մեխանիզմներ:

Իշխանության ճյուղերի միջև հավասարակշռության ապահովման համար որոշ հեղինակներ առաջարկում են հավասարակշռել իշխանության ճյուղերի հզորությունը, սակայն իշխանության ճյուղերն առանձնացվում են միմյանցից իրենց յուրահատուկ գործառույթների հիման վրա իսկ գործառույթները հնարավոր չէ հավասարագոր դասակարգել, քանի որ դրանք միմյանց հավասար չեն: Օրենքներ մշակելու և ընդունելու գործառույթն առավել բարձր է, քանի որ դրանց հիման վրա են գործում իշխանության մյուս ճյուղերը, հետևաբար կարծում ենք, որ պետք է Սահմանադրությամբ իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղի համար ամրագրվեն այնպիսի երաշխիքներ, որոնք հնարավորություն կտան ազատորեն իրականացնել գործառույթները, և միաժամանակ իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ պետք կարողանա զսպել իշխանության մյուս ճյուղերի միջամտությունը իր գործառույթների իրականացմանը՝ դրանով տվյալ ճյուղին պահելով իր սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներում, որոնց հիմնական նպատակն է իշխանության ճյուղերի միջև ապահովել կայունություն և հավասարակշռություն:

Պետք է նշենք, որ ժամանակից սահմանադրական զարգացումների արդյունքում պետություններում գործում են իշխանության ճյուղերի միջև զսպման և հավասարակշռման բազմաթիվ կառուցակարգեր: Բայցի այդ, իշխանության ճյուղերի միջև հսկողության մեխանիզմները ժամանակի ընթացքում զարգանում են, առաջանում են հսկողության նոր մեխանիզմներ, ստեղծվում են ոչ միայն միջճյուղային, այլ նաև ներճյուղային հսկողական մեխանիզմներ:

Այսպես, վերլուծելով վերոնշյալ հեղինակների տեսակետները՝ կարող ենք նշել,

որ իշխանության ճյուղերի միջև հսկողությունը զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմների բարդ և փոխկապակցված համակարգ է, որը բաղկացած է քաղաքական և իրավական տարրերից և ամրագրված է պետությունների սահմանադրություններում: Չսպումների և հավասարակշռման մեխանիզմները իշխանության ճյուղերին տալիս են հնարավորություն և միջոցներ՝ հսկելու, վերահսկելու, կանխելու և վերջին հաշվով հաշվետու դարձնելու ցանկացած գործողություն, որը շեղվում է իր սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներից: Միաժամանակ իշխանության մեկ ճյուղի կողմից իրականացվող հսկողությունը չպետք է ազդի իր գործառույթների իրականացման արդյունավետության վրա և չպետք է խոչընդոտ հանդիսանա իշխանություն մյուս ճյուղի կողմից իր գործառույթների իրականացման համար:

Ընդհանրացնելով՝ նշենք, որ ժամանակակից բոլոր սահմանադրական պետություններում իշխանությունների բաժանման սկզբունքը համարվում է պետական իշխանության կազմակերպման անփոխարինելի սկզբունք, որին բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները՝ իշխանության ճյուղերի կառուցակարգային բաժանումը, իշխանության ճյուղերի գործառույթային բաժանումը, իշխանության ճյուղերի անձնակազմների առանձնացում և իշխանության ճյուղերի միջև գործող հսկողության մեխանիզմների առկայությունը: Հոդվածի շրջանակներում վերլուծելով այս հատկանիշների բովանդակությունը և կարևորությունը՝ պետք է կարևորությամբ ընդգծենք այն հանգամանքը, որ նշված հատկանիշները միանշանակ չեն ընկալվում իշխանությունների բաժանման տարբեր մոդելներ ունեցող պետություններում, մասնավորապես՝ իշխանությունների բաժանման նախագահական, պառլամենտական և խառը կառավարման մոդելներից յուրաքանչյուրն ունի իրեն բնորոշ յուրահատուկ հատկանիշներ և առանձնահատկություններ, որոնք էլ ըստ էության հիմք են հանդիսացել այս մոդելների առանձնացման և դասակարգման համար:

1. *Xecce K.* Основы конституционного права ФРГ. М., Юрид. литература, 1981, с. 237.
2. *Barendt E.* «Separation of power and constitutional government» 1995, p. 599. *Barendt E.* «An introduction to constitutional law», Oxford 1998, p. 14-17.
3. *Vile M.* «Constitutionalism and the Separation of Powers», (Oxford University Press 1967, 2d ed. 1998), p. 20-21. <http://oll.libertyfund.org/titles/677>.
4. *Барбер Н.У.* «Разделение властей и Конституция Великобритании», правовая мысль, с. 6-7. <https://www.hse.ru/data/2013/02/23/1306539697/Право%202012-1-3.pdf>.
5. *Jeremy Waldron* «Separation of Powers in Thought and Practice», 54 B.C.L. Rev. 433, 2013, p. 438. <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3289&context=bclr>.
6. *Зоркин В.* «Реализация конституционного принципа разделения власти в практике конституционного суда России, конституционные суда как гарант разделения власти», сборник докладов. М., 2004, с. 17.
7. *Harutyunyan G., Arne Mavcic* «The constitutional review and its development in the modern world» (a comparative constitutional analysis), Yerevan Libanan, 1999, p. 382. www.concourt.am/armenian/library/cclibrary/1999/009.doc.
8. *Հարությունյան Գ.* Սահմանադրությունից սահմանադրականություն: Երևան, «Նժուր», 2004թ., էջ 25-26:
9. *Հակոբյան Հրանտ* Պաշտպանություն և պաշտպանության իրավունք Հայաստանի Հանրապետությունում: Երևան, «Տիգրան Մեծ» 2007, էջ 29-30:
10. The federalist by Alexander Hamilton, John Jay, and James Madison, edited by George W. Carey and James McClellan. the federalist No. 51. http://files.libertyfund.org/files/788/0084_LFcbk.pdf.
11. *Magill E.* The real separation in separation of powers lawb Virginia Law Review, 86(6), 2000, p. 1185.
12. «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական մեկնաբանություններ»/ընդհանուր խմբագրության Գ. Հարությունյան, Ա. Վաղարշյան/ Երևան, «Իրավունք» 2010թ., էջ 86: <http://www.concourt.am/armenian/library/cclibrary/2010/sahmanadrakan2010.pdf>:
13. *Troper Michel* «La Ve République et la séparation des pouvoirs», op. cit., p. 34.
14. «Separation of Powers in Russia and Ukraine a comparative perspective conference proceedings», edited by F. Joseph Dresen and William E. Pomeranz Washington, p. 23. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP306_Final.pdf.
15. *Vile M.* «Constitutionalism and the Separation of Powers», (Oxford University Press 1967, 2d ed. 1998), p. 11.
16. *Tribe* American constitutional law, volume 1 3 ed (foundation press, New York 2000). Stone, constitutional law 3 ed (Aspen, New York 1996). Jackson, comparative constitutional law 2 ed (foundation press, New York, 2006). Woolman and Bishop, constitutional law of South Africa service 6 (2014). Ross, comparative constitutional law, a contextual approach (Lexis Nexis, New Providence 2014).
17. *Coin Carolan* «The new separation of power the theory for the modern state», Oxford university press, 2009, p. 21.
18. *Հարությունյան Գ.* Սահմանադրական մշտադատարկում: Հրատ. Երևան «Նժուր», 2016, էջ 112: <https://www.jus.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wccl-cmdc/wccl/papers/ws15/w15-enriquez.pdf>.
19. *Max Weber* Economy and Society, Vol. 1, eds. G. Roth and C. Wittich (Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1978), p. 282.
20. *Ասյան Ն., Պետրոսյան Ա.* Իրավական պետություն և օրինականություն: 2-րդ հրատ., Երևան, «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2001թ., էջ 34-35:
21. «The spirit of laws», Charles de Secondat, Baron de Montesqui 1748, translated by Thomas Nugent 1752, kitchener 2001, p. 84, <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/ccon/ugcm/3113/montesquieu/spiritoflaws.pdf>.
22. *Vile M.*, ibid, p. 17.
23. *Мишин А.А.* «Принцип разделения властей в конституционном механизме США». М., 1984, с. 4.
24. «The transformation of the principle of the separation of powers» World Congress of Constitutional Law 2014, p. 9-10. <https://www.jus.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wccl-cmdc/wccl/papers/ws15/w15-enriquez.pdf>
25. *Мартышин О.В.* «Конституция Российской Федерации 1993г. как памятник эпохи», Государство и право, 2004, N4, с. 13-16.
26. «Սահմանադրությունից սահմանադրականություն», նշված աշխատ., էջ 27-28:
27. *Դանիելյան Գ.* «Վարչական արդարադատության կայացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2004թ., էջ 5:
28. Venice Commission at its 95th Plenary Session (Venice, 14-15 June 2013) p. 18, 30. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=ccl-ad\(2013\)012-c](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=ccl-ad(2013)012-c).
29. *Ян Мазак* «Разделение властей в решениях Конституционного Суда Словакии. Конституционный Суд как гарант разделения властей» Сборник докладов. М., 2004, с. 167.
30. *Егидиос Курис* «Доктрина разделения властей в практике конституционного суда Литвы. конституционный суд как гарант разделения властей», Сборник докладов. М., 2004, с. 106.
31. «The transformation of the principle of the separation of powers», World congress of constitutional law, 2014, p. 10. <https://www.jus.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wccl-cmdc/wccl/papers/ws15/w15-enriquez.pdf>.
32. *Little R.* «The balance of power in international relations», New York, Cambridge university press, 2007, p. 11-12. *Little L.* «Envy and Jealousy: A Study of Separation of Powers and Judicial Review», Hastings Law Journal, 2000, p. 47. http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/67284/101087_1.pdf?sequence=1.
33. *Mc. Cormick* «Machiavellian democracy: controlling elites with ferocious populism» American political science review, 2001, p. 301.

Лусине ВАРДАНЯН

*Старший следователь по особо важным делам
Следственного Комитета РА,
кандидат юридических наук*

БИОЛОГИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ КАК ОБЪЕКТЫ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Под термином “объект” в философии понимается то, что противостоит субъекту в его предметно-практической и познавательной деятельности. Постнеклассическая наука несколько изменяет такое противопоставление: ее объектом становятся человекоразмерные комплексы, в том числе и биотехнологические. Традиционная юриспруденция указывает в качестве объекта правоотношений то, по поводу чего существует само правоотношение. Теория права выражается против низведения человека до уровня объекта правоотношения и пытается основываться на принципе, согласно которому человек не может быть объектом правоотношений... “в этом качестве могут выступать лишь блага, в том числе и животные, не способные иметь и выражать свою волю”¹ Тем не менее новые практические применения биотехнологий, которые для своей реализации требуют части, ткани, органы человека актуализировали проблему об оборотоспособности тела человека и его частей.

Тело — физическое выражение человека, его уникальности и индивидуальности. Как вполне справедливо указывает о.Э.Старовойтова: «Для многих людей их тела и их жизненные цели сильно связаны. Наше тело - это не просто средство

достижения целей, оно является неотъемлемой частью этих целей... Более того, другим людям наши тела представляют то, кем мы являемся: то, что они видят; то, что идентифицирует нас. В этом смысле наши тела являются не просто «нашими», они частично охватывают нашу сущность».²

о.В.Попова, рассматривая основные модели репрезентации телесности в этико-философской перспективе, анализирует три подхода к изучению феномена телесности, условно названных парадигмами: «парадигма» бытия (экзистенциальный, холистический подход к телу); 2) «парадигма» обладания (инструментальное, функциональное понимание телесности); 3) «парадигма» конструирования (тело как проект, артефакт технологий).³ Каждая из данных моделей скрывает определенный нормативный контекст.

Биоэтика возрождает понимание тела как тела личности, а человека, прежде всего, как воплощенного субъекта, то есть идеал ренессансного человека, который вновь актуализируется в контексте нового мировоззрения. В этом отношении человек и его тело не могут рассматриваться в модусе владения и обладания, так как человек неотделим от тела. «Принцип целостности... характеризует право чело-

охватывается правом на физическую неприкосновенность и другими имущественными правами. Представляется, что нет и поэтому права собственности на тело является лишней абстрактной юридической конструкцией.

Если владение вещью представляет собой удержание ее собственником в своем хозяйственном ведении, то здоровьем или жизнью владеть так невозможно. Пользование неимущественными благами — это не извлечение из них полезных свойств, как из вещей, а выбор субъектом соответствующего поведения в пределах естественно принадлежащей ему автономии.⁶ Телом можно пользоваться и распоряжаться в другом смысле, например, изменять пределы, совершать правомерные действия по реализации права на неприкосновенность.

Причем надо заметить, что личную неприкосновенность в юридической литературе рассматривают в социальном и биологическом смысле. Под личной неприкосновенностью понимают недопустимость вмешательства извне в область индивидуальной жизнедеятельности личности, т.е. право на личную неприкосновенность направлено на защиту человека от воздействия на его жизнь, здоровье, свободу перемещения и т.п. от неправомерного воздействия третьих лиц. Под физической неприкосновенностью следует понимать свободу собственной физической активности лица, т.е. способность лица использовать собственное тело на основании автономно принятых решений способами, не противоречащими закону.

После же смерти тело становит-

ся вещью, ибо субъекта уже нет. Однако распоряжение этой вещью должно быть реализовано лишь в соответствии с выраженным при жизни волеизъявлением умершего.

В теории права дискуссии вызывает также вопрос о правовом статусе человеческих биоматериалов.

Ряд ученых, рассматривая их как неотъемлемые и естественные части целого, утверждает, что их нельзя отнести к категории «вещей», и поэтому они не могут быть объектами гражданских правоотношений. Н. Красновский считает, что органы и ткани человека не имеют рыночного эквивалента; в отношении них невозможно говорить о каких-либо сделках гражданско-правового характера. Затраты же труда по консервации органов не изменяют свойства самого органа, а направлены только на создание возможности использования его по целевому назначению и поэтому составляют стоимость услуг, связанных с осуществлением трансплантации, а не органа или ткани, изъятых для пересадки.⁷

Такую же позицию занимала Л. Г. Богомолова. «Кровь человека — часть его организма не подходит под понятие вещи (имущества). Кровь человека не может иметь рыночного эквивалента и делаться предметом ничем не регулируемой свободной купли-продажи. отношения людей в процессе донорства не могут быть построены на товарном фундаменте».⁸

Другие полагают, что человеческие органы являются личными неимущественными благами. Личными неимущественными благами принято считать нематериальные блага, неразрывно связанные с

личностью субъектов гражданских правоотношений, признанные государством и нуждающиеся в правовой охране. они являются объектами гражданских прав.

Личные неимущественные блага, не связанные с имущественными, характеризуют социально-правовое положение личности в обществе. они возникают по поводу благ, лишенных экономического содержания, и отражают духовный интерес личности, ее индивидуальность, моральные и эстетические запросы, обладают рядом признаков в числе которых то, что они неотделимы от личности субъекта, неразрывно связаны с ним и не подлежат в какой бы то ни было форме отчуждению. То есть их нельзя также дарить, например, из альтруистических побуждений. Это значит, что признавая органы и ткани человека неимущественными благами, нужно незаконным считать даже забор крови у человека, так как неимущественные блага нельзя даже подарить. Кроме того, те органы и ткани, которые отделяются от человека теряют вышеуказанный признак неотделимости от личности.

Некоторые авторы считают, что органы, изъятые из организма, следует признать вещами, и потому они могут быть объектами гражданских правоотношений, хотя и ограниченными в обороте.

В настоящее время действующие нормативные акты не дают возможность определить, могут ли части тела человека быть объектами вещного права, так как законодательство не дает легальной дефиниции вещи.

В Древнем Риме одной из наи-

более важных характеристик вещи признавалось известная формула дигест: “dominium reum”, господство над вещью. Это свойство - быть доступным обладания человека. А. Я. Сухарев считает, что “вещь только тогда становится товаром и, следовательно, объектом гражданского права, когда оно будет результатом труда человека, либо будет специально приспособлено им”.⁹ Вместе с тем, автор пишет об объектах, которые не могут быть предметом вещных прав, особенно право собственности, поскольку сами эти объекты по своей природе не допускают “полного хозяйственного господства над собой” их обладателя, а предоставляют ему довольно ограниченные возможности использования (например, донорская кровь, полученная хотя и возмездно). отсутствие двух последних характеристик делает, согласно Е.Л. Суханову, признание права собственности в отношении человеческого организма невозможной. На такие объекты предлагается распространения отдельных норм права собственности, однако распространение права собственности (то есть признания их объектами права собственности) не представляется возможным. В. Л. Суховерхий отмечает, что “кровь человека представляет собой часть материального мира и, будучи отделенный от организма, кровь, например, является ничем иным, как вещью, имуществом точно так же, как волосы (например, косы) становятся имуществом, составляющим предмет сделок, совершаемых парикмахерскими с гражданами по скупке кос. Как бы ни противоречило это, сложившееся в юридической науке

представления, что часть человеческого тела не может быть имуществом, способным удовлетворять потребности других лиц, следует все-таки признать, что подобные взгляды устарели и представляют собой проявление морального консерватизма” 10А.В. Майфат, в частности, отмечает следующее: «В качестве основания возникновения права собственности, очевидно, следует рассмотреть нормы ст. 218 ГК РФ. При проведении медицинских манипуляций врачи вкладывают в процесс изъятия органов определенный труд, значит, они создают новую вещь. Либо сам человек в принципе может изъять собственный орган или ткань (для себя). Таким образом, право собственности здесь возникает впервые и до момента изъятия органа он (орган) никому не принадлежал, поскольку еще не существовал в качестве вещи, а был частью организма. Применение указанной статьи делает собственником органа или ткани, прежде всего, лечебное учреждение, так как именно оно чаще всего и «создает вещь для себя». Если же сам человек осуществляет манипуляции, то в этом случае право собственности на изъятый орган или ткань возникает у него» 1112. С такой позицией согласиться трудно, получается что право собственности возникает у того, кто изъяс орган, а это может привести к весьма плачевным ситуациям с кримонологической точки зрения.

Таков бы не был правовой режим органов и тканей человека режим должен быть применен исключительно после того, как биоматериал обособится от тела челове-

ка. Биоматериал становится самостоятельным объектом гражданского права после его отделения от организма и после этого лишь возможно говорить о вещи, первоначальным собственником которого становится прежний носитель. В силу специфичности биоматериала специфичности и его ограниченности в использовании, а также исходя из моральных установок, он может быть объектом, ограниченным в обороте.

Вещный статус биоматериалов можно обосновать, прежде всего, криминологически. То, что есть оборот тканей и органов человека, уже факт, и его не остановить непризнанием за биоматериалами статуса вещи. Всегда при спросе будет предложение, но это будет черный рынок. Поэтому необходимо законодательно установить государственный контроль за этим оборотом, очертить границу законного оборота. Так, например, обстоит дело в японском законодательстве, где установлено, что тело живого человека не является вещью, а останки человека и отделенные от его тела части являются вещами.¹³¹⁴

В американских судах встречались решения, что отношения между ближайшими родственниками и другими людьми в отношении мертвого тела носят характер имущественного интереса (property interest). Эти отношения получили наименование прав квазисобственности. Что же касается признания их личными неимущественными благами, то представляется, что таковыми являются не орган или ткань, а физическая и личная неприкосновенность человека.

Исходя из того, что биоматериал

после отделения от носителя будет ограничено оборотоспособной вещью, то можно предположить, что правильнее в ст. 132 ГК РА в качестве отдельного вида объектов гражданского права включить органы, ткани, клетки и части тела человека, а равно эмбриона или плода. Признавая статус вещи, мы, таким образом, признаем, что после обособления от человека они становятся его имуществом, что значит его включение в наследственную массу (ст. 1184 -1186 ГК РА). Заметим, что нотариальное оформление согласия на изъятие органов для трансплантации правильно и в том аспекте, что участие нотариуса в этом процессе с привлечением всех заинтересованных сторон поможет избежать многих неоднозначных этически-правовых ситуаций, которые возникают при трансплантации и донорстве. Передача после смерти органов и тканей, а также клеток, можно сформировать в форме завещания. однако исходя из ограниченности в обороте органов и тканей гражданин должен будет выбирать из ряда тех законодательно установленных целей, достижению которых можно будет направить это имущество, то есть необходимо ограничить распоряжение органами целевым назначением.

Весьма прагматическое значение может иметь правильная классификация биоматериалов человека. В литературе есть различные подходы к данному вопросу. Например, Н.В.Аполинская выделяет две большие группы. К первой группе автор относит “те части человеческого тела, органы и клетки и др., при отделении которых не

происходит каких-нибудь неблагоприятных изменений в организме человек, т.е. отделение их от тела в некотором смысле “нормально”, к ним например можно отнести ногти, волосы, продукты выделения и т.д., либо изменения носят временный характер и не имеют серьезных последствий для здоровья человека.” Ко второй группе автор относит “такие части человеческого тела, изъятие которых в некоторых случаях хотя и возможно при жизни (например почка или роговица), но очень болезненно и чревато различными последствиями для здоровья донора, а также изъятие которых при жизни невозможно вообще (печень, сердце), т.к. приведет к смерти человека”.¹⁵

Весьма интересна позиция М.Н. Малеиной, которая классифицирует группы органов и тканей человека, положив в основу деления причину их отторжения и цель дальнейшего использования.

Первая группа — трансплантаты, т.е. органы и ткани, которые изымаются в медицинских целях для дальнейшей пересадки. Забор этих органов и тканей влечет временное или постоянное ухудшение состояния здоровья и (или) риск такого ухудшения.

Вторая группа — органы и ткани, отчуждаемые в результате оказания медицинской помощи. К ним относятся ампутированные части тела пациента, в том числе конечности, опухоли, зубы; абортированные плоды и их органы (ткани), эмбриональный материал (плацента, плодный пузырь, амниотическая жидкость, пуповина).

Третью группу составляют орга-

ны и ткани, отторжение которых не связано с заболеванием и (или) медицинским вмешательством и может не иметь определенной цели дальнейшего использования. В эту группу входят: остриженные волосы; сцеженное грудное молоко; кожа, удаленная после подтяжки и т.п. Автор отмечает, что “почти все части из двух последних групп, не представляя какой-либо особенной ценности, могут рассматриваться как отходы, подлежащие утилизации, порядок которой определяется уже другими нормами действующего законодательства”.¹⁶

Классификация довольно интересна, но несколько устарела с той точки зрения, что абортивный и фетальный материал сегодня уже применяют как трансплантаты. Кроме того, по нашему мнению, исходя из достоинства человека, не вполне уместно говорить об эмбрионе или плоде как об отходе, в этом случае отходом может быть и тело жившего, но умершего человека. Поэтому представляется, что после их изъятия из тела женщины, в случае их нежизнеспособности, их необходимо будет как минимум рассматривать как такие же объекты как, например изъятые у живого донора трансплантат и на них распространять тот же правовой режим, что и для трансплантатов, как максимум, что более приемлемо указать их в качестве донора.

Нам представляется, что биоматериалы человека можно классифицировать по возможности их прижизненного отделения (отдаленное последствие этого отделения не может быть по общему правилу смерть или стойкая утрата здоровья донора): это поможет

дифференцировать также правовое регулирование данных групп биоматериалов. Например, по нашему мнению, прижизненными биологическими объектами донорства могут быть почка, часть печени, часть кишки, часть легкого, часть поджелудочной железы, а равно кровь, костный мозг, клетки, сосуды и т.д. Постмортальными биологическими объектами могут быть комплекс «сердце-легкие», а равно сердце и легкое в отдельности печень, поджелудочная железа, трахея, кишечник.¹⁷

Итак, биоматериал человека — это объект материального мира, производный от организма человека и имеющая признаки объекта гражданского права (полезность, доступность и материальность) с момента их отделения от последнего, а равно тело человека после его смерти.

Когда орган, клетка, ткань отделяются от тела, то они попадают в собственность бывшего носителя, так как утрачивает нематериальную составляющую и становится вещью, производной от совокупной вещно-духовной субстанции.

Представляется необходимым закрепление правового статуса биоматериалов человека, для чего предлагается внести следующие законодательные изменения:

1. В ст. 132 ГК РФ указать новый шестой пункт: “ органы, ткани и клетки человека, его эмбриона или плода при прижизненном или посмертном отделении от тела, в случаях и пределах, указанных в законе”.

2. Ст. 21 ГК РФ дополнить следующим положением:

“Каждый человек, в том числе

эмбрион и плод человека, имеет право на физическую целостность и неприкосновенность, которые может быть нарушены с согласия лица или в установленных законом случаях с согласия его законного представителя в случаях и пределах, установленных законом и в целях не противоречащих общественной морали и нравственности.

При прижизненной эксплантации лицо имеет право владения, пользования и распоряжения отделенными от него клетками, тканями, органами и частями, а также анатомическим материалам своего эмбриона или плода и вправе зак-

лючать только безвозмездные сделки в случаях и пределах, установленных законом, в медицинских, научных, учебных и иных целях, не противоречающих общественной нравственности и морали.

После смерти в форме завещательного распоряжения или возложения лицо имеет право распоряжения своим телом, тканями, органами, клетками в случаях и пределах, установленных законом, в медицинских, в том числе репродуктивных, научных, учебных и иных целях, не противоречающих общественной морали и нравственности.

---

1. *Шнур А.* Уголовно-правовая ответственность врача в ФРГ//Хирургия.- 1992 ном11-12, с. 9-10.

2. *Старовойтова О.Э.* Основы правовой соматологии, Монография/СПб, Фонд “Университет” 2006, с. 59-60.

3. *Попова О.В.* “Быть телом” или “иметь тело”, “быть проектом” или “иметь проект” Журнал “Человек и культура” 2014, № 1 [Электронный ресурс]. Режим доступа://http://www.e-notabene.ru/ca/contents_2014_1.html.

4. *Фромм Э.* Иметь или быть [Электронный ресурс]. Режим доступа:// <http://psylib.biz/bpage/13/1>.

5. *Шершеневич Г.Ф.* Учебник русского гражданского права. М., Спарк, 1995, с. 57-58.

6. *Казанцев В.И.* Правовые алогизмы при классификации объектов в гражданском праве // Цивилист. 2006, №4, с. 15.

7. *Красновский Г.Н.* Биоэтические и уголовно-правовые проблемы в законе Российской Федерации о трансплантации органов и (или) тканей человека// Государство и право.- 1993. №12, с. 74-75.

8. *Богомолова Л. Г., Гаврилов О. К.* Донорство. Л., 1971, с. 22.

9. Российская юридическая энциклопедия/ Ред. А.Я. Сухарев. М.,1999.С.401.

10. *Суховерхий В. Л.* Гражданско — правовое регулирование, отношений по здравоохранению/ Советское государство и право, 1975, N 8, с. 109.

11. *Майфат А.В.* Собственность на тело человека // [Электронный ресурс]. Режим доступа:[www. uralow.ru](http://www.uralow.ru).

12. *Вагацума С., Ариидзуми Т.* Гражданское право Японии. Кн.1./ Под ред. Р. о. Халфиной. М., 1983, с. 93.

13. *Аполинская Н.В.* О статусе объектов в гражданском праве/ сибирский юридический вестник.2002 ном 4/[Электронный ресурс]. Режим доступа:www.law.edu.ru.

14. *Малеина М.Н.* Статус органов, тканей, тела человека как объектов права собственности и права на физическую неприкосновенность, с. 14.

15. Перечень органов необходимо уточнить с привлечением специалистов медицинской профессии и установить на уровне подзаконного акта.

Քրեական իրավունք

Էդգար ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի

Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների

քննչական բաժնի ավագ քննիչ,

արդարադատության ավագ լեյտենանտ

ՊԱՏԱՎՃԻՌՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿՅՈՒԹՅԱՄբ

ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ

ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրությունների մեծ մասն ունի պատիժների նշանակման համակարգը կարգավորող գլուխ: Այս գլխում գետեղված հոդվածների շարքում, որպես կանոն, առկա է հոդված, որը կարգավորում է դատավճիռների համակցությամբ պատիժների նշանակման կարգը: Սակայն տարբեր երկրների օրենսդիրներ տարբեր կերպ են մոտենում այդ հարցի կարգավորմանը:

Դատավճիռների համակցությամբ պատիժների նշանակման հարցին է նվիրված Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսդրության 70-րդ հոդվածը, որում նշված է. «Դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս դատարանի կողմից վերջին դատավճռով նշանակված պատժին մասնակի կամ ամբողջությամբ գումարվում է նախորդ դատավճռով նշանակված պատժի չկրած մասը»:¹ Քրեագետ Ս.Ի.Կուրգանովի կարծիքով դատավճիռների համակցությամբ պատժի նշանակման դերը կարևորվում է այն ժամանակ, երբ դատապարտյալը դատավճռի կայացումից հետո՝ մինչև պատժի լրիվ մարումը, կատարում է նոր հանցագործություն՝ անկախ նրանից դատավճիռը մտե՞լ է օրինական ուժի մեջ, թե՞ ոչ²: Կարծում ենք, որ քրեագետի դիրքորոշումը ճիշտ է, բայց ռուսական օրենսդրության թերությունը, մեր կարծիքով, այն է, որ

հոդվածի դիսպոզիցիայում վերոհիշյալ դրույթը հստակ նշված չէ: Այդ պատճառով կարող է այնպիսի տպավորություն ստեղծվել, որ մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելն անձի կողմից նոր հանցագործություն կատարելու պարագայում պատիժը պետք է նշանակվի ոչ թե դատավճիռների, այլ հանցագործությունների համակցությամբ: Նույնաբովանդակ դրույթ, ինչպես Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսդրությունում, առկա է նաև Թուրքմենստանի քրեական օրենսդրությունում³: Մեր կարծիքով ավելի որոշակի են ձևակերպված Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, Բելառուսի, Ղազախստանի, Տաջիկստանի, Ուզբեկստանի և Ուկրաինայի քրեական օրենսդրության համապատասխան հոդվածների դիսպոզիցիաները: Այսպես, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության քրեական օրենսդրության 71-րդ հոդվածում նշված է. «Եթե դատավճռի կայացումից հետո, սակայն մինչև պատժի լրիվ կրումը դատապարտյալը կրկին հանցագործություն է կատարում, ապա անհրաժեշտ է նշանակել պատիժ կատարած նոր հանցագործության համար և միացնել առաջին դատավճռով նշանակված և չկրած պատժի մասը»:⁴ Նման դրույթներ առկա են նաև Բելառուսի Հանրապետության քրեական

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

օրենսդրության 73-րդ հոդվածում, Ղա-
զախատանի քրեական օրենսդրության
60-րդ հոդվածում, Տաջիկստանի քրեա-
կան օրենսդրության 68-րդ հոդվածում,
Ուզբեկստանի քրեական օրենսդրու-
թյան 60-րդ հոդվածում և Ուկրաինայի
քրեական օրենսդրության 71-րդ հոդ-
վածում, որոնցում նշված է. «Եթե դա-
տապարտյալը մինչև դատավճռի հրա-
պարակումը, դեռևս մինչ այդ իր պա-
տիժը լրիվ չկրած, կատարել է նոր հան-
ցագործություն, ապա դատարանը նոր
դատավճռով նշանակված պատժին
լրիվ կամ մասնակի գումարում է նա-
խորդ դատավճռով սահմանված պատ-
ժի չկրած մասը»:^{5, 6, 7, 8, 9}

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդ-
վածի 1-ին մասի համաձայն, եթե դա-
տավճիռ կայացնելուց հետո, բայց
մինչև պատժի լրիվ կրելը դատա-
պարտյալը նոր հանցանք է կատարել,
ապա դատարանը նոր դատավճռով
նշանակված պատժին լրիվ կամ մաս-
նակիորեն գումարում է նախորդ դա-
տավճռով նշանակված պատժի չկրած
մասը:

Այս առումով հատկանշական է, որ
դատավճիռների համակցությամբ պա-
տիժ նշանակելու հարցին Լ.Արզու-
մանյանի վերաբերյալ ԵԷԳ/0002/15/08
քրեական գործով կայացված իր նա-
խադեպային որոշմամբ անդրադարձել
ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Տվյալ քրեա-
կան գործի փաստական հանգամանք-
ներից երևում է, որ Լ. Արզումանյանը
ԼՀ Շելդաչայի դատարանի դատավճ-
ռով դատապարտվել է այն բանի հա-
մար, որ գողություն կատարելու նպա-
տակով 2000թ. հունվարի 18-ին քննու-
թյամբ չպարզված երեք անձի հետ դի-
մակավորված մուտք են գործել Գ-մինա
Սադովնայի Ջվոդկայում բնակվող
Ալինա և Ստանիսլավ Կովալչուկների
բնակարան, որտեղ հրագեների և դանա-
կի սպառնալիքի ներքո ծեծի են ենթար-

կել տուժողներին, այնուհետև կաշուն
ժապավենով կապել նրանց և ավազա-
կային հարձակմամբ բնակարանից
հափշտակել 15000 (տասնհինգ հա-
զար) զրոտի արժողության «Ֆոլկլավ-
գեն Գոլֆ» մակնիշի «ՍՕՌ- 0797»
պետհամարանիշի ավտոմեքենան և
մեքենայի փաստաթղթերը, «Մաուզեր»
տեսակի հրացան, 165 հատ որսորդա-
կան փամփուշտ, որսորդական գոտի,
«Մոռո» ֆիրմայի 3 հատ բաճկոն, ձեռ-
քի ոսկյա շղթա և 2 հատ ոսկյա մատա-
նի: Ավազակային հարձակման ընթաց-
քում ծնողներին ցանկացել է օգնու-
թյան հասնել տուժողների որդին՝ Յան
Կովալչուկը, սակայն այդ պահին նրա
որովայնին կրակել և վիրավորել են Պ-
83 9մմ տրամաչափի ատրճանակից,
վերջինիս նույնպես կապել են կաշուն
ժապավենով, այնուհետև առանց որևէ
օգնություն ցուցաբերելու, անօգնական
վիճակում թողնելով Յան Կովալչուկին,
հանցագործները դեպքի վայրից դիմել
են փախուստի: Երկարատև արնահո-
սության հետևանքով Յան Կովալչուկը
բնակարանում մահացել է:

ԼՀ Շելդաչայի մարզային դատա-
րանի 2003թ. հունիսի 11-ի դատավճռով
Լ. Արզումանյանը մեղավոր է ճանաչ-
վել ԼՀ քրեական օրենսգրքի 280-րդ
հոդվածի 2-րդ մասով (զենքի գործադր-
մամբ կատարված ավազակային հար-
ձակում), ԼՀ քրեական օրենսգրքի 155-
րդ հոդվածով (անզգուշությամբ մահ
պատճառել) և ԼՀ քրեական օրենսգրքի
11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (հանցանք-
ների համակցություն) հիման վրա դա-
տապարտվել է ազատազրկման 15
տարի ժամկետով:

Այդ ընթացքում Լ.Արզումանյանը
նախնական կալանքի տակ է գտնվել
ԼՀ Շելդաչայի մարզի Կառնումի բան-
տում (քննչական մեկուսարան): Մինչ
վերադաս դատարանի կողմից վե-
րաքննության կարգով դատավճռի քն-

Քրեական իրավունք

նարկումը, Շելդաչայի մարզի Կառնու-մի քննչական մեկուսարանում նախ-նական կալանքի տակ գտնվելու ըն-թացքում, 2002թ. դեկտեմբերի 6-ին, բանտախցում վիճաբանության ըն-թացքում Լ. Արզումանյանը եռացրած ջուր է լցրել նույն բանտախցի կալա-նավոր Մայրուշ Շապչակի գլխին, որի հետևանքով վերջինս դեմքի մաշկի, աջ թիկունքի, ձախ ականջի թաղանթի այրվածքների ձևով ստացել է մարմ-նական թեթև վնասվածքներ:

Վերոհիշյալ արարքի համար Լ. Ար-զումանյանը ԼՀ Շելդաչայի շրջանա-յին դատարանի 2004թ. հունվարի 14-ի դատավճռով մեղավոր է ճանաչվել ԼՀ քրեական օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել ազա-տագրկման 1 տարի ժամկետով:

ՀՀ և ԼՀ արդարադատության նա-խարարությունների երկկողմ համա-ձայնության հիման վրա ԼՀ արդարա-դատության նախարարության միջազ-գային համագործակցության դեպար-տամենտի 2005թ. ապրիլի 25-ի որոշ-ման համաձայն՝ բավարարվել է ՀՀ քաղաքացի Լ. Արզումանյանի խնդ-րանքը (հայտը), և նա հետագա պատի-ժը ՀՀ-ում կրելու համար հանձնվել է Հայաստանի Հանրապետությանը:

ՀՀ գլխավոր դատախազության պատիժների և հարկադրանքի այլ մի-ջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականաց-նող վարչության պետը միջնորդություն է ներկայացրել Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհա-նուր իրավասության դատարան՝ ԼՀ Շելդաչայի դատարանի դատավճիռը ՀՀ քրեական օրենսդրությանը համա-պատասխանեցնելու և ի կատար ածե-լու մասին:

Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների առաջին ատյան դատա-

րանը 2008թ. ապրիլի 8-ի որոշմամբ բավարարել է դատախազի միջնորդու-թյունը և դատապարտյալ Լ. Արզու-մանյանի նկատմամբ ԼՀ Շելդաչայի մարզային դատարանի 2003թ. հունիսի 11-ի դատավճիռը ԼՀ քրեական օրենսգրքի 280-րդ հոդվածի 2-րդ մա-սով, 155-րդ հոդվածով, ԼՀ քրեական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, ինչպես նաև Շելդաչայի շրջանային դատարանի 2004թ. հունվարի 14-ի դա-տավճիռը ԼՀ քրեական օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասով համա-պատասխանեցրել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետին, 109-րդ հոդվածի 1-ին մա-սին, 117-րդ հոդվածին և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 4-րդ և 6-րդ կետերի կիրառմամբ Լ. Արզումանյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատագրկում 15 (տասն-հինգ) տարի ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման: Պատժի սկիզբը հաշվ-վել է 2000թ. փետրվարի 24-ից:

Որոշման դեմ վերաքննիչ բողոք է բերել դատախազը՝ խնդրելով բեկանել այն և Լ.Արզումանյանի նկատմամբ դատավճիռների համակցությամբ վերջնական պատիժ նշանակել ազա-տագրկում 20 (քսան) տարի ժամկետով:

Դատախազի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա քննության առնելով գործը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2008թ. նոյեմբերի 3-ի որոշմամբ մերժել է դատախազի վերաքննիչ բողոքը՝ Լ.Արզումանյանի վերաբերյալ օտա-րերկրյա պետության դատավճիռը ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխա-նեցնելու մասին Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհա-նուր իրավասության դատարանի 2008թ. ապրիլի 8-ի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարա-

նի 2008թ. նոյեմբերի 3-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը:

Վճռաբեկ դատարանը 2009թ. հուլիսի 17-ի որոշմամբ բողոքը վարույթ է ընդունել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով («բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար»):

Բողոքում նշված հիմքերի սահմաններում վերլուծելով գործի նյութերը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. նոյեմբերի 3-ի որոշումը պետք է բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության հետևյալ պատճառաբանությամբ. ինչպես երևում է գործի նյութերից, Լեհաստանի Հանրապետությունում Լ. Արզումանյանի վերաբերյալ կայացվել է 3 դատավճիռ՝ 2001թ. դեկտեմբերի 21 (ազատազրկում 5 տարի ժամկետով), 2003թ. հունիսի 11 (ազատազրկում 15 տարի ժամկետով) և 2004թ. հունվարի 14 (ազատազրկում 1 տարի ժամկետով): Ընդ որում, առաջին երկու դատավճիռներով Լ. Արզումանյանը դատապարտվել է 2000թ. հունվար-փետրվար ամիսներին կատարած հանցագործությունների համար: Նշված արարքների համար Լ. Արզումանյանը նախնական կալանքի է վերցվել 2000թ. փետրվարի 24-ին:

«Դատապարտյալների փոխանցման մասին» կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի բովանդակությունից երևում է, որ դատապարտյալի փոխանցման պայմաններից մեկը վերջնական դատավճիռն է: Նույն կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Կատարող պետությունը պարտավոր է ղեկավարվել Դա-

տապարտող պետության կողմից կայացված դատավճռի պատժամիջոցի իրավական բնույթով և տևողությամբ:

Չնայած դրան՝ Լ. Արզումանյանի վերաբերյալ 3 դատավճիռներով Դատապարտող պետությունը՝ Լեհաստանի Հանրապետությունը, հանցանքների կամ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու սկզբունքներից ելնելով, վերջնական պատիժ չի նշանակել: Փաստորեն, պատժի տևողությամբ դատավճիռ Կատարող պետությանը չի ուղարկվել: Մինչդեռ ՀՀ արդարադատության նախարարությանը հասցեագրված 2005թ. ապրիլի 25-ի գրությամբ ԼՀ արդարադատության նախարարությունը հայտնել է, որ Լ. Արզումանյանի պատժի կրման ավարտը 2021թ. մարտի 16-ն է: Իսկ 2009թ. փետրվարի 24-ի գրությամբ ԼՀ արդարադատության նախարարությունը տեղյակ է պահել, որ Լ. Արզումանյանը փոխանցվել է ՀՀ իրավապահ մարմիններին երկու առանձին պատիժ՝ 15 տարի և 1 տարի ազատազրկումը կրելու համար: Այդ երկու դատավճիռները չեն միացվել (չեն գումարվել), և ՀՀ դատարանը կարող է միացնել (համակցել) այդ դատավճիռները: Ինչ վերաբերում է 5 տարի ժամկետով ազատազրկմանը, այն Լ. Արզումանյանը լրիվ կրել է: Լ. Արզումանյանը երբևէ ԼՀ-ում վերջնական 25 կամ 21 տարի ազատազրկման չի դատապարտվել: Այս դեպքում պարզ չէ, թե պատժի ինչպիսի տևողություն և պատիժ կրելու ինչ սկիզբ է նկատի ունեցել Դատապարտող պետությունը՝ Լ. Արզումանյանի պատժի կրման ավարտը համարելով 2021թ. մարտի 16-ը:

Բացի այդ, չնայած Լ. Արզումանյանը 2000թ. փետրվարի 24-ից գտնվել է նախնական կալանքի տակ, Դատապարտող պետությունը նախնական կալանքի ժամանակի հաշվակցման

Քրեական իրավունք

հարցը չի լուծել: Նշված չէ նաև Լ. Արզումանյանի պատիժը կրելու սկիզբը:

Վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն եզրահանգման, որ վերը շարադրված բազմաթիվ թերությունների ու բացթողումների պայմաններում, որոնց արդյունքում չկա ազատագրկման հստակ տևողությամբ վերջնական դատավճիռ, լուծված չէ նախնական կալանքի ժամանակի հաշվակցման հարցը, նշված չէ պատիժը կրելու սկիզբը, հնարավոր չէ ապահովել Լ. Արզումանյանի վերաբերյալ դատավճռի կատարումը:

Առաջադրված բոլոր հարցերի վերաբերյալ նոր քննությամբ անհրաժեշտ է իրականացնել Դատապարտող պետությունից ստացված փաստական տվյալների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտություն և հանգել համապատասխան հետևության:

Սույն գործով թույլ տրված նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումները հանգեցրել են դատական սխալի, որի արդյունքում կայացված որոշումը չի համապատասխանում արդարության պահանջներին:

Նշված դատական սխալը, որն ազդել է գործի արդյունքի վրա, խաթարում է արդարադատության բուն էությունը, դատարանի որոշման՝ որպես արդարադատության ակտի իմաստը, խախտում է սահմանադրորեն պաշտպանվող շահերի անհրաժեշտ հավասարակշռությունը:

Դատավճիռների համակցության հարցն ինքնատիպ ձևով է կարգավորվում Լիտվայի Հանրապետության և Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունում: Լիտվայի քրեական օրենսդրության 64-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված է. «Եթե դատապարտյալը նշանակված պատիժը չկրած կատարում է նոր հանցանք, կամ հանցանք է կատարում անձը, ում պատժի կատարումը հետաձգված է,

կամ հանցավոր արարքը կատարում է անձը, ով պայմանական վաղաժամկետ ազատված է չկրած պատժաչափի կրումից, ապա դատարանը նոր կատարած հանցանքի համար պատիժ նշանակելիս պատիժ է նշանակում համակցությամբ: Միևնույն ժամանակ դատարանը պատիժների համակցությամբ պատիժ է նշանակում մասնակի կամ լրիվ գումարման սկզբունքով»:¹⁰ Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական օրենսդրության 132-8–132-10 հոդվածների համաձայն. «Պատիժը կրկնապատկվում է, եթե նախկինում կատարած հանցագործության կամ զանցանքի համար դատապարտված ֆիզիկական անձը նախորդ պատժի ավարտից կամ մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետի ավարտի պահին օրենքով սահմանված ժամկետի ընթացքում կատարում է նոր հանցագործություն կամ զանցանք»:¹¹ Այդ դրույթը նշանակում է, որ, Ֆրանսիայի քրեական օրենսդրության համաձայն, հանցագործությունների համակցությունը դատավճիռների համակցությունից տարանջատող հանգամանքը դրա՝ դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելն է: Այդ հարցի վերաբերյալ ուկրաինացի քրեագետ Վ.Ի.Տյուտյուգինը նշում է, որ դատավճռի կայացումն ավարտվում է դրա հրապարակմամբ:¹² Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված է, որ դատավճիռը կայացվում է առանձին տարածքում՝ խորհրդակցական սենյակում: Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որը կոչվում է. «Դատավճռի կազմումը», նշված է, որ դատավճիռը պետք է գրվի այն դատավորներից մեկի կողմից, ով մասնակցել է դրա կայացմանը: Մինչդեռ Ուկրաինայի քրեական դա-

տավարության օրենսգրքի 341-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված է, որ դատավճիռ կայացնելուց հետո դատավորները վերադառնում են նիստերի դահլիճ, որտեղ դատավորներից մեկը, կամ նախագահողը հրապարակում է դատավճիռը:¹³

Վերոգրյալից անհրաժեշտ է հետևություն անել առ այն, որ դատավճռի կայացումը տեղի է ունենում խորհրդակցական սենյակում, իսկ դրա հրապարակումը՝ դատարանի նիստերի դահլիճում: Այստեղից հետևում է, որ դատավճռի կայացումը վերջինի կազմում է (դատավճիռ գրելը) և ստորագրումը, իսկ հրապարակումն իրենից առանձին փուլ է ենթադրում: Կարծում ենք, եթե դատավճռի կայացումը տեղի է ունենում խորհրդակցական սենյակում, իսկ դրա հրապարակումը դատական նիստերի դահլիճում, ապա կարելի է եզրակացնել, որ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ կարող է նշանակվել նաև մինչ դատավճռի հրապարակումը՝ խորհրդակցական սենյակից դատարանի դուրս գալու պահից:

Հարցի կապակցությամբ այլ դիրքորոշում ունի Ուկրաինայի Հանրապետության գերագույն դատարանի պլենումը: «Դատարանների կողմից քրեական պատիժ նշանակելու փորձի մասին» Ուկրաինայի Հանրապետության գերագույն դատարանի պլենումի 2003թ. հոկտեմբերի 24-ի որոշման 25-րդ կետի համաձայն՝ դատավճիռների համակցությամբ պատիժը նշանակվում է այն ժամանակ, երբ դատապարտված անձը մինչև հիմնական կամ լրացուցիչ պատժի լրիվ կրումը կատարել է նոր հանցագործություն, ինչպես նաև, երբ նոր հանցագործությունը կատարվել է դատավճռի հրապարակումից հետո՝ մինչև դրա օրինական ուժի մեջ մտնելը:¹⁴

Քննարկվող հարցի վերաբերյալ

գրականությունում առկա է երկու տեսակետ: Առաջին տեսակետի կողմնակիցները պնդում են, որ երբ նոր հանցագործությունը կատարվում է մինչև դատավճռի հրապարակումը և օրինական ուժի մեջ մտնելը, այդ պարագայում գործ ունենք դատավճիռների համակցության հետ, իսկ եթե նոր հանցագործությունը կատարվում է դատավճռի հրապարակումից հետո, այսինքն՝ մինչև դրա օրինական ուժի մեջ մտնելը, այդ դեպքում գործ ունենք հանցագործությունների համակցության հետ: Իրենց տեսակետի հիմքում գիտնականները նշում են այն, որ հանցագործության համար դատապարտված անձը դատապարտված է համարվում դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից մինչև դատավճռի հանումը կամ մարումը: Համապատասխանաբար, դատավճիռը իրավական ուժ է ստանում ոչ թե դրա հրապարակման պահից, այլ դրա օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից: Միայն այդ ժամանակ են առաջանում դատավճռով սահմանված իրավական հետևանքները, և այդ պատճառով դատավճիռների համակցությամբ պատժի նշանակման վերաբերյալ կանոնները պետք է կիրառվեն միայն այն ժամանակ, երբ նոր հանցագործությունը կատարվել է նախորդ դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո:^{15, 16, 17, 18}

Մյուս տեսակետի կողմնակիցները գտնում են, որ անձը, ում նկատմամբ օրենքով սահմանված ընթացակարգով տեղի է ունեցել դատաքննություն, դատավորների (կամ դատավորի) կողմից քննարկվել, կազմվել և ստորագրվել է պատժի նշանակմամբ մեղադրական դատավճիռ, և ով դատավճռի հրապարակման ընթացքում կամ դրանից հետո կատարում է նոր հանցագործություն, հազիվ թե կարող է համարվել ավելի քիչ հանրային վտանգավոր: Նրանք

Քրեական իրավունք

ուշադրություն են դարձնում նաև այն հանգամանքին, որ դատավճռի հրապարակման ընթացքում, կամ դրանից հետո՝ մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, ինչպես նաև օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո նոր հանցանք կատարած անձի հասարակական վտանգավորության չավելացմանը կամ նվազմանը՝ անկախ նրանից, թե հրապարակված դատավճռն օրինական ուժի մեջ մտն^օ է, թե^օ ոչ: Այս տեսակետի կողմնակիցները նշում են, որ դատապարտյալը հաճախ չի գիտակցում կոնկրետ այն պահը, երբ իր վերաբերյալ արձակված դատավճիռը մտնում է օրինական ուժի մեջ:¹⁹

Երկու մոտեցումներն էլ հիմնավորված են և հարգանքի են արժանի, սակայն մենք առաջին տեսակետին ենք կողմնակից, կարծում ենք, որ դատավճիռների համակցությամբ պատժի նշանակման կանոններն անհրաժեշտ է կիրառել դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից: Մեր կարծիքով, եթե մինչև առաջին հանցագործության համար դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը նոր կատարված հանցագործության համար պատժի նշանակվի դատավճիռների համակցությամբ, ապա տեղի կունենա, այսպես ասած, «Ընթացակարգային քաշքշուկ», քանի որ վերաքննիչ բողոքարկման դեպքում և որպես դրա հետևանք՝ դատավճռի փոփոխում կամ առաջին գործով նոր դատավճռի կայացում, տեղի կունենա պատժի փոփոխություն: Այդ պարագայում նոր ի հայտ եկած հանգամանքների պատճառով կփոփոխվի նաև մյուս դատավճիռը, իսկ դա նշանակում է, որ կփոփոխվի նաև դատավճիռների համակցությամբ վերջնական դատավճիռը: Այդ իսկ պատճառով, կիսելով Մ.Ն.Ստանովսկու և Ե.Յու.Ժինկինի տեսակետը, կարծում ենք, որ դատավճիռն իրավական ուժ է ձեռք բերում

օրինական ուժի մեջ մտնելու օրը, և այդ պատճառով դատավճիռների համակցությամբ պատժի նշանակելու պահը պետք է համարել դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը:

Արտասահմանյան երկրների օրենսդրություններում դատավճիռների համակցությամբ պատժի նշանակման հիմնահարցի կարգավորման հաջորդ կարևոր տարրերակումը դատավճիռների համակցությամբ նշանակվող պատժի առավելագույն ժամկետի որոշումն է: Գոյություն ունի տարրերակման երկու տեսակ: Եթե դատավճիռների համակցությամբ նշանակված վերջնական դատավճիռը կապված չէ ազատագրկման հետ, ապա.

- այն չի կարող գերազանցել քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասով սահմանված պատիժների առավելագույն չափերը կամ ժամկետները (Բելլառուս, Ղազախստան, Ռուսաստանի Դաշնություն, Տաջիկստան, Թուրքմենստան, Ուկրաինա).

- այն չի կարող գերազանցել քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով սահմանված պատժի առավելագույն չափը:

Ինչ վերաբերում է ներպետական օրենսդրությանը, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն դատավճիռների համակցությամբ վերջնական պատիժը, եթե դա կապված չէ ազատագրկման հետ, չի կարող գերազանցել ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասով պատժի տվյալ տեսակների համար սահմանված առավելագույն չափը:

Ընդհանրապես այլ կարգ է սահմանված Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածում, որտեղ նշված է. «Եթե դատավճռի կայացումից հետո՝ մինչև պատժի ամբողջական կրումը, դատապարտյալը կատարել է նոր հանցագործություն, ապա պետք է նշանակել

պատիժ նոր հանցագործության համար և դրան միացնել առաջին դատավճռով նշանակված պատժի չկրած մասը: Միևնույն ժամանակ վերջնական պատժի ժամկետն ավելի քիչ է յուրաքանչյուր հանցագործության համար նշանակված պատիժների ժամկետի համագումարից, սակայն մեկ հանցագործության համար նշանակված պատժի առավելագույն ժամկետից՝ ավելի: Անձի դատապարտման պարագայում պատժաչափի գումարը, մինչև վերանայումը, չի կարող գերազանցել երեք տարին, կարճաժամկետ կալանավորման դեպքում՝ մեկ տարին»:²⁰

Եթե դատավճիռների համակցությամբ վերջնական դատավճիռը կապված է անձի ազատագրկման հետ, ապա այն չի կարող գերազանցել՝

- 20 տարին (Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետություն, Թուրքմենստան)։

- 30 տարին (Բելառուս, Ռուսաստանի Դաշնություն, Տաջիկստան)։

- 25 տարին, իսկ առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման դեպքում՝ 30 տարին (Ղազախստան)։

- 15 տարին, իսկ առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման դեպքում՝ 25 տարին (Ուկրաինա)։

- ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատավճիռների համակցությամբ ազատագրկման ձևով վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել երեսուն տարին:

Մեր կարծիքով՝ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս արտասահմանյան երկրների օրենսդրություններով սահմանված պատիժների չափերի և ժամկետների տարբերակումը պայմանավորված է նրանով, որ տարբեր երկրներում պատիժների

ժամկետները և չափերը տարբեր են: Այդ պատճառով օրենսդիրները, ղեկավարվելով վերոգրյալով, սահմանում են դատավճիռների համակցությամբ պատիժների նշանակման առավելագույն չափեր և ժամկետներ:

Այսպես, Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ ազատության սահմանափակման տեսքով պատիժը կարող է նշանակվել 1-ից մինչև 5 տարի, կալանքը՝ 1-ից մինչև 6 ամիս, ազատագրկումը՝ 6 ամսից մինչև 15 տարի, իսկ առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման դեպքում՝ 20 տարի կամ ցմահ ազատագրկում²¹: Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքում նշված է, որ դիտավորյալ հանցանք կատարած, սակայն դատվածություն չունեցող անձանց նկատմամբ ազատության սահմանափակման հետ կապված պատիժ նշանակվում է 1-ից մինչև 3 տարի, անզույշ հանցագործության կատարման համար՝ 1-ից մինչև 5 տարի, կալանք՝ 1-ից մինչև 6 ամիս, ազատագրկում՝ 2 ամսից մինչև 20 տարի:²² Բելառուսի քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ ազատության սահմանափակման հետ կապված պատիժ կարող է նշանակվել 6 ամսից մինչև 5 տարի ժամկետով, կալանք՝ 1-ից մինչև 6 ամիս ժամկետով, ազատագրկում՝ 6 ամսից մինչև 20 տարի, առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար նշանակվում է պատիժ 12 տարուց ավելի ժամանակով, սակայն 15 տարուց ոչ ավելի, մարդու կյանքի դեմ դիտավորյալ ոտնձգությամբ զուգորդված առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու դեպքում՝ 20 տարուց ոչ ավելի, անզույշ հանցագործության կատարման պարագայում՝ 7 տարուց ոչ ավելի:²³ Տաջիկստանի քրեական օրենսդրությամբ սահմանված է, որ ազատության սահմանափակման հետ կապված պա-

Քրեական իրավունք

տիժ նշանակվում է 1-ից մինչև հինգ տարի ժամկետով:²⁴ Ազատագրկման ձևով պատիժ նշանակվում է 6 ամսից մինչև 20 տարի ժամկետով:²⁵ Կալանքը՝ որպես պատժի տեսակ, Տաջիկստանի քրեական օրենսդրությունը չի նախատեսում: Թուրքմենստանի քրեական օրենսդրությամբ ազատագրկման ձևով պատիժը սահմանվում է 6 ամսից մինչև 20 տարի ժամկետով, ազատության սահմանափակման հետ կապված պատիժ և կալանք օրենսդրությունը չի նախատեսում:²⁶ Ուկրաինայի քրեական օրենսդրության համաձայն՝ ազատության սահմանափակման ձևով պատիժը կարող է սահմանվել 1-ից մինչև 5 տարի ժամկետով, կալանք՝ 1-ից մինչև 6 ամիս, ազատագրկում՝ 1-ից մինչև 15 տարի:²⁷ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ ազատագրկումը սահմանվում է երեք ամսից քսան տարի ժամկետով, կալանքը՝ տասնհինգ օրից մինչև երեք ամիս ժամկետով, կարգապահական գուժարտակում պահելը՝ երեք ամսից երեք տարի ժամկետով:²⁸

Մեր կարծիքով՝ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս պատիժների չափերի և ժամկետների առավելագույն սահմանների սահմանման վերաբերյալ օրենսդիրների դիրքորոշումն անհասկանալի և չհիմնավորված է, քանի որ պատժի չափերի և ժամկետների առավելագույն սահմաններ նշելով, օրենսդիրը դրանով սահմանափակում է դատարանների կողմից արդար պատժի նշանակումը: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր հանցագործության համար պատիժ սահմանելիս (հաշվի առնելով հանրային վտանգավորության բնույթը և աստիճանը, մեղադրյալի անձը, հանցանքի կատարման պայմանները), դատարանն ի վիճակի չէ ամեն անգամ նշանակել այնպիսի պատիժ, որը կլինի բավարար և համապատասխան անձի ուղղման հա-

մար, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքում պատիժ նշանակելիս դատարանը պետք է նկատի ունենա, թե պատժի ինչպիսի չափ և սահման պետք է սահմանի, որպեսզի չխախտի օրենսդրի կողմից սահմանված սահմանները: Անհասկանալի է թվում պետության այնպիսի մոտեցումը, երբ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս տեղի է ունենում պատժի չափի և ժամկետների նվազեցում այն պարագայում, երբ մեկ հանցագործության կատարման համար անձի նկատմամբ դատարանը կարող է նշանակել սանկցիայի շրջանակներում պատժի առավելագույն չափ և ժամկետ: Օրենսդիրն այդ մոտեցմամբ նվազեցնում է անձի հանրային վտանգավորության աստիճանը, այդ պատճառով դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս սահմանում է պատժի չափի և ժամկետների առավելագույն սահմաններ: Մեր կարծիքով՝ պատժի չափի և ժամկետների առավելագույն սահմաններ նշելը, որպես բացառություն, նպատակահարմար է միայն այն դեպքում, երբ առաջին քրեական գործով դատավճռի կայացումից հետո նոր հանցագործությունը կատարվել է անգոյություն, քանի որ այդ պարագայում անձի հանրային վտանգավորության աստիճանի բարձրացում տեղի չի ունենում:

Բացի դրանից, առաջին քրեական գործով դատավճռի կայացումից հետո անձի կողմից նոր դիտավորյալ հանցանք կատարելու դեպքում պատժի ժամկետների և չափի նվազեցմանն ուղղված օրենսդրի այդ մոտեցումը հակասում է ուսումնասիրված արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրության, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքով ամրագրված պատժի նպատակին: Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված

է. «Պատիժը կիրառվում է սոցիալական արդարության վերականգնման համար, ինչպես նաև դատապարտյալի ուղղման և նոր հանցագործությունների կանխման նպատակով»:²⁹ Անալոգային դրույթներ են սահմանված նաև Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, Թուրքմենստանի քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պատժի նպատակն է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները: Հասկանալի է, որ սոցիալական արդարության վերականգնումը հնարավոր է միայն արդար պատժի նշանակման պայմաններում, այսինքն՝ յուրաքանչյուր կատարված հանցագործության համար պետք է նշանակվի պատիժ Քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաների սահմաններում՝ համապատասխանաբար հաշվի առնելով Քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասում սահմանված դրույթները, ինչպես նաև՝ հանցագործության ծանրության աստիճանը, մեղադրյալի անձը, մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները: Կարծում ենք, որ դատավորությամբ կատարված նոր հանցագործության համար դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս պատժի ժամկետների և չափի սահմաններ նշելը նպատակահարմար չէ: Ավելին, մի՞թե մենք անձի ուղղման և նոր հանցագործությունների նախականիման նպատակին հասնում ենք առաջին քրեական գործով դատավճռի կայացումից հետո նոր դիտավորյալ հանցանք կատարելու համար նշանակված պատժի չափերը և ժամկետները նվազեցնելով: Մեր կարծիքով՝

առաջին քրեական գործով դատավճռի կայացումից հետո նոր դիտավորյալ հանցանք կատարելու պարագայում տեղի է ունենում անձի հասարակական վտանգավորության բարձրացում, այդ պատճառով նոր կատարած հանցագործության համար պատիժը պետք է բարձրացվեր: Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված է. «Պատիժը նպատակ է հետապնդում ոչ միայն պատժել, այլև դատապարտյալներին ուղղել և կանխել նոր հանցագործություններն ինչպես դատապարտյալների, այնպես էլ այլ անձանց կողմից»:³⁰ Կարծում ենք, որ սոցիալական արդարության վերականգնումը հնարավոր կլինի միայն այն դեպքում, երբ մեղավոր անձը յուրաքանչյուր կատարած հանցանքի համար իր վրա զգա պատիժն ամբողջությամբ:

Արտասահմանյան երկրների օրենսդրություններով կարգավորվող հաջորդ կարևոր դրույթը, որը հաշվի է առնվում դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս, այն է, որ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս այն պետք է մեծ լինի նոր կատարած հանցագործության համար նշանակված պատժից, ինչպես նաև լինի մեծ նախորդ դատավճռով նշանակված պատժի չկրած մասից: Այդ հարցի կարգավորման առումով Բելառուսի, Ղազախստանի, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության, Տաջիկստանի, Թուրքմենստանի և Ուկրաինայի քրեական օրենսդրությունները տարածայնություններ չունեն:

Ինչ վերաբերում է լրացուցիչ պատիժների նշանակմանը, ապա վերոհիշյալ երկրների օրենսդրությունները միասնական են նրանով, որ դատավճիռներից թեկուզ մեկով նշանակված լրացուցիչ պատիժը կամ դրա չկրած

Քրեական իրավունք

մասը ենթակա է միացման դատավճիռների համակցությամբ նշանակված վերջնական պատժին:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ ցմահ ազատազրկում կրող դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու դեպքում նոր նշանակված պատիժը կլանվում է ցմահ ազատազրկմամբ:

Բելառուսի, Տաջիկստանի և Ուկրաինայի քրեական օրենսդրություններում սահմանված է, որ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելիս ցմահ ազատազրկման ձևով պատիժը կլանում է առավել մեղմ պատժատեսակներ: Մեր կարծիքով՝ Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի և Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի կառուցվածքն առավել կատարելագործված է, քան Բելառուսի քրեական օրենսդրության համապատասխան հոդվածը: Ուկրաինայի քրեական օրենսդրության 71-րդ հոդվածում մասնավորապես նշված է. «Ցմահ ազատազրկման և պակաս խիստ պատիժների ձևով պատիժ նշանակելիս դատավճիռների համակցությամբ նշանակված վերջնական ընդհանուր պատիժը որոշվում է ցմահ ազատազրկման ձևով պատժի կողմից նվազ խիստ պատիժները կլանելու ճանապարհով»:³¹ Նմանատիպ դրույթ է սահմանված նաև Տաջիկստանի քրեական օրենսդրությամբ: Իսկ ահա Բելառուսի քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը սահմանում է. «Ցմահ ազատազրկման ձևով պատիժ կրող անձի կողմից նոր հանցագործության կատարման դեպքում նոր հանցագործության համար նշանակված պատիժը կլանվում է ցմահ ազատազրկման պատժի կողմից»:³²

Ելնելով վերոգրյալից՝ հանգում ենք այն հետևության, որ Բելառուսի օրենս-

դիրը նոր կատարած հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս ցմահ ազատազրկման ձևով պատժի կողմից նվազ խիստ պատիժների կլանում չի նախատեսել: Ղազախստանի, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, Լիտվայի, Ռուսաստանի Դաշնության, Թուրքմենստանի, Ֆրանսիայի քրեական օրենսդրություններով ցմահ ազատազրկման ձևով պատժի կողմից նվազ խիստ պատիժների կլանում ընդհանրապես չեն նախատեսում, սակայն, մեր կարծիքով, այդ հանգամանքի բացակայությունն օրենսդրությունների էական թերություն համարել չի կարելի:

Դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու հիմնահարցի վերաբերյալ Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, Բելառուսի, Ղազախստանի, Լիտվայի, Տաջիկստանի, Թուրքմենստանի, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսդրությունների վերլուծությամբ հանգում ենք այն հետևության, որ դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու կարգը կարգավորող դրույթների մեծամասնությունն արտասահմանյան երկրների օրենսդրություններում կրկնվում է: Այս հարցի կարգավորման առումով առավել նմանություն ունեն Բելառուսի, Տաջիկստանի, Ուկրաինայի և Ռուսաստանի Դաշնության, ինչպես նաև Ղազախստանի և Թուրքմենստանի քրեական օրենսդրությունները: Դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու հարցի վերաբերյալ որոշակի տարբերություններ կան Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, Լիտվայի, և Ֆրանսիայի քրեական օրենսդրություններում, որոնց ուշադրություն դարձրինք՝ վերոհիշյալ երկրների քրեական օրենսդրությունները քննարկելիս:

1. Уголовный кодекс Российской Федерации принят 24 мая 1996 г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 70.
2. **Курганов С.И.** Наказание: уголовно-правовой, уголовно-исполнительный и криминологический аспекты. М., Проспект, 2008, с. 192, Ст. 51.
3. Уголовный кодекс Республики Туркменистан принят 01 января 1997 г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 64.
4. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики принят 14 марта 1997г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 71.
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь принят 2 июня 1999 г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 73.
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан принят 16 июля 1997 г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 60.
7. Уголовный кодекс Республики Таджикистан принят 21.05.1998г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 68.
8. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. СПб., 2001, Ст. 60.
9. Кримінальний кодекс України прийнятий 05.04.2001 р. Офіційний текст. -К.: інЮре, 2008. — 236 с., Ст. 71.
10. Уголовный кодекс Республики Литва. СПб., 2002. Ст. 64.
11. Уголовный кодекс Республики Франция. М., 1993. Ст.-и 132-2, 132-8, 132-10.
12. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ Ю.В. Баулін, В.і. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К., ін Юре, 2004, с. 1196, ст. 253.
13. Кримінально-процесуальний кодекс України: Офіц. текст. — К.: ін Юре, 2008, с. 279.
14. Постановва Пленуму Верховного Суду України “Про практику призначення судами кримінального покарання” від 24 жовтня 2003 року і 7 // www.court.gov.ua.
15. Кафаров М.Т., Проблема рецидива в советском уголовном праве. Баку, 1972, с. 449, ст.-и 218-219, 16, 341, 17, 6, 12-13, 18, 360-361.
16. Манцев Н.И. Множественность преступлений / Уголовное право на современном этапе: проблемы преступления и наказания. СПб., 1992, с. 341.
17. Жинкина Е.Ю. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров. — Автореф. дис... к.ю.н. — Краснодар, 2002, с. 20.
18. Становський М.Н. Назначение наказания. СПб., 1999, с. 657.
19. Энциклопедия уголовного права. Т.9. Назначение наказания. — Издание профессора Малинина—СПб ГКА, СПб., 2008, с. 945, ст. 670.
20. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики принят 14 марта 1997г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст.71.
21. Уголовный кодекс Республики Казахстан принят 16 июля 1997г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 45, 46, 48.
22. Уголовный кодекс Российской Федерации принят 24 мая 1996г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 53, 54, 56.
23. Уголовный кодекс Республики Беларусь принят 2 июня 1999г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 55, 54, 57.
24. Уголовный кодекс Республики Таджикистан принят 21.05.1998г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 54.
25. Уголовный кодекс Республики Таджикистан принят 21.05.1998г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 58.
26. Уголовный кодекс Республики Туркменистан принят 01 января 1997г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 53.
27. Кримінальний кодекс України прийнятий 05.04.2001 Офіційний текст. К., інЮре, 2008, с. 236, Ст. 61, 60, 63.
28. Уголовный кодекс Республики Армения принят 18 апреля 2003г. со следующими изменениями и дополнениями // www.arlis.am, Ст. 57, 58, 59.
29. Уголовный кодекс Российской Федерации принят 24 мая 1996г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 43.
30. Кримінальний кодекс України прийнятий 05.04.2001 Офіційний текст. К., інЮре, 2008, с. 236, Ст. 50.
31. Кримінальний кодекс України прийнятий 05.04.2001 Офіційний текст. К., інЮре, 2008, с. 236, Ст. 71.
32. Уголовный кодекс Республики Беларусь принят 2 июня 1999г. со следующими изменениями и дополнениями // www.ganun.narod.ru, Ст. 73.

Андралик РАШИДЯН

Аспирант кафедры уголовного права

и уголовно-процессуального права Российской-Армянского

(Славянского) университета,

ведущий специалист агентства экспертизы правовых актов

министерства юстиции РА

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ

КВАЛИФИКАЦИИ ХИЩЕНИЯ ИМУЩЕСТВА, СОВЕРШЕННОГО ГРУППОЙ ЛИЦ

В течение долгого периода времени понятие хищения существовало исключительно в науке уголовного права, которая неоднократно предлагала ввести его в законодательство.

В действующем УК РА законодательное определение хищения отсутствует, в связи с чем оно вырабатывается наукой уголовного права. В примечании 1 к ст. 158 УК РФ, говорится, что «под хищением в статьях настоящего Кодекса понимается совершенное с корыстной целью противоправное безвозмездное изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц, причинившее ущерб собственнику или иному владельцу этого имущества».

Недостатком приведенного определения является то, что другие виды хищения (так, например, ст. 226 УК РФ предусматривает ответственность за хищение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств, а ст. 229 УК РФ — за хищение наркотических или психотропных веществ) могут совершаться и без корыстной цели, кроме того признак безвоз-

мездности может отсутствовать. Поэтому приведенное понятие применимо только к преступлениям против собственности.

Не случайно, что в ст. 1 проекта нового Уголовного кодекса Республики Армения дается следующее определение хищения: «Хищением признается незаконное, безвозмездное изъятие чужого имущества с целью обращения его в пользу преступника или другого лица. Хищение признается окончательным, если преступник имел реальную возможность незаконно распорядиться или пользоваться данным имуществом». Как видно, в данном определении о корыстной цели ничего не говорится. Получается, что в преступлениях против собственности корыстная цель не влияет на квалификацию преступления. Это может привести к сложностям при отграничении данных преступлений от других составов преступлений. Кроме того, в проекте не учитывается то обстоятельство, что признак безвозмездности при хищениях иных предметов (оружия, боеприпасов, наркотических и других средств),

как известно, может отсутствовать. Значит, в проекте УК РА нужно сделать соответствующую оговорку.

В уголовно-правовой науке принято выделять признаки любого хищения. Такими признаками признаются следующие:

1) хищение направлено против чужого имущества, которое выступает его предметом;

2) хищение представляет собой изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц;

3) хищение — это противоправное действие;

4) хищение — это безвозмездное действие;

5) оно причиняет ущерб собственнику или законному владельцу имущества;

6) оно совершается с корыстной целью¹.

Это признаки хищения, образующего преступления против собственности.

Следует отметить, что выделение форм хищения играет большую роль при индивидуализации и дифференциации уголовной ответственности за различные по степени общественной опасности виды преступного поведения в хищении. В законе отсутствует четкое закрепление форм хищения, что затрудняет решение многих вопросов квалификации хищения имущества, совершенного группой лиц.

Как на практике, так и в науке² к самостоятельной форме хищения относят разбой, ответственность за который установлена ст. 175 УК РА (ст. 162 УК РФ). Несмотря на это отнесение последнего к хище-

ниям в доктрине уголовного права подвергается серьезной критике. Как справедливо подчеркивает Н.А. Лопашенко, «современная законодательная конструкция разбоя находится в глубоком противоречии с законодательным определением хищения. Нападение в целях хищения чужого имущества, соединенное с физическим и психическим воздействием на потерпевшего не равнозначно хищению. Более того хищение остается за рамками разбоя»³. Верно отмечает по этому поводу С.М. Кочои: «Законодательная конструкция разбоя не позволяет безоговорочно его отнести к формам хищения»⁴.

Эта же позиция отражена в судебной практике. Так, например, в постановлении Пленума Верховного Суда РФ от 27 декабря 2002г. «О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое» (п.6) говорится, что «Разбой считается оконченным с момента нападения в целях хищения чужого имущества, совершенного с применением насилия, опасного для жизни или здоровья, либо с угрозой применения такого насилия»⁵.

Как справедливо отмечает Д.И. Куйбеда, «групповой способ совершения преступления и хищения, в частности, существенно повышает общественную опасность содеянного, т.к. объединение усилий нескольких лиц значительно повышает возможность причинения общественно опасного вреда и влияет на его размер, в связи с чем при конструировании конкретных составов преступлений законодатель предусмотрел в качестве квалифицирующих признаков групповое

Уголовное право

совершение деяния в различных формах соучастия»⁶.

В отношении хищений в качестве квалифицирующих признаков, предусмотренных диспозициями соответствующих статей Особенной части УК РФ (УК РФ), выступают совершение преступления группой лиц по предварительному сговору и совершение того же деяния организованной группой.

В соответствии с ч. 2 ст. 41 УК РФ, преступление признается совершенным группой лиц по предварительному сговору, если в нем участвовали исполнители, заранее (до начала преступления) договорившиеся о совместном совершении преступления. Аналогичное положение закреплено и в ч. 2 ст. 53 проекта нового Уголовного кодекса РФ.

В ст. 35 УК РФ при определении группового преступления, к сожалению, об исполнителях (соисполнителях) ничего не говорится. Однако на практике, в соответствии с разъяснениями постановлений Пленума Верховного суда РФ, групповое преступление предполагает наличие как минимум двух соисполнителей.

Группе лиц по предварительному сговору присущи следующие признаки: 1) в состав группы должны входить по меньшей мере два лица, являющихся субъектами преступления; 2) участники группы должны совершить хищение чужого имущества совместно; 3) между лицами, входящими в состав группы, должен состояться предварительный сговор о совместном совершении преступления.

Рассмотрим содержание каждого из этих признаков в отдельности.

1) В состав группы входят по меньшей мере два лица, являющиеся субъектами преступления. Уголовным законом максимальный состав группы не ограничен. Крайне важным в характеристике данного признака является указание на то обстоятельство, что все лица, входящие в группу, должны быть субъектами преступления, то есть достигшими возраста уголовной ответственности и быть вменяемыми. В тех случаях, когда преступление совершается двумя лицами, один из которых не достиг возраста уголовной ответственности, признак группы лиц не может быть вменен в вину взрослому участнику преступного деяния; он подлежит ответственности за преступление, не отягощенное квалифицирующими признаками, а при необходимости по ст. 165 УК РФ, устанавливающей ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления.

Некоторые авторы полагают, что в преступную группу могут входить и лица, не достигшие возраста уголовной ответственности. Так, например, В.В. Векленко утверждает: «Кража признается совершенной по предварительному сговору группой лиц и в тех случаях, когда отсутствует соучастие. Если лицо, обладающее признаками субъекта, совершает кражу по предварительному сговору совместно с лицом, которое не может быть субъектом преступления, например, по возрасту, то оно несет ответственность за совершение

кражи по предварительномуговору группой лиц»⁷. Развивая свою позицию автор в более поздней своей работе предложил следующее общее правило квалификации применительное ко всем преступлениям: «...Действия лица следует квалифицировать как совершенные группой независимо от того, по каким основаниям другие участники преступления не были привлечены к уголовной ответственности или были от нее освобождены»⁸.

Следует отметить, что по данному вопросу судебная практика достаточно противоречива. Так в п. 19 постановления Пленума Верховного Суда РСФСР «О судебной практике по делам о грабеже и разбое» N 31 от 22 марта 1996г. сказано: «Действия участника разбойного нападения или грабежа, совершенные по предварительномуговору группой лиц, подлежат квалификации соответственно по ч.2 ст. 145, п. «а» ч. 2 ст. 146 УК РСФСР (ст. ст. 161, 162, УК РФ) независимо от того, что остальные участники преступления, в силу ст. 10 УК РСФСР или по другим предусмотренным законом основаниям, не были привлечены к уголовной ответственности (пункт в редакции постановления Пленума Верховного Суда РФ от 25 октября 1996г. N10)⁹. В постановлении Пленума Верховного Суда РФ закреплена иная позиция. Первой позиции придерживается ряд авторов, например Р.Г. Мелконян, пишет: «А. и тринадцатилетний Б. совместно совершили грабеж. В этом случае Пленум Верховного Суда РФ фактически предлагает освободить Б.

от уголовной ответственности, поскольку он при овершении правонарушения не достиг возраста уголовной ответственности. А. же должен нести ответственность за грабеж совершенный группой лиц. Очевидно, что такое решение вопроса не противоречит общим положениям уголовной ответственности. В этих случаях необходимость квалификации содеянного лицом, подлежащим уголовной ответственности как за преступление, совершенное группой лиц, обосновывается невозможностью обеспечения соответствия уголовно-правовой оценки с мерой общественной опасности деяния этого лица. Ведь последний осознает, что объективная сторона преступления выполняется не только его участием, но и участием другого лица, а этот факт не может не влиять на его преступный умысел. Более того, он осознает, что преступные последствия непосредственно вытекают из фактических действий обоих»¹⁰.

На наш взгляд такая позиция не может быть признана правильной, так как противоречит положениям закона о субъекте преступления. Как в действующем УК, так и проекте нового УК отсутствуют основания для подобного толкования признака группы. Таким образом, только достигшие возраста уголовной ответственности и вменяемые лица могут быть субъектами преступления. Возможность признания групповым преступления, совершенного несколькими лицами, из которых одно обладает признаками субъекта преступления, категорически и обоснованно отрицается

многими учеными¹¹.

Следует отметить, что судебная практика РА склоняется к аналогичному решению данного вопроса. Так, например, в постановлении по уголовному делу Р. Папяна Кассационный суд разъяснил: «...Участие двух или более лиц как первый объективный признак соучастия проявляется в том, что преступление могут совершить два или более лица, являющиеся субъектами преступления. Соучастником преступления может быть физическое вменяемое лицо, достигшее возраста, с которого наступает уголовная ответственность. Для образования соучастия необходимо наличие не менее двух лиц, обладающих всеми признаками субъекта преступления»¹². Данная позиция закреплена и в других постановлениях Кассационного Суда¹³. Именно эта позиция является доминирующей в научной литературе.

По этому поводу справедливо высказывается А.И. Бойцов: «С равным успехом можно рассматривать в качестве «предварительного сговора группы лиц» соглашение вора и отмычки, объединение мошенника и подложного документа, союз разбойника и кистеня»¹⁴. Не случайно, что в ч. 2 ст. 48 проекта нового Уголовного кодекса содержится положение следующего содержания: «Соучастие отсутствует в случае опосредованного совершения преступления, когда исполнитель преступления использует такое лицо, которое в силу закона не подлежит уголовной ответственности либо совершило преступление по неосторожности».

Участие двух или более лиц, как

признак соучастия, более подробно проанализирован нами в других научных исследованиях¹⁵.

2) Участники группы должны совершить преступление совместно. Данный качественный признак означает, что все лица, входящие в группу, должны быть соисполнителями¹⁶.

В уголовно-правовой литературе можно встретить и чрезмерно широкое и, на наш взгляд, не основанное на уголовном законе понятие объективной стороны хищения. Сторонники данной позиции полагают, что как соисполнительство следует квалифицировать и действия тех лиц, «кто транспортирует похищенное»¹⁷. Мы придерживаемся позиции тех авторов, которые считают, что транспортировка похищенного имущества, как правило, лежит за пределами оконченного преступления и к объективной стороне и к соисполнительству отнесена быть не может¹⁸.

Следует согласиться с позицией авторов, которые полагают, что соисполнительством не может быть признано выполнение охранных функций на месте совершения преступления, обеспечение «безопасности» преступников, изымающих чужое имущество¹⁹. Разделяющий такую позицию Б.В. Волженкин пишет: «Так, соисполнителями кражи с проникновением в жилище будут и тот преступник, кто выносил вещи из квартиры, и тот, кто взламывал дверь, и тот, кто оставался на лестничной площадке, обеспечивая безопасность соучастников. Действия преступников, непосредственно на месте обеспечивающих тайный способ изъятия,

входят в объективную сторону состава хищения»²⁰.

Аналогичной позиции придерживается и Пленум Верховного Суда, который в п. 10 постановления от 27 декабря 2002г. N29 «О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое» указывает, что «исходя из смысла части второй статьи 35 УК РФ уголовная ответственность за кражу, грабеж или разбой, совершенные группой лиц по предварительному сговору, наступает в тех случаях, когда согласно предварительной договоренности между соучастниками непосредственное изъятие имущества осуществляет один из них. Если другие участники в соответствии с распределением ролей совершили согласованные действия, направленные на оказание непосредственного содействия исполнителю в совершении преступления (например, лицо не проникало в жилище, но участвовало во взломе дверей, запоров, решеток, по заранее состоявшейся договоренности вывозило похищенное, подстраховывало других соучастников от возможного обнаружения совершения преступления) содеянное ими является соисполнительством и в силу части второй статьи 34 УК РФ не требует дополнительной квалификации по статье 33 УК РФ»²¹.

По нашему мнению подобное толкование закона заслуживает внимания, однако противоречит самой сущности хищения, а также нормам о групповом преступлении и, следовательно, нуждается в законодательном уточнении. Общеизвестно, что роль соисполнителей может различаться в зависи-

мости от сложности и характера объективной стороны конкретного преступления. Она может выражаться в том, что, во-первых, каждый соисполнитель полностью выполняет объективную сторону кражи; во-вторых, один соисполнитель выполняет одну часть действий, описанных в диспозиции ст. 158 УК РФ, а другой — другую (например, при карманной краже один разрезает лезвием бритвы дамскую сумочку, а другой извлекает из нее деньги)²². Отличие между исполнителем и пособником состоит в том, что последний не выполняет действий, образующих объективную сторону преступления, следовательно, соисполнительство отсутствует в тех случаях, когда лицо, участвовавшее в совершении преступления, только содействует другому лицу реализовать преступный умысел, непосредственно не выполняя действий, входящих в объективную сторону преступления. Помимо этого лицо, которое подстраховывает другого соучастника от возможного обнаружения (обеспечивает безопасность) в процессе совершения хищения, не совершает никаких действий по изъятию и (или) обращению имущества. Такие действия не являются необходимым элементом изъятия имущества и, следовательно, не входят в объективную сторону хищения. Следовательно, совершение подобных действий следует признавать пособничеством и при квалификации ссылаться на ст. 38 УК РФ. В связи с этим, считаем правильным пойти по пути расширения законодательного определения понятия пособниче-

ства, дополнив ч. 5 ст. 38 формулировкой следующего содержания: «,а равно лицо, которое в процессе совершения преступления со стороны исполнителя (соисполнителей), непосредственно не принимает участия в исполнении преступления, однако выполняет иные действия (бездействие), непосредственно направленные на оказание содействия исполнителю в совершении преступления». В связи со сказанным следует согласиться с позицией Н.А. Лопашенко: «Пленум не проводит разницы между участием члена группы во взломе дверей, запоров, решеток и такими действиями, как вывоз похищенного или страховка исполнителей преступления. Между тем указанные действия носят принципиально разный характер и должны квалифицироваться по-разному. Участие во взломе дверей и т.п. — это участие в непосредственном совершении хищения; вывоз похищенного и страховка исполнителей — это пособничество в нем»²³.

3) Между лицами, входящими в группу, должен состояться предварительный сговор о совместном совершении преступления.

Под предварительным сговором понимается договоренность между соисполнителями, достигнутая до начала совершения преступления. Что касается последней стадии преступной деятельности, на которой может иметь место сговор, то это приготовление к совершению хищения, так как на стадии покушения уже начинают выполняться действия, входящие в объективную сторону состава преступления. При этом не имеет значения, ка-

кой отрезок времени лежит между моментом сговора и моментом совершения преступления. Следует отметить, что сговор на совершение хищения может быть достаточно подробным и обстоятельным, однако это обстоятельство также не имеет значения для квалификации. Предварительное соглашение может быть достигнуто на совершение одного преступления; в то же время сговор может касаться нескольких преступных деяний.

З.А. Незнамова не разделяет последнее утверждение. Автор пишет: «Для вменения анализируемого квалифицирующего признака необходимо, чтобы группа лиц по предварительному сговору носила элементарный характер, т.е. образовывалась для совершения одного преступления, после которого группа распадается и институт соучастия прекращает свое действие. Этим данная группа отличается от организованной...»²⁴. На наш взгляд — это слишком поверхностный подход к пониманию организованной группы. Естественно, что предварительное соглашение на совместное совершение нескольких преступных деяний может свидетельствовать о намерении преступников в будущем создать организованную группу; однако этого явно недостаточно, чтобы вменить признак устойчивости соответствующей преступной группе.

Если договор относительно совместного совершения преступления состоялся уже после начала совершения преступления одним из участников, то признак «совершение преступления группой лиц по предварительному сговору» не

может быть вменен. Однако суд может учесть факт совершения хищения в составе группы лиц отягчающим наказанием обстоятельством согласно п. 3 ч. 1 ст. 63 УК РФ.

Иной позиции придерживается А.Ю. Чупрова, которая пишет: «В качестве участника группы, действующей по предварительному соглашению, может рассматриваться также лицо, присоединившееся к исполнителям после начала кражи, но при условии, что кража не только не была окончена, но ее окончание без его участия было невозможным или в значительной степени затруднительным»²⁵.

Представляется, что правы те ученые, которые утверждают, что это мнение прямо противоречит закону, а именно положениям ч. 2 ст. 41 УК РФ (ч. 2 ст. 35 УК РФ), в которых говорится, что договоренность о совершении преступления в рассматриваемой форме соучастия должна быть достигнута заранее²⁶. В постановлении Пленума Верховного Суда РФ от 27 декабря 2002 г. специально подчеркивается: «При квалификации действий двух и более лиц, похитивших чужое имущество путем кражи, грабежа или разбоя группой лиц по предварительному сговору или организованной группой, судам следует иметь в виду, что в случаях, когда лицо, не состоявшее в сговоре, в ходе совершения преступления другими лицами приняло участие в его совершении, такое лицо должно нести уголовную ответственность лишь за конкретные действия, совершенные им лично»²⁷.

В научной литературе встреча-

ется точка зрения, согласно которой, «поскольку и присвоение, и растрата совершаются специальным субъектом - лицом, которому имущество было вверено, поскольку эта группа должна включать в себя хотя бы двух соисполнителей, обладающих признаками специального субъекта — лицом, которому имущество было вверено, постольку эта группа должна включать в себя хотя бы двух соисполнителей, обладающих признаками специального субъекта. Действия остальных соучастников требуют квалификации по ст. 33, ст. 160 УК»²⁸.

Считаем, что такая позиция нуждается в уточнении. В одной ситуации, как верно указывает Пленум Верховного Суда РФ, «хищение вверенного имущества подлежит квалификации в качестве совершенного группой лиц по предварительному сговору, если в преступлении участвовали два и более лица, отвечающие указанным признакам специального субъекта присвоения или растраты (например, руководитель организации, в ведении которого находится похищаемое имущество, и работник, несущий по договору материальную ответственность за данное имущество, которые заранее договорились о совместном совершении преступления»²⁹. Рассмотрим другую ситуацию: Руководитель предприятия, в ведении которого находится похищаемое имущество по заранее достигнутому договору с лицом (уборщицей, сторожем и т.д.), которому имущество не было вверено с нарушением закона передает последнему то-

вар с хранилища и поручает вывезти имущество за пределы охраняемой территории. Как видно значительная часть объективной стороны преступления выполняется лицом, не являющимся субъектом преступления, предусмотренного ст. 179 УК РФ. Если руководствоваться правилом, закрепленным в ч.3 ст. 39 УК, то действия соответствующего лица (уборщицы, сторожа и т.п.) подлежат квалификации как пособничество в преступлении. На наш взгляд, такая квалификация не представляется верной, так как, в данном случае в ст. 179 УК устанавливается ответственность специальных субъектов за посягательство на общие объекты, а объективную сторону данного преступления может выполнить любой субъект, который действуя в группе по предварительному сговору со специальным субъектом, становится соисполнителем преступления.

По этому поводу справедливо высказывался и С.М. Кочой, «квалификация действий лица через статью 33 УК РФ, а, значит, и назначение ему, как правило, менее строго наказания, чем специальному субъекту (исполнителю), вряд ли могут быть оправданы с точки зрения необходимости обеспечения эффективной борьбы с преступностью».

Обоснование такой позиции вытекает и из разъяснений Пленума Верховного суда. Например, соисполнителями хищения путем присвоения, растраты или злоупотребления служебным положением Пленум Верховного суда в постановлении «О судебной прак-

тике по делам о хищениях государственного и общественного имущества» (п.6) от 11 июля 1972г. №4 признает и лиц, не являющихся должностными, а также лиц, которым имущество не вверено или передано в ведение, непосредственно участвовавших в хищении по предварительному сговору с лицами, указанными в ст. 92 УК РСФСР³¹.

Исходя из вышеизложенного, полагаем, что приведенное разъяснение Пленума Верховного Суда не вступает в противоречие с ч. 4 ст. 34 УК РФ, так как данная норма, по справедливому замечанию ряда авторов, должна содержать правило квалификации деяния соучастников в преступлениях исключительно со специальным составом (составы, в которых не только субъект, но и остальные элементы имеют специальный характер, и, прежде всего, объект преступления)³².

Принимая во внимание неоднозначность всего изложенного выше и несомненное практическое и теоретическое значение затронутой проблемы, считаем, что особенности квалификации хищения имущества, совершенного группой лиц нуждаются в дальнейшем глубоком анализе и развитии. Отмеченные проблемы должны быть решены в нормах Общей части УК. Правовая регламентация отмеченных и других проблем, связанных с групповой преступностью должна носить универсальный характер, т.е. устанавливать единые правила квалификации содеянного независимо от вида преступления.

1. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. М., ЛексЭст, 2005, с. 164.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общей ред. д.ю.н., Председателя Верховного Суда РФ В.М. Лебедева. М., 2004, с. 378-379. Автор комментария к гл. 21 УК — А.Н. Игнатов.
3. *Лопашенко Н.А.* Указ. соч., с. 69.
4. *Кочои С.М.* Ответственность за корыстные преступления против собственности, с. 214.
5. П. 6 Постановления Пленума Верховного суда РФ N56 от 27.12.2002г.
6. *Куйбеда Д.И.* Общественная опасность хищения, совершенного группой лиц // Пробелы в Российском законодательстве. Юридический журнал. N 4/2013, с. 138.
7. Уголовное право Российской Федерации (Особенная часть) / Под ред. проф. А.И. Марцева. — Омск, 2000, с. 148. Автор главы — В.В. Векленко.
8. *Векленко В.В.* Квалификация хищений. Омск, 2001, с. 205.
9. Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда Российской Федерации (СССР, РСФСР) по уголовным делам. — 2-е изд. М., ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2000, с. 194.
10. *Мелконян Р.Г.* Проблемы соучастия. Монография. Ер., Авторское издание, 2004, с. 10-11.
11. *Кругликов Л.Л.* Группа лиц как квалифицирующее обстоятельство // Совершенствование уголовного законодательства и практики его применения. Красноярск, 1989, с. 126-128; *Иванов Н. Г.* Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Саратов, 1991, с. 57-62; *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 4-е изд., перераб. И дополн. М., АО «Центр ЮрИнфоР», 2010, с. 388-389.
12. Постановление Кассационного суда РА от 18.04.2013г., N S17/0053/01/12, п. 19.
13. Постановление Кассационного суда РА от 25.07.2008г., N17-48/08, п. 28; Постановление Кассационного суда РА от 05.12.2012., N17-48/0174/01/11, п. 16 и др.
14. *Бойцов А.И.* Преступления против собственности, с. 568.
15. *Аветисян С.С., Рашидян А.А.* Участие двух или более лиц как признак соучастия // Судебная власть, 2012. N1/150. с. 33.
16. Так же считают, например, Г.Н. Борзенков, Б.В. Волженкин. Курс уголовного права. Особенная часть. Том 3 / Под ред. проф. Г.Н. Борзенкова и проф. В.С. Комиссарова. М., 2002, с. 425. Автор главы — Г.Н. Борзенков; Практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. проф. Х.Д. Аликперова и проф. Э.Ф. Побегайло. М., 2001, с. 388. Автор главы — Б.В. Волженкин.
17. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: В 2 т. Т. 2 / Под ред. О.Ф. Шишова. — М., 1998, с. 14-15. Автор комментария к гл. 21 УК — О.Ф. Шишов.
18. *Лопашенко Н.А.* Указ. соч., с. 127.
19. *Бойцов А.И.* Преступления против собственности, с. 574-575.
20. Практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. проф. Х.Д. Аликперова и проф. Э.Ф. Побегайло. М., 2001, с. 389. Автор главы Б.В. Волженкин.
21. Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации, 2003, N2, с. 3.
22. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 4-е изд., перераб. И дополн. М., АО «Центр ЮрИнфоР», 2010, с. 389.
23. *Лопашенко Н.А.* Указ. соч., с. 133.
24. Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации в двух томах. Том первый / Под ред. проф. П.Н. Панченко. Н. Новгород, 1996, с. 408. Автор главы — А.Ю. Чупрова.
25. Там же, с. 408.
26. Курс уголовного права. Особенная часть. Том 3 / Под ред. проф. Г.Н. Борзенкова и проф. В.С. Комиссарова, с. 425.
27. П. 11 Постановления Пленума Верховного суда РФ N56 от 27.12.2002г.
28. *Лопашенко Н.А.* Указ. соч., с. 137.
29. Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации, 2008, N2, с. 7.
30. *Кочои С.М.* Ответственность за корыстные преступления против собственности. - С.198.
31. Сборник Постановлений Пленумов Верховных судов, с. 130.
32. *Аветисян С.С.* Приоритеты и перспективы нового Уголовного кодекса Республики Армения (социально-правовая концепция). Ер., Изд-во РАУ, 2012, с. 96.

Уголовный процесс

Борис Яковлевич ГАВРИЛОВ

*Заведующий кафедрой управления органами
расследования преступлений*

Академии управления МВД России

доктор юридических наук, профессор,

заслуженный юрист РФ,

генерал-майор юстиции (в отставке)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА: МНЕНИЕ УЧЕНОГО И ПРАКТИКА

Реалии современной правоприменительной практики возбуждения уголовного дела свидетельствуют о том, что, несмотря на произошедшие в России за три последних десятилетия экономические и социально-правовые изменения, принятая в 2001 г. нового Уголовно-процессуального кодекса, современное уголовное судопроизводство, в первую очередь, его досудебная часть остаются чрезвычайно забюрократизированными и сущностно затратными при недостаточной эффективности, в силу чего оно не способно в полной мере обеспечить реализацию задач, сформулированных в ст. 6 УПК РФ, как назначение уголовного судопроизводства. Основной из них является борьба с преступностью.

Усилия законодателя и научной общественности по выработке концепции дальнейшего совершенствования уголовно-процессуального законодательства, включая предложения автора по реформированию стадии возбуждения уголовного дела, предпринятые 18

ноября 2013г. на парламентских слушаниях в Совете Федерации Федерального Собрания Российской Федерации и в ходе последующего обсуждения данных вопросов 24 июня и 23 сентября 2014г. там же на заседаниях «круглых» столов, завершилась ничем.

Научная составляющая исследуемой стадии возбуждения уголовного дела свидетельствует, что как в дореволюционной России, так и в период после Октябрьской (1917 г.) революции, в уголовном процессе стадии возбуждения уголовного дела не существовало. С принятием УПК РСФСР 1960г. развитие учения о стадиях уголовного судопроизводства пошло по пути общепризнанности возбуждения уголовного дела как самостоятельной стадии.

Как результат, значительная часть ученых-процессуалистов¹ ратует за ее сохранение в УПК РФ, обосновывая свою позицию возможностью нарушений прав и свобод участников уголовного процесса при исключении института возбуждения уголовного дела.

04-01500 - 06-05000000 2016 8 - 9 (206 - 207)

ЮРИДИЧЕСКИЙ
ПРЕСС-ЦЕНТР

Однако сегодня в научной среде свое влияние усиливает позиция ученых-процессуалистов о необходимости исключения из российской системы уголовно-процессуального законодательства процессуальных норм о возбуждении уголовного дела и об отказе в этом, составляющих сущность стадии возбуждения уголовного дела².

При этом следует учитывать и положения Концепции судебной реформы РСФСР в той части, что: «будет обоснованным рассматривать всякое сообщение о преступлении, если на момент рассмотрения неочевидна его ложность, как бесспорный повод к возбуждению уголовного дела»³.

Говоря еще об одном факторе, обуславливающем актуальность проблемы стадии возбуждения уголовного дела, автор обращается к позиции российского законодателя о постоянном, начиная с момента вступления в действие УПК РФ, расширении, в первую очередь, под воздействием практикующих юристов и ряда ученых, перечня процессуальных действий и решений, допускаемых в ходе проверки сообщения о преступлении в стадии возбуждения уголовного дела. Особо в этом плане следует выделить Федеральный закон от 04.03.2013г. №23-ФЗ.

При исследовании третьей составляющей рассматриваемой в публикации проблемы автор исходит из того, что складывающаяся в последние годы следственная и судебная практика возбуждения уголовного дела при установлении

в ходе расследования новых эпизодов преступной деятельности лица, привлеченного к уголовной ответственности, или при установлении новых лиц, совершивших преступления совместно с лицом (лицами), в отношении которого ранее было возбуждено уголовное дело, несмотря на практическую неизменность в течение более 55 лет процессуальных норм, регламентирующих данную стадию уголовного процесса, существенно изменилась под непосредственным воздействием позиции Верховного Суда РФ и, еще в большей степени, Конституционного Суда РФ.

Из этого следует, что в следственной и судебной практике вопрос о том, надо ли возбуждать новое уголовное дело в случае, когда в ходе расследования дела, возбужденного в отношении ряда лиц, которым предъявлено обвинение, установлен еще один или несколько соучастников преступления или если в ходе расследования уголовного дела по факту совершения преступления конкретным лицом выявлены новые эпизоды его преступной деятельности, сегодня остается достаточно дискуссионным, о чем весьма наглядно свидетельствуют и публикации К.Б. Калиновского⁵.

При этом следует отметить, что Верховный Суд РФ как в период действия УПК РСФСР, так и УПК РФ последовательно в ряде своих решений утверждал, что нормы уголовно-процессуального законодательства не предусматривают обязанность органов предварительного расследования и орга-

Уголовный процесс

нов дознания выносить постановление о возбуждении уголовного дела в каждом случае, когда по уголовному делу будет установлено, что к совершенному преступлению причастно и другое лицо или в процессе предварительного расследования выявлено совершение других преступлений лицом, в отношении которого возбуждено уголовное дело.

В числе таких судебных решений необходимо выделить определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации от 25.11.1998г.⁶, которым отменено постановление Президиума Краснодарского краевого суда о возвращении дела на дополнительное расследование и, соответственно, оставлен без изменения приговор Ленинского районного суда г. Краснодара, которым Б. осужден по ч.1 ст. 228, п. «в» ч. 3 ст. 228 УК РФ. Суд надзорной инстанции усмотрел существенное нарушение закона в том, что уголовное дело, по которому Б. был осужден, возбуждено только в отношении У., задержанного с марихуаной, из чего краевым судом сделан вывод, что производство по делу в отношении Б. проводилось без его возбуждения. Однако по оценке Верховного Суда РФ, ни ст. 129, ни ст.112 УПК РСФСР не предусматривают обязанности органов предварительного следствия выносить каждый раз новое постановление о возбуждении уголовного дела, когда по делу установлено, что к совершенному преступлению причастно другое лицо.

При принятии УПК РФ позиция законодателя в части порядка возбуждения уголовного дела и проведения расследования в указанных выше случаях принципиально не изменилась, что подтверждается содержанием ч.1 ст. 448 УПК РФ, устанавливающей процессуальное правило о возможности привлечения лица в качестве обвиняемого по уголовному делу, возбужденному в отношении других лиц или по факту совершения деяния, содержащего признаки преступления.

Указанное требование закона подтверждено и последующей судебной практикой. Так, кассационным определением Военной коллегии Верховного Суда РФ от 20.01.2004г. (дело №6-о73/03) отменено постановление Уральского окружного военного суда от 22.10.2003г.⁷ о прекращении уголовного дела в отношении Л., С. и М. на основании п.1 ч.1 ст. 27 УПК РФ, поскольку в постановлении о возбуждении уголовного дела отсутствуют какие-либо сведения о возбуждении уголовного дела в отношении указанных лиц.

Как отмечено выше, научная дискуссия имеет место и в связи с другим обстоятельством, связанным с выявлением в ходе расследования уголовного дела новых эпизодов преступной деятельности лица, в отношении которого ранее было возбуждено уголовное дело. По этому поводу Верховный Суд РФ в кассационном определении от 25.09.2006г. (дело №14-о06-29)⁸ указал, что ни ст. 146, ни ст. 149 УПК РФ не предусматривают обязан-

ности органов следствия и дознания выносить каждый раз новое постановление о возбуждении уголовного дела в случаях, когда по делу будет установлено совершение других преступлений лицом, в отношении которого возбуждено уголовное дело. Эти лицам может быть предъявлено обвинение и без дополнительного постановления о возбуждении уголовного дела.

С указанной выше судебной практикой Верховного Суда РФ вполне сочеталась и позиция Конституционного Суда РФ. Например, согласно определению Конституционного Суда РФ от 22.01.2004 №79-09 признано законным и обоснованным предъявление обвинения депутату законодательного собрания г. Санкт-Петербурга А.А. Ковалеву в рамках возбужденного уголовного дела. При этом отдельное постановление о возбуждении уголовного дела в отношении него не выносилось. Однако по истечении определенного периода времени в ряде решений Конституционного Суда РФ его позицию возможно оценить как противоположную. Так, из определения Конституционного Суда РФ от 18.07.2006 №343-о следует, что правовое содержание норм ч.1 ст. 46, ч.1 ст. 108 и ст. 171, 172 УПК РФ не предполагает наделение лица статусом подозреваемого и привлечения его в качестве обвиняемого, а также применение в отношении него меры пресечения в связи с подозрением (обвинением), уголовное дело по поводу которого

не было возбуждено. О необходимости вынесения нового постановления о возбуждении уголовного дела Конституционный Суд РФ высказал свою позицию и в определении от 21.12.2006 №533-010.

С учетом изложенного представляется, что изменение позиции высших судебных инстанций связано с конституционно-правовым смыслом возбуждения уголовного дела, на чем, начиная с конца 90-х гг. XX века, настаивает Т.Г. Моршакова.

Соответственно, принципиально изменилась и складывающаяся судебная практика, наглядным примером чего являются решения судебных инстанций в лице Верховного Суда РФ и нижестоящих судов.

Так, из определения Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда РФ от 19.12.2013 № 60-Д-13-3 по обвинению «Г.» следует, что уголовное дело было возбуждено по п. «б» (совершение преступления группой лиц) ч.4 ст. 132 УК РФ, однако в постановлении о возбуждении следователь указал только гражданина «З». По мнению Верховного Суда РФ, в отношении «Г.» в силу положений ст. 140 и 146 УПК РФ также необходимо было вынести постановление о возбуждении уголовного дела¹¹, что противоречит не только сложившейся многолетней практике самого Верховного Суда РФ по этому вопросу, но и здравому юридическому смыслу об отсутствии необходимости возбуждения самостоятельного уголовного дела в отношении соучастника

Уголовный процесс

преступления.

Вряд ли следует считать целесообразным и требование о возбуждении самостоятельного уголовного дела по каждому эпизоду совершения мошеннических действий в виде «финансовой пирамиды», обманутых вкладчиков, по фактам чего уголовное дело возбуждается, как правило, в отношении организаторов мошеннической схемы изъятия у граждан денежных средств.

В свою очередь, согласно апелляционному определению Московского областного суда от 26.06.2014г. по делу №22-3724/2014 Д. привлечен к уголовной ответственности за совершение 5 краж чужого имущества, в т. ч. за два преступления, уголовные дела о которых были возбуждены в отношении других лиц, входящих, как и Д. в состав организованной группы. Таким образом, Судебная коллегия пришла к выводу о незаконности осуждения Д. по этим двум эпизодам, поскольку уголовные дела в отношении Д. по ним не возбуждались¹².

Негативное влияние на деятельность российских правоохранительных органов оказывает и складывающаяся криминогенная обстановка, обусловленная, в числе других причин, значительным увеличением (с 19,3 млн. в 2006г. до 30,7 млн. в 2015г.) количества зарегистрированных сообщений о преступлениях, административных правонарушений и иных происшествий и, соответственно, возрастанием в 2015г., в целом, объема процессуальной деятельности до 2,2 млн. расследованных

уголовных дел и 6,9 млн. процессуальных решений об отказе в возбуждении уголовного дела, а всего 9,1 млн. указанных решений (для сравнения в 1992г. количество «отказных» материалов составляло всего 1,3 млн. и возбужденных уголовных дел — 2,8 млн., а всего 4,1 млн. процессуальных производств).

В связи с указанными обстоятельствами, наряду с изложенными выше факторами, в числе первоочередных мер по совершенствованию досудебного производства автор видит изменение порядка начала производства по поступившему заявлению, сообщению о преступлении, в том числе исключение из УПК РФ его ст.148, предоставляющей право отказывать в возбуждении уголовного дела. Наличие данной нормы влечет за собой ряд негативных последствий. Так, решения органов расследования об отказе возбуждения уголовного дела (в 2015г. — 6,9 млн. заявлений, сообщений о преступлениях) не только ограничивают конституционное право граждан на доступ к правосудию, но и, зачастую, нарушают закон. Ежегодно от 20% до 30% таких решений прокурорами признаются незаконными или необоснованными и отменяются. Следует также учитывать и нерациональность затрат, связанных с их принятием. В 2015 г. количество процессуальных решений об отказе в возбуждении уголовного дела вместе с отмененными (повторно вынесено 575 тыс. «отказных» материалов и три и более раз отменено

Уголовный процесс

более 465 тыс. таких решений) составило порядка 10 млн., что эквивалентно затратам (на государственном уровне нигде не учитываемым) труда более 20 тыс. сотрудников правоохранительных органов, не считая десятков млн. руб. на бумагу, почтовые расходы и т.д.

Хотя количество возбужденных уголовных дел после отмены процессуальных решений об отказе в возбуждении уголовного дела остается незначительным (менее 10%), однако за 20 лет оно возросло почти в 7 раз (с 32,5 тыс. в 1991 г. до 210, 1 тыс. в 2015г.).

Последствия отказа в возбуждении уголовного дела заключается и в том, что ежегодно официальная статистика фиксирует, как отмечено выше, сотни тысяч нарушений учетно-регистрационной дисциплины.

Возбуждение уголовного дела. Обусловленность по УПК РФ начала расследования по заявлению, сообщению о преступлении вынесением постановления о возбуждении уголовного дела заведомо влечет за собой ограничение доступа граждан к правосудию. Об этом наглядно говорит сокращение почти в три раза (с 16,9% в 2006 г. до 6,2% за 2015 г.) количества принятых следователем, дознавателем, органом дознания таких решений за последние годы.

	2006	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Всего зарегистрировано заявлений, сообщений о преступлениях, административных правонарушений, происшествий (млн.)	19,3	22,8	23,9	24,7	26,4	28,4	29,3	30,7
Возбуждено уголовных дел (млн.)	3,3	2,4	2,2	2,0	1,9	1,78	1,73	1,92
В т.ч. удельный вес к числу возбужденных уголовных	16,9 %	10,7 %	9,0 %	8,0 %	7,2 %	6,0 %	5,9 %	6,2%

О складывающейся негативной практике свидетельствует и соотношение удельного веса процессуальных решений о возбуждении уголовного дела к числу решений об отказе в возбуждении уголовного дела, который за последние 20 лет сократился в 8 раз.

Период	В возбуждено уголовных дел	Количество «отказных» материалов	Удельный вес к возбужденным делам (в %)
1992	2,8 млн.	1,3 млн.	47,7 %
2002	2,5 млн.	3,8 млн.	148,4 %
2010	2,2 млн.	6,0 млн.	272,7 %
2012	1,9 млн.	6,4 млн.	336,8 %
2013	1,8 млн.	6,7 млн.	380 %
2014	1,73 млн.	6,8 млн.	392%
2015	1,92 млн.	6,9 млн.	361%

09-00500 - 06-0500000 2016 8 - 9 (206 - 207)

00500000
Р. 00500000

Уголовный процесс

В результате показатель преступности в России ежегодно колеблется в зависимости от требований МВД России и Генеральной прокуратуры РФ к соблюдению учетно-регистрационной дисциплины от +32,7% в 1989г. до -14,9% в 2002г., на что автор в последние 15 лет обращал особое внимание¹³. Для сравнения, в Германии ежегодные изменения преступности при ее количественной составляющей 6,5 млн. в год не превышают 1-1,5%.

Изложенное позволяет констатировать необходимость изменения порядка начала производства расследования путем исключения процессуальной нормы о возбуждении уголовного дела. Так, ст. 303 Устава уголовного судопроизводства 1864г. устанавливала, что «жалобы почитаются достаточным поводом к начатию следствия. Ни судебный следователь, ни прокурор не могут отказать в том лицу, потерпевшему от преступления или проступка»^{14*}.

Порочность процессуальной нормы о возбуждении уголовного дела и в существенных препятствиях при собирании доказательств на первоначальном этапе расследования¹⁵, в ограничении возможностей использования в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности¹⁶ и др. Не содержит в

себе данной нормы, как и об отказе в возбуждении уголовного дела, и уголовно-процессуальное законодательство Европейских государств и ряда стран бывшего СССР — Грузия, Казахстан, Молдова, Украина, страны Балтии.

Указанные предложения (по инициативе автора — выделено Б.Я.) включены в Дорожную карту дальнейшего реформирования органов внутренних дел Российской Федерации (п. 4.5) и предложены автором в проект соответствующего федерального закона, а также ранее неоднократно озвучивались учеными и практическими работниками¹⁷, в том числе в материалах конференций, проводимых в Академии управления МВД России. Необходимы и другие изменения, учитывающие предложения профессора А.С. Александрова и его коллег по Нижегородской школе уголовного процесса, представивших доктринальную модель уголовно-процессуального доказывания в РФ¹⁸, многие положения которой, в том числе отказ от стадии возбуждения уголовного дела, созвучны изложенным автором.

Материал вычитал, цифры, факты, цитаты сверены с первоисточником.

1. *Быков В.М.* Проблемы стадии возбуждения уголовного дела / Журнал Российского права, 2006, №7, с. 54; *Хитрова О.В.* Начало уголовного процесса: научные концепции и перспективы правового регулирования // Организация деятельности органов предварительного следствия и дознания в системе МВД России: управленческие и криминалистические

проблемы: Материалы всероссийской научно-практической конференции. В. 3 ч. М., 2012, Ч. 2, с. 10-15; *Шадрин В.С.* Начальная фаза уголовного процесса: от Устава уголовного судопроизводства до действующего уголовно-процессуального закона // Актуальные проблемы Российского права. 2014, №4, с. 719-721 и др.

2. **Володина Л.М.** Стадия возбуждения уголовного дела: материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы расследования преступлений» / Следственный комитет РФ. 2013, с. 212-217; **Вицин С.Е.** Институт возбуждения уголовного дела в уголовном судопроизводстве // Российская юстиция. 2003, № 6, с. 56; **Гаврилов Б.Я.** Современное уголовно-процессуальное законодательство и реалии его правоприменения // Труды академии управления МВД России. 2016, № 1, с. 18-21; **Гирько С.И.** О некоторых проблемных вопросах процессуальной регламентации ускоренного досудебного производства // Российский следователь. 2010. № 15, с. 16; **Кожокаръ В.В.** Роль Федерального закона от 04.03.2013 № 23-ФЗ в реформировании института возбуждения уголовного дела: материалы международной научно-практической конференции / Следственный комитет Российской Федерации. М., 2013. Ч. 1, с. 211-215.
3. Концепция судебной реформы в Российской Федерации / сост. С.А. Пашин. М., 1992, с. 88-89.
4. О внесении изменений в статьи 62 и 303 Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 04.03.2013 N 23-ФЗ // Собрание законодательства РФ, 2013, N9. Ст. 875.
5. **Калиновский К.Б.** Всегда ли следует возбуждать уголовное дело при обнаружении нового преступления или нового лица? // Российский следователь. 2009. № 6, с. 5-8; он же. Защита прав потерпевших от преступлений в стадии возбуждения уголовного дела Российского уголовного процесса // Российский следователь. 2015. № 9, с. 10-14.
6. Определение Верховного Суда РФ от 25.11.1998 по делу Б., осужденному по ч.1 ст. 228, п. «в» ч.3 ст. 228 УК РФ // Бюллетень Верховного Суда РФ. 2000. №3
7. Кассационное определение Военной коллегии Верховного Суда РФ от 20.01.2004 по делу №6-о73/03 // СПС Консультант-Плюс.
8. Кассационное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда РФ от 25.09.2006 по делу 14-о06-29 // СПС Консультант-Плюс. 2008.
9. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 22.01.2004 №79-0 // СПС Консультант Плюс.
10. Определение Конституционного Су-
- да Российской Федерации от 21.12.2006 № 533-0 // СПС Консультант Плюс.
11. Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 2014. №8.
12. Апелляционное определение Московского областного суда по уголовному делу №22-3724/2014 от 26.06.2014г. // Архив Московского областного суда за 2014 г.
13. **Гаврилов Б.Я.** Латентная преступность: понятие, структура, факторы латентности и меры по обеспечению достоверности уголовной статистики. Монография. М., Проспект, 2007, с. 20-35; он же. Институт возбуждения уголовного дела: генезис, современное состояние и пути совершенствования // Труды Академии управления МВД России. 2010. №3, с. 28-32 и др.
14. Российское законодательство X-XX веков. Т.8. Судебная реформа. М., Юрид. лит., 1991, с. 150.
- * Содержание ст. 311 Устава Уголовного Судопроизводства о том, что прокурор и его товарищи могут возбудить дело не означает наличия в Уставе специальной правовой нормы для реализации этого права как это имеет место в уголовном процессе России, начиная с УПК РСФСР 1960г.
15. **Гаврилов Б.Я.** Реализация отдельных положений Устава уголовного судопроизводства в современном досудебном производстве России // Актуальные проблемы Российского права; 2014, №5, с. 897-905 и др.
16. **Доля Е.А.** Формирование доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности. Монография. М., Проспект, 2009, с. 374; он же. Результаты оперативно-розыскной деятельности не могут стать содержанием доказательств в уголовном процессе // Государство и право, 2013, №5, с. 24-39.
17. Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия (к 150-летию образования в России следственного аппарата)», 28-29 мая 2010г. // Российский следователь. 2010, №15, с. 2-48. Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Правовое и криминалистическое обеспечение управления органами расследования преступлений», 26 мая 2011г. // Российский следователь. 2011, №16, с. 2-39.
18. **Александров А.С.** Доктринальная модель уголовно-процессуального доказательственного права Российской Федерации и комментарии к ней. М., 2015, с. 304.

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն,
իրավագիտության դոկտոր, ԵՊՀ դոցենտ

**ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ
ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ**

Կրիմինալիստիկական տակտիկական կրիմինալիստիկայի գիտության կարևորագույն մասն է, որը ժամանակակից «Կրիմինալիստիկա» դասընթացի շրջանակներում ուսումնասիրվում է որպես առանձին բաժին՝ «Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա» վերտառությամբ: Անկախ այն բանից, թե կրիմինալիստիկական տակտիկական կրիմինալիստիկայի գիտության մաս է, թե համանուն դասընթացի առանձին բաժին, միևնույն է, դրա ծագումնաբանական ու իմացաբանական բացահայտումն անհրաժեշտ է տվյալ երևույթի հետահայաց գնահատման, ժամանակակից ձեռքբերումների արժևորման, ինչպես նաև կատարելագործման հեռանկարներն ուրվագծելու ու նախանշելու առումով:

Խնդրո առարկայի տեսանկյունից տեսական ուսումնասիրության իրականացման գիտական առաջնահերթությունների շարքին են դասվում կրիմինալիստիկական տակտիկայի հասկացության սահմանումն ու բովանդակության բացահայտումը՝ որպես ձևի ու բովանդակության համարժեք փոխհարաբերակցության դրսևորում:

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի հիմնախնդիրներն ուսումնասիրվել են տարբեր գիտնականների աշխատություններում,¹ որտեղ անդրադարձ է կատարվել կրիմինալիստիկական տակտիկայի առանձին հիմնախնդիրներին քննչական տարբեր գործողությունների

ուսումնասիրության շրջանակներում կամ առանձին գիտական հետաքրքրությունների տեսանկյունից: Այս առումով ժամանակին Ս. Պ. Միտրիչևն իր մտահոգությունն էր արտահայտել առ այն, որ թեև գործի քննության որակի ու գիտականության ապահովման առումով ունեցած իր նշանակությանը՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի հիմնախնդիրները մասնագիտական գրականության մեջ պատշաճ ուշադրության չեն արժանանում²:

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի բովանդակության ամբողջական բացահայտման տեսանկյունից անհրաժեշտ է նաև ուսումնասիրել դրա կառուցվածքը, համակարգը կազմող տարրերի էությունն ու դրանց փոխհարաբերությունը, որի վերաբերյալ ևս մասնագիտական գրականության մեջ ձևավորված միասնական մոտեցում դեռևս չկա:

Նախևառաջ հարկ ենք համարում անդրադառնալ կրիմինալիստիկական տակտիկայի հասկացության ձևակերպմանը, որն առաջին հայացքից թեև այնքան էլ սկզբունքային չէ, այնուամենայնիվ այն կանխորոշում է կրիմինալիստիկական տակտիկայի առարկայի և բովանդակության սահմանների հարցը:

Այս կապակցությամբ որոշ հեղինակներ նշում են, որ կրիմինալիստիկական տակտիկական կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում կրիմինալիստիկայի համակարգում՝ որպես «քննության ընդհանուր համակարգ»³, «քննության տրամաբանական համակարգ»⁴, այդպիսի

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
64

դերը պայմանավորելով այն իրողությամբ, որ կրիմինալիստիկական տեխնիկան օգտագործվում է տակտիկայի միջոցով, իսկ առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության մեթոդիկան զբաղվում է դրանց քննության ժամանակ կիրառվող տակտիկական հնարքների ու մեթոդական հանձնարարականների մշակումով: Այլ կերպ՝ կրիմինալիստիկական տեխնիկա-կրիմինալիստիկական մեթոդիկա եռամիասնության մեջ տակտիկան կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում:

Կրիմինալիստիկայում տակտիկան ընդհանուր ձևով բնորոշվում է որպես գիտական դրույթների և դրանց հիման վրա մշակված հանձնարարականների ամբողջություն, որը միտված է քրեական գործի քննության ընթացքում ապացուցման գործընթացի կազմակերպված ու պլանաչափ իրականացմանը: Սակայն պետք է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր հեղինակների կողմից կրիմինալիստիկական տակտիկայի վերաբերյալ տրվում են տարբեր բնորոշումներ: Ընդ որում, հարկ ենք համարում նշել, որ մի դեպքում նրան տրվում է շատ նեղ բնորոշում, մեկ այլ դեպքում՝ չարդարացված ընդարձակ:

Մասնավորապես, Ա. Ն. Վասիլևը կրիմինալիստիկական տակտիկան բնորոշում է որպես «նպատակին հասնելու գործունեության մեթոդ, որը կիրառվում է քննության ընթացքում ժամանակի և ուժերի նվազագույն գործադրմամբ առավելագույն արդյունք ստանալու համար»:⁵

Մեկ այլ դեպքում այս ընդհանուր բնորոշմանն ավելացվում են առանձին տարրեր, ինչպիսիք են օրինակ՝ դատական քննության փուլը, քննչական կամ դատավարական որոշակի գործողության հնարքը կամ հանցագործության

կատարմանը նպաստող պատճառների ու պայմանների վերհանումը և այլն:⁶

Վերլուծելով քննչական գործողությունների տակտիկայի բնորոշման վերաբերյալ տարբեր հեղինակների (Ռ. Ս. Բելկինի, Ա. Ն. Վասիլևի, Ա. Ի. Վինբերգի, Վ. Ե. Կանավալովայի, Ա. Սիրովի) տեսակետները՝ Ա. Վ. Գուլյովը և Պ. Գ. Նեստերենկոն կրիմինալիստիկական տակտիկան բնորոշում են որպես «տակտիկական հնարքների համակարգ, համալիր, այսինքն՝ քննչական գործողությունների կատարման կամ ինքնին քննիչի վարքագծի առավել արդյունավետ և նպատակահարմար միջոցների ամբողջություն»:⁷

Թերևս դժվար է համաձայնվել այն հեղինակների տեսակետի հետ, ովքեր հավասարության նշան են դնում կրիմինալիստիկական տակտիկայի և տակտիկական հնարքի հասկացությունների միջև՝ դրանով իսկ միանգամից նվազեցնելով մի ամբողջ գիտաճյուղի դերն ու նշանակությունը: Ավելին, նշված հասկացությունները բովանդակային տեսանկյունից ամբողջի և մասի փոխհարաբերակցության մեջ են: Ընդգծենք, որ տակտիկա եզրույթը, ըստ հայերեն բացատրական բառարանի, նշանակում է մարտին նախապատրաստվելու և մարտը վարելու արվեստ, մարտը վարելու միջոցների ու եղանակների ամբողջություն, իսկ փոխաբերական իմաստով՝ նաև նպատակին հասնելու համար գործադրվող միջոց, եղանակ⁸: Միևնույն ժամանակ, կրիմինալիստիկական տակտիկան՝ որպես կրիմինալիստիկայի գիտության առանձին բաժին, ունի իրեն բնորոշ խնդիրները, որոնք առավել լայն են և ներառում են նաև տակտիկական հնարքների մշակման, դրանց կատարելագործման ու համադրման և այլ գործառնություններ:

Այս կապակցությամբ բերևս առավել ընդունելի է Վ. Ի. Կոմիսարովի տված

Կրիմինալիստիկա

բնորոշումը. «Քննչական գործողությունների կատարման տակտիկան քննչական տակտիկայի մի բաժին է, որի շրջանակներում քրեադատավարական օրենսդրության ու տեսական դրույթների հիման վրա ապացուցողական տեղեկատվություն որոնելու, ստանալու, հետազոտելու և ամրագրելու գործընթացն արդյունավետ կազմակերպելու, որոշակի քննչական գործողությունների ընթացքում դրանց հետագա օգտագործման նպատակով մշակվում են քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում քննիչի և դատավարության մասնակցի փոխգործողության կարգի, սահմանի և պայմանների վերաբերյալ հանձնարարականների իրավիճակային համակարգեր»⁹:

Ինչպես ցանկացած գիտական հասկացություն, այնպես էլ կրիմինալիստիկական տակտիկայի դերն առավել ամբողջական կարող է բացահայտվել համեմատական-կառուցվածքային մեթոդի կիրառման շնորհիվ: Այս տեսանկյունից կրիմինալիստիկական տակտիկական զբաղեցնում է իր ուրույն տեղը կրիմինալիստիկայի գիտության համակարգում՝ ամբողջացնելով այս գիտաճյուղի առարկան ու խնդիրները: Կրիմինալիստիկական տեխնիկայի և տակտիկայի միջոցներն ու հնարքները կրիմինալիստիկական մեթոդիկայում կիրառվում են հանցագործությունների առանձին տեսակների քննության առանձնահատկություններին համապատասխան: Այսպես, կրիմինալիստիկական տեխնիկան ուսումնասիրում է հետքերի առաջացման մեխանիզմը, սակայն, անշուշտ, չի բացահայտում, թե օրինակ՝ գողություն կամ սպանություն կատարելիս այդ հետքերն ինչպիսի առարկաների վրա ավելի հաճախ կարող են մնալ: Կրիմինալիստիկական տակտիկան մշակում է, օրինակ, վկաների հարցաքննության տակտիկական

հնարքները, սակայն դրանք էական առանձնահատկություններ են ձեռք բերում առանձին տեսակի հանցագործությունների քննության ընթացքում: Կրիմինալիստիկական մեթոդիկայի հիմնական նպատակը նման առանձնահատկությունների ու այլ օրինաչափությունների հայտնաբերումն է: Այլ կերպ ասած՝ կրիմինալիստիկական տեխնիկայի և տակտիկայի նպատակն ընդհանուրն է, իսկ մեթոդիկայի նպատակը՝ առանձնահատուկը:¹⁰

Որոշ հեղինակներ էլ կրիմինալիստիկական տակտիկան բնորոշում են որպես քննչական գործողությունների արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված հնարքների, միջոցների և մեթոդների համակցություն, որը մշակում է ապացույցների հավաքմանն ու հետազոտմանն ուղղված կրիմինալիստիկական այնպիսի հանձնարարականներ, որոնց հիման վրա հաստատվում են հանցագործության փաստը, մեղավորները, նրանց պատասխանատվության չափը, բացահայտվում է օբյեկտիվ ճշմարտությունը:¹¹

Ս. Պ. Միտրիչևը, Մ. Պ. Շալամովը, Ա. Ն. Վասիլևն իրենց աշխատություններում այս բաժինն անվանում են քննչական տակտիկա: Դեմ լինելով «կրիմինալիստիկական տակտիկա» անվանմանը՝ Վասիլևը կարծում է, որ «քննչական» եզրույթն ավելի հստակ է արտահայտում տակտիկայի ոչ միայն նպատակը՝ նպաստել հանցագործության քննությանը, այլև բնույթը՝ որոնողական, օպերատիվ, նպատակասլաց¹²: Ա. Ն. Վասիլևը քննչական տակտիկան դիտարկում է որպես կրիմինալիստիկայի գլխավոր կազմակերպչական սկիզբ, և այն կապում է միայն նախնական քննության հետ:

Ակնհայտ է, որ «քննչական տակտիկա» եզրույթն արտացոլում է կրիմինալիստիկայի այս բաժնի միայն նեղ բովանդակությունը, քանի որ տակտիկան կիրառվում է թե՛ նախնական և թե՛ դա-

տական քննության ժամանակ: Ըստ այդմ՝ կարելի է տարբերակել քննչական տակտիկա և դատական քննության տակտիկա հասկացությունները: Սրանից յուրաքանչյուրն ունի իր առարկան և կոչված է կիրառվելու իրավապահ գործունեության համապատասխան ոլորտում՝ միասին կազմելով կրիմինալիստիկական տակտիկայի ուսումնասիրության առարկան ընդհանրապես:

Այս առումով տեղին է հիշատակել դեռևս անցյալ դարի վերջերին Ռ. Ս. Բեկինի՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի բնորոշումը. դա գիտական դրույթների համակարգ է և դրա հիման վրա մշակվող առաջարկություններ՝ նախնական և դատական քննության կազմակերպմանն ու պլանավորմանը, դատական հետազոտություն իրականացնող անձանց վարքագծի որոշակիացմանը և ապացույցների հավաքմանը և հետազոտմանը, հանցագործության կատարմանը նպաստող պատճառների և պայմանների վերացմանն ուղղված առանձին դատավարական գործողությունների իրականացման հնարքների վերաբերյալ¹³:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ օգտագործվում է նաև փաստաբանական գործունեության տակտիկա հասկացությունը, որը կրիմինալիստիկական տակտիկայի տարրերից մեկն է, և բնորոշվում է որպես քրեական գործով պաշտպանի կողմից ապացույցների ուսումնասիրմանն ու օգտագործման, ինչպես նաև պաշտպանյալին արդարացնող, պատասխանատվությունը մեղմացնող և քրեական դատավարության ցանկացած փուլում նրա իրավունքների ու շահերի պահպանումն ապահովող առարկաների, փաստաթղթերի և տվյալների ներկայացման թույլատրելի և ռացիոնալ մեթոդների ու միջոցների (կրիմինալիստիկական տակտիկայի

գիտական դրույթների հիման վրա մշակված) համակարգ¹⁴:

Մասնագիտական գրականության վերլուծությունը ցույց է տալիս՝ չնայած տարբեր հեղինակների կողմից քրեական գործով պաշտպանական գործունեության տակտիկայի տարատեսակ սահմանումներին, որոնք հիմնականում տարբերվում են ձևակերպումներով, այնուամենայնիվ բոլոր հեղինակները համակարծիք են դրա բովանդակության հետ, որ քրեական գործով պաշտպանական գործունեության տակտիկական կրիմինալիստիկական տակտիկայի մաս է և հիմնված է վերջինիս մշակած տակտիկայի ընդհանուր դրույթների վրա¹⁵:

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի բովանդակությունն առավել լայն է և ներառում է նաև հանցավորության դեմ պայքարում հատուկ միջոցներով ու եղանակներով իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տակտիկան: Այստեղ պետք է տարբերակել օպերատիվ հետախուզումը և հանցագործության բացահայտման համար իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ տակտիկական բնույթ է կրում առավելապես օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարման ընթացքում ստացված տվյալների օգտագործումը: Նշենք, որ կրիմինալիստիկական տակտիկայի ուսումնասիրության առարկան ոչ թե օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն է, այլ քննչական և օպերատիվ-հետախուզական գործողությունների տրամաբանական և արդյունավետ համադրումը:

Եվ վերջապես, խոսելով «քննչական տակտիկա» և «կրիմինալիստիկական տակտիկա» հասկացությունների բովանդակության ճշգրտման մասին՝ անհրաժեշտ է այն դիտարկել կրիմինալիս-

Կրիմինալիստիկա

տիկայի գիտության առարկայի համատեքստում: Այս կապակցությամբ նշենք, որ կրիմինալիստիկայի առարկան կազմում են երկու խումբ օրինաչափություններ. մի կողմից՝ վարույթն իրականացնող մարմնի գործունեության, իսկ մյուս կողմից՝ հանցագործության կատարման մեխանիզմի, հանցավոր վարքագծի դրսևորման¹⁶: Ուստի տակտիկայի դրույթների դիտարկումը միայն քննիչի վարքագծի օրինաչափությունների ուսումնասիրման տեսանկյունից, մեղմ ասած, արդարացված չէ, թերի է և չի համապատասխանում կրիմինալիստիկայի գիտության խնդիրներին ու դերին:

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի հասկացության ձևակերպման կապակցությամբ առանձին հեղինակների տեսակետների վերլուծությունից կարող ենք արձանագրել, որ դրանք իմացաբանական տեսանկյունից առանձնապես չեն տարբերվում, առաջադրվող խնդիրներն ու լուծումները գրեթե նույնական են, հիմնականում առանձնանում են ձևակերպումներով:

Այսպիսով, կարող ենք ընդհանրացնել, որ ձևի ու բովանդակության հստակ և լիարժեք փոխհարաբերության առումով՝ ամենևին էլ չնսեմացնելով քննիչի աշխատանքի, նրա վարքագծի դրսևորման գործնական դերն ու նշանակությունը՝ միանգամայն ընդունելի է օգտագործել «կրիմինալիստիկական տակտիկա» եզրույթը, որի տակ հասկանում ենք կրիմինալիստիկայի և այլ գիտությունների մշակած մեթոդների ու միջոցների ամբողջական համակարգ, որը միտված է քննիչի վարքագծի կատարելագործմանը, քննչական աշխատանքի արդյունավետության բարձրացմանը՝ հանցագործությունները քննելու և բացահայտելու նպատակով:

Սիննույն ժամանակ, մեր կարծիքով, «կրիմինալիստիկական տակտիկա» եզրույթը պետք է կիրառել՝ նկատի ունե-

նալով միմյանց հետ սերտորեն կապված, հարաբերականորեն ինքնուրույն երկու խումբ՝ գիտական դրույթների ամբողջություն և դրանց հիման վրա մշակված հնարքների ու հանձնարարականների ամբողջություն, որոնք էլ պայմանավորում են կրիմինալիստիկական տակտիկայի համակարգը: Ըստ այդմ՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի համակարգը կարելի է բաժանել երկու մասի.

- ընդհանուր մաս, որը բաղկացած է կրիմինալիստիկական տակտիկայի ընդհանուր դրույթներից, քննության պլանավորման ու կազմակերպման գիտական դրույթներից,

- հատուկ մաս, որը բաղկացած է ընդհանուր դրույթների հիման վրա մշակված տակտիկական հնարքների ու հանձնարարականների ամբողջությունից, որոնք կիրառվում են առանձին քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում:

Ներկայացված համակարգը հիմք ընդունելով՝ կարող ենք առանձնացնել կրիմինալիստիկական տակտիկայի հետևյալ հիմնական խնդիրները.

- կրիմինալիստիկական տակտիկայի վերաբերյալ տեսական գիտելիքների, գաղափարների և օրինաչափությունների բացահայտում և որոշակիացում,

- կրիմինալիստիկական տակտիկայի տեսական դրույթների ու մասնագիտական բառամթերքի մշակում ու հստակեցում,

- քննչական վարկածների առաջադրման և ստուգման, քննության արդյունավետ կազմակերպման և պլանավորման տարբերակների մշակում,

- քննիչի և օպերատիվ-հետախուզական մարմինների փոխգործողության կազմակերպման ժամանակակից ձևերի մշակում ու կատարելագործում,

- քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում հատուկ գիտելիք-

ների օգտագործման ժամանակակից ձևերի մշակում ու կատարելագործում,

- քննության ընթացքում ՁԼՄ-ների և այլ պետական մարմինների ու հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ փոխգործողության կազմակերպման ժամանակակից ձևերի մշակում ու կատարելագործում,

- առանձին քննչական գործողությունների նախապատրաստման, կատարման և արդյունքների ամրագրման հնարքների մշակում:

Հարկ է նշել, որ ինչպես գիտության ցանկացած ճյուղում, այնպես էլ կրիմինալիստիկայում գիտական խնդիրների լուծումը հնարավոր է միայն որոշակի սկզբունքների պահպանմամբ: Այս տեսակետից կրիմինալիստիկական տակտիկայի խնդիրների լուծման, ինչպես նաև դրա կատարելագործման նպատակով կատարվող հետազոտություններն ու ուսումնասիրություններն անհրաժեշտ է իրականացնել որոշակի սկզբունքների՝ ղեկավար դրույթների պահպանմամբ:

Սակայն պետք է նշել, որ կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ բացակայում է հատուկ սկզբունքների որոշակի համակարգ կամ սկզբունքներին նվիրված առանձին բաժին, ինչը բացատրվում է գիտության այս ոլորտի առանձնահատուկ բնույթով: Այդուհանդերձ, կրիմինալիստիկական տակտիկայի համար բնորոշ կարող են համարվել այնպիսի ընդհանուր սկզբունքներ, որոնք ընկած են կրիմինալիստիկական հայեցակարգերի, տեսական դրույթների, գիտական պատկերացումների մշակման և ձևավորման հիմքում: Այդպիսի սկզբունքների շարքին են դասվում.

Պատմականության սկզբունքը, որի անմիջական նպատակն է ներկայացնել կրիմինալիստիկայի գիտության, դրա

ուսումնասիրության հիմնախնդիրների ծագումնաբանությունը: Առանց հիմնախնդրի ծագումնաբանության, զարգացման, ինչպես նաև փոխկապակցված փոփոխությունների ուսումնասիրության հնարավոր չէ խոսել տեսական խորը հետազոտության մասին և ինչպես արդարացիորեն նշում է Ի. Ա. Վոզգրինը. «Այն ոչ միայն ցույց է տալիս կրիմինալիստիկայի գիտության բնագավառում հետազոտություն կատարողի անպատրաստվածությունը, այլ նաև՝ հետազոտության մեթոդաբանական թերությունները»:¹⁷

Օբյեկտիվության սկզբունքն արտահայտում է կրիմինալիստիկական հետազոտությունների ուղղվածությունը՝ բացառելով այն ամենը, ինչը հանգեցնում է սուբյեկտիվ գնահատականների, եզրահանգումների ու առաջարկությունների:

Համակարգվածության սկզբունքը նշանակում է՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի դրույթների մշակման այնպիսի մոտեցում, երբ դրա առանձին տարրերն ուսումնասիրվում են որպես մեկ միասնական ամբողջություն՝ փոխադարձ կապերով, փոխապայմանավորվածությամբ և փոխհարաբերություններով:¹⁸

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի խնդիրները վերը նշված սկզբունքների պահպանմամբ հնարավոր է լուծել միայն կրիմինալիստիկական տակտիկայի և կրիմինալիստիկայի գիտության մյուս բաժինների, ինչպես նաև աշխատանքի գիտական կազմակերպման տեսության, հոգեբանության, տրամաբանության, էթիկայի, իրավունքի այլ ճյուղերի և այլ հատուկ գիտությունների ու տեսությունների փոխհարաբերակցության շնորհիվ:

Կառավարման գիտության բաժին՝ աշխատանքի գիտական կազմակերպման (ԱԳԿ) հետ կապը բխում է կրիմին-

Կրիմինալիստիկա

նալիստիկայի գիտության խնդիրներից: Մասնավորապես՝ հնարավոր չէ պատկերացնել քննության գիտական կազմակերպումն առանց աշխատանքի գիտական կազմակերպման դրույթներն ու օրինաչափությունները հաշվի առնելու: Ինչպես ողջ քննության կազմակերպումն ու պլանավորումը (օրինակ՝ ուժերի ու միջոցների խելամիտ բաշխումը, այլ մարմինների հետ փոխգործողության ապահովումը և այլն), այնպես էլ առանձին քննչական գործողությունների թե՛ նախապատրաստումը (կատարման տեղի, ժամանակի, մասնակիցների շրջանակի որոշումը և այլն) և՛ թե բուն կատարողական փուլը (տակտիկական հնարքների կիրառման հաջորդականությունը, այլ ապացույցների օգտագործումը և այլն) պարունակում են կազմակերպական այնպիսի տարրեր, որոնք առավելապես ուսումնասիրվում են ԱԳԿ-ի կողմից:

Հոգեբանության, մասնավորապես՝ դատական հոգեբանության հետ կապն արտահայտվում է նրանով, որ կրիմինալիստիկական տակտիկան ոչ միայն ուսումնասիրում է քննությանը մասնակցող անձանց, մասնավորապես քննչական գործողության մասնակիցների հոգեբանությունը, այլ նաև ապացույցների հավաքմանը, ստուգմանը, գնահատմանը և օգտագործմանն ուղղված գործունեություն իրականացնողների հոգեբանությունը: Ներկայումս նման հարցերն ընդգրկված են դատական հոգեբանության ուսումնասիրության առարկայի ծրագրում: Այս առումով տեղին է հիշատակել Ա. Ռ. Ռատինովի պատկերավոր բնորոշումն առ այն, որ եթե քրեական դատավարությունն ու կրիմինալիստիկան հիմնականում որոշում են, թե «ինչ է անհրաժեշտ կատարել» և «ինչպես է անհրաժեշտ կատարել», ապա դատական հոգեբանությունը բացատրում է, թե «ինչու է անհրաժեշտ կատարել» և «ինչ

չու է անհրաժեշտ այդպես կատարել»:¹⁹ Փաստորեն դատական հոգեբանության դրույթները տակտիկայի միջոցով կիրառվելով, թեև դառնում են կրիմինալիստիկական, այնուամենայնիվ դրանք չեն կորցնում կապը հոգեբանության հետ և չեն դադարում այդ գիտության տվյալները լինելուց:

Տրամաբանության և էթիկայի հետ կրիմինալիստիկական տակտիկայի սերտ կապը դրսևորվում է նրանով, որ ապացուցման տրամաբանության բաժինն ընկած է կրիմինալիստիկական տակտիկայի գիտական դրույթների ձևավորման հիմքում և նպատակաուղղված է տակտիկական բազմաթիվ հարցերի լուծմանը՝ տակտիկական հնարքների կիրառման և քննչական գործողությունների կատարման հաջորդականության որոշմանը, քննության արդյունավետ պլանավորմանը, վարկածների առաջադրմանը ու ստուգմանը և այլն: Ինչ վերաբերում է էթիկային՝ որպես բարոյագիտության վերաբերյալ գիտության, ապա պետք է նշել, որ կրիմինալիստիկական տակտիկայի հիմնախնդիրների մշակման համար վերջինիս դրույթները ծառայում են որպես ղեկավար սկզբունքներ, որոնք նպատակաուղղված են ապացուցման գործընթացում վարույթն իրականացնող մարմնի վարքագծի, գործողությունների ու հարաբերությունների միասնական գծի ձևավորմանը:

Ինչպես արդեն նշել ենք, կրիմինալիստիկական տակտիկան, բացի վերոնշյալ գիտություններից, առնչվում է նաև մի շարք այլ իրավաբանական և ոչ իրավաբանական գիտությունների հետ: Մասնավորապես՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի իրավական հիմքում ընկած են քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի նորմերը. տակտիկական հնարքներ և հանձնարականներ մշակելիս հիմք են ընդունվում

այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են հանցագործությունը, հանցակազմի տարրերի առկայությունը, ապացուցման առարկան և սահմանները, քննչական ու դատավարական գործողությունների իրականացման տեսակները, դրանց հերթականությունը և այլն:

Կրիմինալիստիկական տակտիկան փոխադարձ սերտ կապի մեջ է մասն օպերատիվ-հետախուզական գործունեության (ՕՀԳ) տեսության հետ, քանի որ կրիմինալիստիկական տակտիկան օգտագործում է վերջինիս հնարավորությունները, իսկ ՕՀՄ-ներ իրականացնելիս օգտագործվում են կրիմինալիստիկական տակտիկայի մշակած հնարքները:

Կրիմինալիստիկական տակտիկան սերտորեն առնչվում է նաև ապացույցների տեսության հետ՝ մշակելով ապացույցների հավաքման, ստուգման, գնահատման և դրանց օգտագործման արդյունավետ եղանակներ և այլն:

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի, դրա գիտական հիմքերի ամբողջական ուսումնասիրության տեսանկյունից հարկ է նաև անդրադառնալ գիտության այդ բաժնի զարգացման օրենքներին ու հեռանկարներին:

Յուրաքանչյուր գիտության, տեսության համար որպես ճանաչողության արդյունք բնորոշ են զարգացման օրենքներ, որոնք արտահայտում են հայեցակարգային դրույթների բովանդակությունն ու ուղղվածությունը որոշող գործոնները, պայմաններն ու սկզբունքները: Գոյություն ունեն գիտության զարգացման ընդհանուր օրենքներ և հատուկ օրենքներ, որոնք բնորոշ են գիտության այդ ոլորտի կամ դրա մի բաժնի, ինչպես նաև մասնավոր տեսության գիտական պատկերացումների ու տվյալների զարգացման պատմությանը:

Ռ.Ս. Բելկինի կարծիքով՝ գիտության զարգացման ընդհանուր օրենքներ են.

- գիտական տվյալների կուտակման անընդհատությունը,

- գիտական տվյալների ինտեգրումը և տարբերակումը,

- տեսության և պրակտիկայի փոխադարձ կապն ու ազդեցությունը,

- գիտատեխնիկական առաջընթացի պայմաններում գիտության զարգացման խթանումը:

Նշված ընդհանուր օրենքներից, ըստ հեղինակի, բխում են կրիմինալիստիկայի զարգացման առանձնահատուկ օրենքները, մասնավորապես՝

- գոյություն ունեցող և ձևավորվող կրիմինալիստիկական հայեցակարգերի կապն ու հաջորդականությունը,

- ժամանակակից գիտական նվաճումների ստեղծագործաբար ներդրումն ու հարմարեցումն արդարադատության նպատակներին,

- կրիմինալիստիկական հանձնարարականների պայմանավորվածությունը պրակտիկայի պահանջներով և այդ պրակտիկայի կատարելագործումը կրիմինալիստիկայի դրույթներով,

- կրիմինալիստիկայում գիտատեխնիկական առաջընթացի պայմաններում գիտության նորագույն ձեռքբերումների ուղղակի, չմիջնորդավորված ներդրումը:²⁰

Մեր խորին համոզմամբ՝ նշված թվարկումը կարելի է համարել գիտական տվյալների ինտեգրման և տարբերակման օրենքով:

Գիտությունը զարգանում է անընդհատ՝ աստիճանաբար կուտակելով գիտական տվյալներ՝ հիմնված նախկին ձեռքբերումների վրա: Այդպիսին է նաև կրիմինալիստիկայի գիտության զարգացումը: Մակայն հանուն արդարության պետք է նշենք, որ կրիմինալիստիկայի զարգացումը կախված է բազմաթիվ սոցիալական, քաղաքական և իրավական գործոններից, որոնք որոշակի փոփոխություններ են մտցնում գիտա-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կրիմինալիստիկա

կան հետազոտությունների արդյունքների ու պարադիգմաների, ինչու չէ՝ նաև ամբողջ գիտության վիճակի մեջ: Այդպես է պատահել նաև կրիմինալիստիկական տակտիկայի պարագայում:

Կրիմինալիստիկան ձևավորվել է գիտության կողմից քննչական մարմինների պրակտիկ պահանջները բավարարելու անհրաժեշտությունից: Պրակտիկայի նման պահանջներն առավելագույնս բավարարելու խնդիրը, որոնց լուծումը հնարավոր է միայն բնական և տեխնիկական գիտությունների նվաճումների լայն օգտագործմամբ, նրանց ստեղծագործական հարմարեցումը նախաքննության նպատակներին, դարձել է կրիմինալիստիկայի զարգացման ուղղությունները կանխորոշող միտումներից մեկը: Կրիմինալիստիկայի զարգացման այս համատեքստում ի հայտ է եկել գիտության զարգացման մի այնպիսի ինքնատիպ օրենք, ինչպիսին է գիտական ինացության ինտեգրումը և տարբերակումը: Նմանատիպ գործընթացներն ընդհանրապես հատուկ են կրիմինալիստիկայի զարգացման ողջ ընթացքին:

Կրիմինալիստիկայի՝ որպես գիտական ինացության ինքնուրույն բնագավառի ձևավորման փուլում տարբերակումը մի կողմից արտահայտում էր կրիմինալիստիկայի հարաբերություններն իրավաբանական այլ գիտությունների հետ, ինչպես նաև այնպիսի հարաբերություններ, որոնք ամրապնդում են կրիմինալիստիկական գիտելիքները քրեական դատավարության պահանջները բավարարող այլ գիտությունների հետ (դատական բժշկություն, դատական հոգեբանություն և այլն), իսկ մյուս կողմից՝ ընդգծում են կրիմինալիստիկայի գիտության առանձին ինքնուրույն մասերը: Գիտելիքների ինտեգրումն այս փուլում կրիմինալիստիկան հիմնականում հարմարեցնում է բնական և տեխնիկա-

կան գիտությունների տվյալների հետ՝ նախաքննության պահանջները բավարարելու նպատակով՝ փոխակերպելով կրիմինալիստիկական գիտության բովանդակության մասի: Այս կերպ են առաջացել դատական լուսանկարչությունը, դատական հետքաբանությունը, դատական ձեռագրաբանությունը և կրիմինալիստիկայի այլ ճյուղերը:²¹

Կրիմինալիստիկական տակտիկայի խնդիրներով պայմանավորված՝ ներկայումս կրիմինալիստիկայի գիտության մեջ առանձնացվում են կրիմինալիստիկական տակտիկայի զարգացման միտումներն ու ուղղությունները: Մասնավորապես՝ դրանց շարքին են դասվում.

1. կրիմինալիստիկական տակտիկայի առարկայի, սահմանների և այլ գիտությունների հետ փոխհարաբերակցության ճշգրտումը,

2. այլ գիտությունների, այդ թվում՝ նոր բնագավառների տվյալների կիրառման ոլորտի ընդլայնումը կրիմինալիստիկական տակտիկայում,

3. տակտիկական հնարքների ու տակտիկական կրիմինալիստիկական հանձնարարականների կատարելագործումը,

4. նոր տակտիկական հնարքների և ընդհանուր առմամբ նոր քննչական գործողությունների կատարման տակտիկայի մշակումը,

5. տակտիկական հնարքների ու հանձնարարականների արդյունավետության բարձրացումն ՕՀՄ-ների հնարավորությունների օգտագործմամբ,

6. դատական քննության տակտիկայի մշակումը²²:

Այսպիսով, մեր կարծիքով, կրիմինալիստիկական տակտիկան կարելի է բնորոշել որպես տեսական դրույթների, գաղափարների և դրանց հիման վրա մշակված հնարքների (հանձնարարականների) ամբողջական համակարգ, որն ուղղված է նվազագույն միջոցների կի-

րառմամբ առավելագույն արդյունքների հասնելու նպատակով քրեական գործով վարույթի պլանավորված իրականացու-

մը կազմակերպելուն՝ դրսևորելով քրեա-
դատավարական արդյունավետ գործու-
նեության վարքագիծ:

1. **Баев О. Я.** Тактика следственных действий. Воронеж. 1995; **Белкин Р. С., Лифшиц Е. М.** Тактика следственных действий. М., 1997; **Васильев А. Н., Карнеева Л. М.** Тактика допроса при расследовании преступлений. М., 1970; **Зорин Г. А.** Тактический потенциал следственных действий. Мн., 1989; **Комиссаров В. И.** Тактические проблемы следственной тактики. Саратов, 1987; **Рассейкин Д. П.** Осмотр места происшествия и трупа при расследовании убийств. Саратов, 1967; **Шейфер С. А.** Следственные действия. Система и процессуальная форма. М., 2001.
2. **Митричев С. П.** Следственная тактика — это мастерство// Соц. Законность. 1971, N4, с. 14.
3. **Васильев А. Н.** Введение в курс советской криминалистики. М., 1962, с. 21.
4. **Митричев С. П.** Теоретические основы советской криминалистики. М., 1965, с. 37.
5. **Васильев А. Н.** Криминалистика. М., 1971, с. 250.
6. **Аверьянова Т. В., Белкин Р. С, Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.** Криминалистика: Учебник для вузов /Под ред. Р. С. Белкина.- 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2006, с. 453.
7. **Дулов А. В., Нестеренко П. Д.** Тактика следственных действий. Мн., 1971, с. 5.
8. **Շաշույի Է. Բ.** Մրդի հայտնիքի քննարկման քննարկում, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1976, հատոր 2, էջ 1407: <http://www.nayiri.com/imagcdDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&query=%D5%BF%D5%A1%D5%AF%D5%BF%D5%AB%D5%AF%D5%A1>:
9. Тактика следственных действий: Учеб. пособие / Под ред. В. И. Комиссарова. Саратов, 2000, с. 14.
10. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Հանցագործությունների բնութագրման մեթոդիկա: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 11:
11. **Дулов А. В., Нестеренко П. Д.** Тактика следственных действий. Минск, 1970, с. 3.
12. **Васильев А. Н.** Тактический прием-основа следственной тактики.// Социалистическая законность, 1974, N4, с. 44.
13. **Белкин Р. С.** Ленинская теория отражения и методологические проблемы сове-

- тской криминалистики. М., 1970, с. 71.
14. **Гранков А. Н.** Понятие и содержание тактики деятельности адвоката-защитника по уголовному делу// Труды Академии управления. Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. М., Академия управления МВД России. 2003, с. 39.
15. **Баев О. Я., Баев М. О.** Защита по уголовному делу. Воронеж, 1997, с. 15; **Шафир Г. М.** Вопросы защиты по уголовным делам. Л., 1967, с. 71; **Тимаренко В. В.** Вопросы тактики участия защитника в производстве следственных и судебных действий// Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1979, Вып. 19, с. 34; Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника. Киев, 1991, с. 38.
16. **Օհանյան Լ.Պ.** Կրիմինալիստիկա: Բուհական դասագիրք.- 2-րդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց.: Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 30: **Аверьянова Т. В., Белкин Р. С, Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.** Криминалистика: Учебник для вузов /Под ред. Р.С. Белкина.- 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2006. с. 42 и др.
17. **Возгрин И. А.** Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография. СПб, 2003, с. 84.
18. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Криминалистическая теория расследования массовых беспорядков (по материалам Республики Армения и Российской Федерации): Монография/ под науч. ред. засл. юриста Российской Федерации, докт. юрид. наук, проф. А. М. Кустова. М., Юрлитинформ, 2014, с. 44-46.
19. **Рапинов А. Р.** Судебная психология для следователей. М., 1967, с. 12.
20. **Белкин Р. С.** Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. М., 2001, с. 169.
21. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Расследование массовых беспорядков: теоретические, организационные и методико-криминалистические основы (по материалам Республики Армения). Дисс. ... докт. юрид. наук. М., 2015, с. 75-77.
22. **Аверьянова Т. В., Белкин Р. С, Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.** Криминалистика: Учебник для вузов /Под ред. Р.С. Белкина.- 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2006, с. 467-470.

Քաղաքացիական դատավարութիւն

Երվանդ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական
և վարչական պալատի նախագահ

Աշխեն ՂԱՐՍԼՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի խորհրդական,
հրավագիտության թեկնածու

ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ

ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները երաշխավորում են յուրաքանչյուրի դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքը՝ որպես անձի անօտարելի իրավունք, միաժամանակ նաև որպես անձի մյուս իրավունքներն ու ազատություններն ապահովող երաշխիք: Գատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքի անքակտելի տարրն է դատարան դիմելու իրավունքը, որը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մեկնաբանությամբ՝ ենթադրում է այն դատարանին հայց ներկայացնելու իրավունքը, որն իրավասու է ուսումնասիրելու գործի բոլոր հանգամանքները, կիրառելու վեճին առնչվող օրենքը և ընդունելու պարտադիր որոշումներ¹: Վկայակոչված իրավունքի իրացումն ապահովվում է դատավարական այնպիսի կառուցակարգերի միջոցով, ինչպիսիք են ենթակայության և ընդդատության ինստիտուտները: Ընդ որում, նմանատիպ իրավական դիրքորոշում արտահայտել է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը՝ արձանագրելով, որ դատական պաշտպանության իրավունքի բաղկացուցիչ տարրն է անձի՝ այն դատարանում իր գործի քննության իրավունքը, որի ընդդա-

տությանն օրենքով հանձնված է տվյալ գործը²:

Իրավաբանական գրականությունում ենթակայության և ընդդատության հասկացությունների վերաբերյալ առկա են տարբեր սահմանումներ: Այսպես, օրինակ, դատավարագետներ Մ.Կ. Տրեուշնիկովը, Մ.Ս. Շաքարյանը, Ռ.Գ. Պետրոսյանը ենթակայությունը սահմանում են որպես դատավարական նորմերի համակցություն, որոնց միջոցով սահմանազատվում են իրավաբանական գործեր քննելու և լուծելու հարցում ընդհանուր իրավասության դատարանների և մասնագիտացված դատարանների, ինչպես նաև այլ պետական մարմինների և հասարակական կազմակերպությունների իրավասությունները, իսկ ընդդատության կանոնների օգնությամբ որոշվում է ընդհանուր իրավասության դատարանների համակարգում կոնկրետ դատարանների լիազորությունները՝ արդեն իսկ դատարանի ենթակայությանը հանձնված իրավաբանական գործերը քննելու և լուծելու հարցում³: Մեկ այլ բնորոշման համաձայն՝ ենթակայությունն իրավաբանական գործերի հատկանիշ է, որի ուժով այդ գործերը ենթակա են լուծման որոշակի իրավասու մարմինների կողմից: Այսինքն՝ ենթակա-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

Քաղաքացիական դատավարութուն

յության հատկանիշի միջոցով, ըստ էության, տարանջատվում են իրավաբանական գործերի քննության և լուծման կապակցությամբ մի կողմից՝ դատարանի, մյուս կողմից՝ այլ պետական մարմինների ու հասարակական կազմակերպությունների իրավասությունները, իսկ ընդդատության ինստիտուտը, անմիջականորեն ածանցվելով ենթակայության ինստիտուտից, կարգավորում է դատարանին ենթակա գործերի բաշխումը դատական համակարգի ներսում, այդ թվում՝ ինչպես ընդհանուր իրավասության դատարանների, այնպես էլ՝ ընդհանուր իրավասության դատարանների և մասնագիտացված դատարանների միջև⁴ : Վերջին մտեցումը, ըստ էության, բխում է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքից: Դատարանները՝ որպես դատական իշխանության կրողներ, մեկ միասնական համակարգ են, անկախ այն հանգամանքից՝ իրենց կառուցվածքում ներառում են ընդհանուր իրավասության, թե մասնագիտացված դատարաններ, հետևաբար ենթակայության կանոնները պետք է տարանջատեն դատարանի և իշխանության մյուս ճյուղերը կրող մարմինների իրավասություններն իրավաբանական գործերի քննության և լուծման կապակցությամբ:

Դատավարագիտությունում ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ տեսակետի նշանակությունը կարևորվում է վրա հասնող դատավարական հետևանքների առումով: Այսպես, առաջին դեպքում եթե վեճը ենթակա չէ ընդհանուր իրավասության դատարանում քննության, կարող է ենթակա լինել և քննվել մասնագիտացված դատարանում: Մինչդեռ երկրորդ մտեցման պարագայում, եթե վեճը ենթակա չէ ընդհանուր իրավասության դատարանին, բացառվում է նաև դրա ենթակայությունը մասնագիտացված դատարանին:

ՀՀ քաղաքացիադատավարական և

վարչադատավարական օրենսդրությունների համապատասխան իրավակարգավորումների համակարգային վերլուծությունը վկայում է, որ օրենսդիրն իրավաստեղծ գործունեության ընթացքում հավասարապես կիրառել է ինչպես առաջին, այնպես էլ՝ երկրորդ մտեցումը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ «Առարկայական ընդդատությունն ընդհանուր իրավասության դատարանին» վերտառությամբ 15-րդ հոդվածը սահմանում է, որ քաղաքացիական բոլոր գործերն ընդդատյա են առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանին: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի՝ «Գործերի առարկայական ընդդատությունը» վերտառությամբ 10-րդ հոդվածը ևս ամրագրել է, որ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը... Այլ կերպ ասած՝ օրենսդիրը ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատարանների և ՀՀ վարչական դատարանի լիազորությունները սահմանազատել է առարկայական ընդդատության կանոնների միջոցով: Այդուհանդերձ, այլ կարգավորումներում կիրառվում է նաև «ենթակայություն» եզրույթը: Այսպես, օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության, իսկ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը գործի քննության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության: Ընդ որում, եթե ՀՀ վարչական դատավարության շրջանակներում «ենթակայություն» եզրույթը միանշանակ ընկալվում է որպես վեճի՝ ՀՀ որևէ դատարանում քննության լինելու հատկանիշ, իսկ ընդդատության

Քաղաքացիական դատավարութիւն

կանոնը սահմանված է բացառապէս առարկայական չափանիշով, ապա նույնը չի կարելի արձանագրել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի պարագայում, ինչն էլ դատական պրակտիկայում տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս: Խնդրին որոշակի լուծում է տրվել ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատանքային խմբի կողմից մշակված «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով, որում ենթակայության և ընդդատության ինստիտուտներն ունեն հստակ տարանջատում⁵: Նախագծի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական գործերը ենթակա են քննության առաջին ատյանի դատարանում նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով, իսկ 17-րդ հոդվածի 1-ին մասն էլ սահմանում է, որ միմյանց հետ փոխկապակցված մի քանի պահանջներով գործը, եթե այդ պահանջներից մեկը ենթակա է առաջին ատյանի դատարանին, իսկ մյուսը՝ վարչական դատարանին, քննում է այն դատարանը, որին ենթակա է հիմնական պահանջը: Նման կարգավորումը, ի տարբերություն գործողի, թեև առավել հստակ է, սակայն նշված օրինագծի ընդունման պարագայում որոշակի հակասություններ կարող են առաջանալ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի համանման կարգավորումների հետ, ինչն անխուսափելիորեն նոր խնդիրներ է առաջացնելու դատական պրակտիկայում: Ուստի անհրաժեշտ է միասնական մոտեցում որդեգրել և ինչպես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության, այնպես էլ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքերում «ենթակայություն» և «ընդդատություն» եզրույթները սահմանել միևնույն բովանդակությամբ: Նման անհրաժեշտությունը հատկապէս կարևորվում է ՀՀ

վարչական դատավարության օրենսգրքում ներդրված վերահասցեագրման ինստիտուտի պայմաններում: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական դատարանը, գործի քննության ցանկացած փուլում պարզելով, որ տվյալ հայցադիմումի պահանջն ընդդատյա չէ իրեն, այն պատճառաբանված որոշմամբ վերահասցեագրում է ըստ ընդդատության: Այսպիսի իրավակարգավորման ներմուծումը ՀՀ վարչադատավարական համակարգ կոչված է ապահովել անձի դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացումը, դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումն անհնար է առանց համապատասխան կառուցակարգերի, իսկ այդ կառուցակարգերի արդյունավետության մասին կարելի է խոսել միայն այն դեպքում, երբ վերջիններս ապահովում են դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրականացումը: Որպես գործի քննության արդյունավետության հիմնական չափանիշներ առանձնացվում են՝ գործի ողջամիտ ժամկետում քննությունը, օրինական և հիմնավորված դատական ակտի կայացումը, դատական խնայողությունը⁶: Վերը շարադրվածից հետևում է, որ ոչ իրավասու դատարանին դիմելու հանգամանքը չպետք է խոչընդոտի անձի դատական պաշտպանության իրավունքը և անհարկի ծանրաբեռնի նույնաբնույթ գործողություններ իրականացնելու և լրացուցիչ ծախսեր կատարելու պարտավորություններով կամ ձգձգի վերջինիս իրավունքի պաշտպանության գործընթացը: Հետևաբար, վարչական դատարանը, պարզելով, որ գործը վարչական դատարանին ընդդատյա չէ, պարտավոր է այն վերահասցեագրել ըստ ընդդատության՝ դրանով իսկ ապահովելով անձի՝ արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար

Քաղաքացիական դատավարութուն

դատաքննության իրավունքի իրականացման երաշխավորումը: Գործնական հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե արդյոք վերահասցեագրման կանոնը գործում է միայն վարչական դատարանում գործի քննության ընթացքում, թե այն հավասարապես կիրառելի է նաև վերադաս դատական ատյաններում բողոքների քննության ժամանակ: Համապատասխան իրավակարգավորման տառացի մեկնաբանությունից ուղղակիորեն հետևում է, որ վերահասցեագրում կարող է իրականացնել բացառապես ՀՀ վարչական դատարանը, իսկ թե որ փուլում, հարցը, ըստ էության, խնդրահարույց է: Այսպես, ՀՀ վարչական դատարավարության օրենսգրքի՝ «Հայցադիմումի վերահասցեագրումը» վերտառության 81-րդ հոդվածը տեղ է գտել «Գործի քննությունը և լուծումը դատարանում» բաժնում: Թեև «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հստակ սահմանում է, որ իրավական ակտի կամ իրավական ակտի բաժնի, գլխի կամ հոդվածի վերնագիրը չի կարող օգտագործվել իրավական ակտի կամ համապատասխանաբար նրա բաժնի, գլխի կամ հոդվածի մեկնաբանման համար, այդուհանդերձ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի օրենսդրական ամրագրման նման տեխնիկական կարող է իրավակիրառ պրակտիկայում հանգեցնել տարաբնույթ մեկնաբանությունների: Այսպես, եթե վերահասցեագրվում է հայցադիմումը, իսկ նման ընթացակարգ նախատեսող հոդվածը տեղ է գտել «Գործի քննությունը և լուծումը դատարանում» բաժնում, ապա կարելի է ենթադրել, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը «գործ» և «գործի քննություն» եզրույթների ներքո նկատի ունի համապատասխանաբար հայցադիմումը և դրա ընդունելության հարցը: Նման մեկնաբանման պայմաններում ՀՀ վարչական դատա-

րանն իրավասու է հայցադիմումի վերահասցեագրում իրականացնել սկզբնական՝ գործի հարուցման փուլում: Ընդ որում, այդպիսի հետևությունը բխում է նաև ՀՀ վարչական դատավարության մի շարք այլ հոդվածների վերլուծությունից: Մասնավորապես՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցադիմումն ստանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, վարչական դատարանը կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը՝ 1) հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին, 2) հայցադիմումը վերադարձնելու մասին, 3) հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին, 4) *հայցադիմումը վերահասցեագրելու մասին (շեղատառը՝ հեղինակներինն է)*: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական դատարանը պարտավոր է հայցադիմումն ստանալու օրվանից հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, վարույթ ընդունել նույն օրենսգրքով նախատեսված պահանջների պահպանմամբ ներկայացված հայցադիմումը, եթե առկա չեն նույն օրենսգրքի 79-81-րդ հոդվածներով սահմանված՝ հայցադիմումը վերադարձնելու, դրա ընդունումը մերժելու կամ այն *վերահասցեագրելու (շեղատառը՝ հեղինակներինն է)* հիմքերը:

Մյուս կողմից՝ դատավարագիտության մեջ դատավարության փուլերի տարանջատման պայմաններում «գործ» և «գործի քննություն» եզրույթները կիրառելի են միայն հարուցման փուլի ավարտից հետո, այն էլ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու պարագայում: Հետևաբար, տեսության մեջ ընդունված չափանիշների համաձայն՝ ՀՀ վարչական դատավարության քննարկվող իրավակարգավորման մեկնաբանության դեպքում վերահասցեագրում կարող է իրականացվել միայն գործը դատաքննության նախապատրաստելու և դատաքննության փուլերում:

Քաղաքացիական դատավարութիւն

Անշուշտ, առավել արդարացված է առաջին մեկնաբանությունը, քանի որ այն բխում է նաև ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի և դատական խնայողության սկզբունքի ապահովման անհրաժեշտությունից: Ուստի դատական պրակտիկայում երկիմաստ մեկնաբանությունները կանխելու, միաժամանակ տեսության մեջ ընդունելի մոտեցմանը համապատասխանեցնելու նպատակով առաջարկում ենք ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասում «գործի քննության ցանկացած փուլում» արտահայտությունը փոխարինել «դատավարության ցանկացած փուլում» ձևակերպմամբ: Ինչ վերաբերում է վերադաս դատական ատյաններում վերահասցեագրման ընթացակարգի կիրառման հնարավորությանը, ապա նշված հարցին պետք է անողորմաբան դատական այս ատյանների լիազորությունների համատեքստում: Այսպես, ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան հոդվածներում նախատեսված լիազորությունների բովանդակության վերլուծությունից հետևում է, որ դատական այս ատյանները բողոքների քննության շրջանակներում վերահասցեագրում իրականացնելու լիազորություն չունեն և կաշկանդված են միայն ուղակիորեն իրենց վերապահված լիազորություններով: Դատական պրակտիկայում համանման իրավիճակում գործն ուղարկվում է նոր քննության ՀՀ վարչական դատարան՝ հայցադիմումն ըստ ընդատության վերահասցեագրելու համար: Նման մոտեցումը բխում է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի մի շարք գործերով կայացված որոշումներից⁷: Այսպիսի գործելակերպը համահունչ է օրենքի տառին, սակայն, արդյունավետության առումով, անշուշտ,

խոցելի է: Ուստի համապատասխան դատական պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում օրենսդիրը կարող է ապագայում վերանայել իր մոտեցումը և վերադաս դատական ատյաններին ևս նման լիազորություն վերապահել:

Այլ է իրավակարգավորումն այն դեպքում, երբ վեճը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության: Մասնավորապես՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը գործի քննության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության: «Որևէ դատարան» եզրույթի ներքո օրենսդիրը նկատի է ունեցել, որ վեճը վերապահված չէ ՀՀ-ում գործող ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված դատարանների քննությանը և լուծմանը: Նման իրավակարգավորումը կոչված է բացառել դատարանների իրավասությանը չհանձնված վեճերի քննությունը և լուծումը դատարանների կողմից: Եթե գործը ենթակա չէ դատարանին, ապա դատարան դիմող անձը հայց հարուցելու իրավունք չունի, իսկ դատարանն իրավասու չէ խախտել այլ մարմինների իրավասությունը և լուծել նրանց վերապահված գործերը, հետևաբար գործի վարույթը ենթակա է կարճման:

«Վերահասցեագրման» ինստիտուտը լիովին այլ բովանդակությամբ է գործում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ «Տարածքային ընդդատությունը» վերտառությամբ 12-րդ գլխի 86-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ դատարանը գործը հանձնում է այլ դատարանի քննության, եթե գործը տվյալ դատարանում քննելիս պարզվել է, որ այն վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ: ՀՀ քաղաքացիական դա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

տավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության:

Վերոգրյալ իրավանդությունից հետևում է, որ գործի՝ ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված լինելը տվյալ գործի քննության ընթացքում պարզվելու դեպքում դատարանը կարող է գործը հանձնել այլ դատարանի քննության, եթե այն վարույթ է ընդունվել տարածքային ընդդատության կանոնների խախտմամբ: «Այլ դատարան» եզրույթի ներքո օրենսդիրը նկատի է ունեցել միայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարաններին: Ընդ որում, եթե ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան իրավակարգավորումները երկխմաստ են, և որոշակի չափով հնարավորություն են տալիս դատարանին վերահասցեագրման ինստիտուտը կիրառել նաև հայցադիմումի ընդունելության փուլում, ապա ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումն այս առումով միանշանակ է և դատարանին նման հնարավորություն տալիս է միայն արդեն իսկ հարուցված գործի պայմաններում: Այդպիսի եզրահանգումը հետևում է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 92-րդ հոդվածի 1-ին կետի շարադրանքից, ըստ որի՝ դատավորը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե գործն ընդդատյա չէ տվյալ դատարանին:

Գործող քաղաքացիադատավարական օրենսդրությունն առարկայական ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու վերաբերյալ որևէ իրավակարգավորում չի նախատեսում, ինչը, ըստ էության, պայմանավոր-

ված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով գործի հարուցման փուլին ներկայացվող պահանջներով. վարչական դատավարությունում հայցատեսակները տարանջատված են և դրանցից յուրաքանչյուրի հարուցմանը ներկայացվում են որոշակի առանձնահատուկ պահանջներ, որոնք սահմանված չեն քաղաքացիադատավարական կարգով հայց հարուցելիս (ժամկետներ, արտադատական կարգը պահպանելու պայմաններ, հայց հարուցելու իրավունքի իրացման այլ նախադրյալներ): Մասնավորապես՝ այդպիսի հնարավորության առկայությունը կարող է հանգեցնել դատավարական իրավունքների չարաշահման, օրինակ, դատավարական ժամկետների նորոգման: Գտնում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 1-ին ենթակետով սահմանված՝ գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կանոնը վերաբերում է միայն այն դեպքին, երբ գործը վարույթ է ընդունվել **տարածքային ընդդատության** կանոնների խախտմամբ: Հետևաբար, գործի՝ **առարկայական ընդդատության** կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված լինելը տվյալ գործի քննության ընթացքում պարզվելու դեպքում դատարանն իրավասու չէ այն հանձնել այլ դատարանի քննությանը: Այդուհանդերձ, օրենսդիրը միանշանակ չի կարգավորել վրա հասնող դատավարական հետևանքը: Դատական պրակտիկայում այդպիսի դեպքերում գործի վարույթը կարճվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության հիմքով, որպիսի պարագայում «առարկայական ընդդատություն» և «ենթակայություն» հասկացությունները, ըստ էության, նույնացվում են: Այսինքն՝ այն դեպքում, երբ որևէ գործի քննության ընթացքում պարզվում է, որ

Քաղաքացիական դատավարութիւն

այն վարույթ է ընդունվել առարկայական ընդդատության կանոնների խախտմամբ, դատարանը պարտավոր է վճիռ կայացնել գործի վարույթը կարճելու մասին այն հիմքով, որ տվյալ գործը ենթակա չէ ընդհանուր իրավասության դատարանում քննության: Ընդ որում, նշված հոդվածի հիմքով ենթակա են կարճման ոչ միայն այն գործերը, որոնցով վեճը ենթակա չէ ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը, այլև այն գործերը, որոնցով վեճն ընդհանրապես ենթակա չէ որևէ այլ դատարանի քննության: Փաստորեն, ի տարբերություն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի, որը տարբերակված մտտեցում է դրսևորել վեճը ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա չլինելու և վեճը որևէ դատարանին ենթակա չլինելու հարցում տարբերակված կերպով կարգավորելով նաև դրանցից բխող դատավարական հետևանքները (մի դեպքում սահմանելով վերահասցեագրման, մյուս դեպքում՝ գործի վարույթի կարճման հնարավորություն), ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը և՛ վեճն ընդհանուր իրավասության դատարանին ընդդատյա չլինելու, և՛ ընդհանրապես որևէ դատարանին ենթակա չլինելու պարագայում նախատեսել է մեկ ընդհանուր դատավարական հետևանք՝ գործի վարույթի կարճում:

Ուշագրավ է նաև այն հարցը, թե կարո՞ղ է արդյոք դատարանում գործի քննության ընթացքում փոխվել վեճի առարկայական ընդդատությունը: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 149.7-րդ հոդվածի 1-ին կետն այս առումով նախատեսել է սահմանափակում՝ ամրագրելով, որ հայցի հիմքը կամ առարկան կարող է փոփոխվել գործը քննող դատարանի առարկայական ընդդատության սահմաններում: Համանման իրավակարգավորում է բովանդակում նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի

88-րդ հոդվածի 1-ին մասը: Այսինքն՝ օրենսդիրն ի սկզբանե բացառել է գործի քննության ընթացքում առարկայական ընդդատության փոփոխման հնարավորությունը: Այդուհանդերձ հնարավոր են դեպքեր, երբ վեճի առարկայական ընդդատությունը փոփոխվում է գործի քննության ընթացքում օրենսդրական կարգավորման արդյունքում: Նման փոփոխություն տեղի ունեցավ 28.11.2007 թվականին ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի ընդունմամբ: Մինչև 2008 թվականի հունվարի 1-ը գործող ինկորպորացիայով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլխով նախատեսված էր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերն անվավեր ճանաչելու կամ նրանց գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու գործերի վարույթը: Սակայն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի ընդունմամբ այդ վեճերի առարկայական ընդդատությունը փոխվեց, սահմանվեց նաև ընդհանուր իրավասության դատարանների վարությամբ գտնվող, օրենսդրական փոփոխության արդյունքում արդեն իսկ ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա գործերի հետագա քննության կարգը: Ընդ որում, 28.11.2007 թվականի ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 162-րդ հոդվածը տարբերակված մտտեցում էր նախատեսել՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, թե դատավարության որ փուլում էր գտնվում համապատասխան գործը: Ըստ այդմ, բոլոր այն գործերը, որոնք գտնվում էին դատաքննության փուլում, շարունակվելու էին քննվել ընդհանուր իրավասության դատարաններում, սակայն վարչական դատավարության կարգով: Մինչդեռ այն գործերը, որոնք դեռևս գտնվում էին նախապատրաստական փուլում, փոխանցվելու էին

Քաղաքացիական դատավարութուն

ՀՀ վարչական դատարանին: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գործերից մեկով կայացված որոշման շրջանակներում արձանագրել է, որ օրենսդրական նման իրավակարգավորումն ինքնանպատակ չէ և բխում է արդարադատության արդյունավետության սկզբունքից, անձի՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի բովանդակությունից: Այսպես, ընդհանուր իրավասության դատարանների վարությամբ 01.01.2008 թվականի դրությամբ գտնվող հանրային իրավահարաբերություններից ծագող այն գործերով, որոնցով դատարանը ձեռնամուխ է եղել գործի ըստ էության քննությանն ուղղված որոշակի դատավարական գործողություններ իրականացնելուն, նույն դատավարական գործողությունների կրկին իրականացումը բացառելու, գործի քննության անհարկի ձգձգումը կանխելու, դատավարական ռեսուրսների նպատակային և արդյունավետ օգտագործումն ապահովելու նկատառումով օրենսդիրն առավել նպատակահարմար է համարել այդպիսի գործերի հետագա քննությունն ընդհանուր իրավասության դատարանում շարունակելու դատավարական կարգը: Մինչդեռ այն գործերը, որոնցով գործի ըստ էության քննություն չի իրականացվել, պետք է հանձնվեին վարչական դատարանին⁸: Գործնականում, սակայն, բացառված չեն այն դեպքերը, երբ օրենսդիրը, փոփոխելով վեճի առարկայական ընդդատությունը, չի կարգավորել արդեն իսկ հարուցված վեճի հետագա քննության կարգը: Նման խնդիր դատական պրակտիկայում արձանագրվեց 07.01.2014 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի կիրառման արդյունքում: Այսպես, նշված օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբե-

րություններից ծագող բոլոր գործերը, ներառյալ՝ հանրային կամ այլընտրանքային ծառայության անցնելու, այն իրականացնելու, ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը: Նախկինում գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատարանի ընդդատությանն էր հանձնել հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործերը՝ հանրային ծառայության անցնելու և իրականացնելու հետ կապված վեճերը, մինչդեռ 07.01.2014 թվականից գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով վկայակոչված հոդվածը փոփոխելով՝ օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատարանի ընդդատությանն է հանձնել նաև **ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը**: Այսինքն՝ օրենսդիրը, 07.01.2014 թվականից գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում ավելացնելով «ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը» օրենսդրական ձևակերպումը, նպատակ է հետապնդել հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր վեճերը, անկախ իրավահարաբերության բնույթից, լուծել վարչական դատավարության կարգով: Օրենսդրական նշված փոփոխությունը հիմք ընդունելով՝ դատական պրակտիկայում արձանագրվեցին դեպքեր, երբ ընդհանուր իրավասության դատարանը հանրային ծառայողին աշխատանքից ազատելու վերաբերյալ հրամանի վիճարկման հիմքով հարուցված գործի վարույթը կարճել էր՝ վեճն այլևս իրեն ընդդատյա չլինելու հիմքով: Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը, վկայակոչելով դատարանի մատչելիության վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը⁹, նմանատիպ փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով կայացված որոշման շրջանակներում արձանագրեց, որ դա-

09-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարություն

տարանի մատչելիության իրավունքը մարմնավորում է ոչ միայն հայց հարուցելու, այլև արդեն իսկ հարուցված հայցով գործի ըստ էության քննության և լուծման իրավունքը: Հետևաբար, նշված իրավունքի ապահովման նկատառումով բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարանը վարույթ է ընդունել և քննում է վեճ, որի ենթակայությունը գործի քննության որևէ փուլում փոփոխվել է և հատուկ իրավակարգավորում այդ կապակցությամբ նախատեսված չէ օրենսդրի կողմից, դատարանը պետք է շարունակի քննել և ըստ էության լուծել վեճը¹⁰:

Այսինքն՝ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման իր գործառույթն իրականացնելով՝ ՀՀ բարձրագույն դատական ատյանը գտել է, որ եթե օրենսդիրը հատուկ վերապահում չի արել, ապա ընդհանուր իրավասության դատարանը պետք է շարունակի քննել և լուծել վարույթում գտնվող, սակայն առարկայապես իրեն այլևս ոչ ընդդատյա գործը: Հարկ է նշել, որ նման մոտեցումը կիրառելի է նաև տարածքային ընդդատության փոփոխության պարագայում: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է, որ դատարանը՝ ընդդատության կանոնների պահպանմամբ իր վարույթ ընդունած գործը պետք է քննի ըստ էության, թեկուզև այն հետագայում դարձել է ընդդատյա այլ դատարանի:

Դատական պրակտիկայում խնդրահարույց են նաև ընդդատության մասին վեճերը: Նման վեճեր կարող են ծագել ինչպես ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատարանների և ՀՀ վարչական դատարանի, այնպես էլ՝ ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատարանների միջև: Այդպիսի վեճերը, որպես կանոն, պայմանավորված են ինչպես օրենսդրական կարգավորման բացթողումներով, այնպես էլ՝ երկխոսու կամ թերի ձևակերպումներով:

Այսպես, մի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը սահմանում է, որ հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերն ընդդատյա են ՀՀ վարչական դատարանին, մյուս կողմից՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը նախատեսում է, որ քաղաքացիական բոլոր գործերն ընդդատյա են առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, սակայն, գործնականում, քիչ չեն դեպքերը, երբ վիճելի իրավահարաբերության հանրային կամ մասնավոր բնույթը տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս: Նմանատիպ խնդիրներ դատական պրակտիկայում հատկապես արձանագրվել են աշխատանքային, ժառանգման, մտավոր սեփականության և մի շարք այլ վեճերով: Նշված վեճերի լուծման հարցում իր դերակատարումն է ունեցել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, որը մի շարք գործերով կայացված որոշումների շրջանակներում հստակ չափանիշներ է սահմանել այդպիսի վեճերի լուծման համար¹¹:

Դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման պահանջն ուղղակիորեն թելադրում է ընդդատության վեճերի լուծման հնարավորություն նախատեսել դատավարության սկզբնական փուլում, հետևաբար ընդդատության վեճերի լուծման կառուցակարգի ներդրումն անմիջականորեն պայմանավորված է դատական պրակտիկայի պահանջով¹²: Այս առումով որոշակիորեն ողջունելի է ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատանքային խմբի կողմից մշակված «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով առաջարկվող լուծումը: Այսպես, նախագծի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործն ըստ տարածքային ընդդատության ստացած դատարանը գործի տարածքային ընդդատության հետ անհա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

մաճայնության դեպքում յոթնօրյա ժամկետում որոշմամբ գործն ուղարկում է ՀՀ վճռաբեկ դատարան: Գործի ընդատությունը հնգօրյա ժամկետում որոշվում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից որոշված դատարանը համարվում է իրավասու դատարան:

Ընդհանրացնելով վերոգրյալը, հարկ է նշել.

- ՀՀ վարչական դատավարության և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում «ենթակայություն» և «ընդդատություն» եզրույթները պետք է սահմանված լինեն միևնույն բովանդակությամբ.

- ՀՀ վարչական դատավարության

օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասում «գործի քննության ցանկացած փուլում» արտահայտությունն անհրաժեշտ է փոխարինել «դատավարության ցանկացած փուլում» ձևակերպմամբ.

- վարչական դատավարությունում վերադաս դատական ատյանները ևս պետք է օժտված լինեն վերահասցեագրման լիազորությամբ.

- գործի քննության ընթացքում վեճի առարկայական ընդդատության փոփոխության դեպքում գործը վարույթ ընդունած դատարանը պետք է շարունակի գործի քննությունը, եթե օրենսդիրն այս կապակցությամբ որևէ վերապահում չի արել:

1. Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 23.06.1981թ. վճիռը, կետեր 50-51, Miracle Europe Kft v. Hungary գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 12.04.2016թ. վճիռը, 47-48 կետեր:

2. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 03.02.2009 թվականի թիվ ՍԴ-Ո-787 որոշումը:

3. Гражданский процесс: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушникова. М., Издательский Дом «Городец», 2007, с. 56-59, Гражданско-процессуальное право: Учебник /Под ред. М.С. Шакарян. М., Изд-во Проспект, 2004, с. 126-133. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն /Ռ.Գ. Պետրոսյան, (իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ Լ.Չ. Թադևոսյանի խմբագրությամբ): - Չորրորդ հրատարակություն. - Եր.: Ոսկան Երևանցի, 2012, էջ 108-120:

4. **Ерохина Т.П.** Некоторые проблемы подсудности в гражданском судопроизводстве. Автореферат дис. ... канд. юрид. наук.

<http://www.dissercat.com/content/nekotorye-problemy-podsudnosti-v-grazhdanskom-sudoproizvodstve>. Комментарий к Гражданско-процессуальному кодексу Российской Федерации, 7-е издание / Под ред. Г.А. Жилина. М., Издательский Дом «Проспект», 2013, с. 66-72.

5. http://www.moj.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_525118627441_Qagh.dat_fin_al-11.01.2016.pdf.

6. **Цихоцкий А.В.** Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. Автореферат дис. ... докт. юрид. наук // <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-problemy-effektivnosti-pravosudiyapo-grazhdanskim-delam-0> ww.dissercat.ru.

7. Թիվ ՎԴ/0830/05/14, ՎԴ/0823/05/14, ՎԴ/1621/05/14 գործերով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016թ. որոշումներ:

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ԵԱԶԳ/0666/02/08 գործով 28.11.2014թ. որոշում:

9. Kreuz v. Poland գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 19.06.2001 թվականի վճիռը, կետ 52:

10. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/3246/02/13 գործով 28.11.2014թ. որոշում:

11. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/2087/05/12 գործով 04.07.2013թ., թիվ ԱԴԴ-1/0019/02/13 գործով 28.12.2015թ., թիվ ՎԴ/1621/05/14 գործով 22.04.2016թ. որոշումներ:

12. Ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածը սահմանում է, որ առաջին ատյանի դատարանների միջև ընդդատության մասին վեճերը լուծում է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի նախագահը:

Левон САРГСЯН

Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета

**МЕХАНИЗМЫ ПОЛУЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОЗНАНИЙ СУДОМ,
РАССМАТРИВАЮЩИМ СПОРЫ О ЗАЩИТЕ ПРАВ
НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ:
ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ
В РФ И ФРГ**

Особенности объектов интеллектуальной собственности таковы, что для качественного рассмотрения и разрешения дел данной категории необходимо не только знаний в праве, но и знаний в технической и иных сферах науки.

В связи с вышеназванными особенностями нужно отметить, что вопрос о получении и использовании специальных знаний судьями, разрешающими дела по защите И.С. весьма актуален.

Под специальными познаниями в юридической литературе понимаются знания, которые обладают, по крайней мере, двумя признаками:

1. Выходят за рамки общеизвестных,
2. Принадлежат узкому кругу профессионалов<1>.

В рамках законодательства РФ, при рассмотрении дел о защите прав на интеллектуальную собственность, вопрос с получением и использованием у судей специальных познаний разрешен таким образом, что суд, для получения специальных познаний в рамках судопроизводства, имеет возможность:

1. Назначать экспертизу,
2. Получать консультации специа-

листов,

3. Направлять запросы, обязательные для получающей стороны.

Здесь следует отметить, что в связи с необходимостью использования специальных познаний и с учетом потребностей созданного в 2011 году Суда по интеллектуальным правам, в АПК РФ была введена новая для арбитражного процесса фигура — специалиста (в РФ специалист привлекается также в рамках гражданского и уголовного процессов), причем единства по поводу функций специалиста (в АПК, ГПК и УПК РФ) нету<2>.

Консультации специалиста описывается как:

1. действия связанные с необходимостью получения пояснений, консультации при проведении процессуальных действий (при осмотре письменных и вещественных доказательств, воспроизведении аудио- и видеозаписей, назначении экспертизы, допросе свидетелей, принятии мер по обеспечению доказательств);

2. действия связанные с необходимостью оказания суду непосредственной технической помощи (фотографирование, составление планов и схем, отбор образцов для экспертизы, оценка имущества)<3>.

09-01500 - 06-0500000 2016 8 - 9 (206 - 207)

ИЗДАТЕЛЬСТВО
«ЮРИДИЧЕСКИЙ
ЦЕНТР»

Согласно ч. 1 ст. 55.1 АПК РФ специалистом в арбитражном суде может выступать лицо, обладающее необходимыми знаниями по соответствующей специальности, осуществляющее консультации по касающимся рассматриваемого дела вопросам.

Согласно ч. 2 ст. 55.1, ч. 1 ст. 87.1 АПК РФ арбитражный суд привлекает такого специалиста с целью получения устных пояснений (разъяснений) по интересующему суд вопросу, для устного консультирования и (или) выяснения профессионального мнения такого специалиста по существу разрешаемого судом спора, что охватывается единым термином “консультация специалиста”, причем на основании ч. 2 ст. 87.1 АПК РФ консультация дается без проведения специальных исследований в устной форме.

Следует отметить, что при рассмотрении дел Судом по интеллектуальным правам функция специалиста не просто техническая помощь суду при осуществлении процессуальных действий, а предоставление сведений (информации), необходимых для правильного разрешения судом дела по существу.

Специалист может быть привлечен в арбитражный процесс только по инициативе самого Суда по интеллектуальным правам, хотя и допускается возможность для Суда учитывать при этом мнение лиц, участвующих в деле.

Это одно из отличий консультации специалиста от экспертизы: поскольку согласно ч. 1 ст. 82 АПК РФ суд назначает экспертизу по ходатайству лица, участвующего в деле, или с согласия лиц, участвующих в деле. Экспертизу арбитражный суд может назначить по собственной инициа-

тиве в случае, если назначение экспертизы предписано законом или предусмотрено договором либо необходимо для проверки заявления о фальсификации предоставленного доказательства, или в случае, если требуется проведение повторной либо дополнительной экспертизы.

Специалист не может участвовать в рассмотрении дела и подлежит отводу по основаниям, предусмотренным ст. 21 АПК РФ, однако, согласно статье 23 АПК РФ участие специалиста в предыдущем рассмотрении судом дела в качестве специалиста не является основанием для его отвода.

Вместе с тем в отношении эксперта ч. 1 ст. 23 АПК РФ вводит дополнительное основание для отвода: проведение им ревизии или проверки, материалы которой стали поводом для обращения в арбитражный суд или используются при рассмотрении дел. Это ограничение формально не распространяется на специалиста, но в силу п. 5 ч. 1 ст. 21 АПК РФ может быть поводом для заявления отвода, поскольку может свидетельствовать о наличии обстоятельств, вызывающих сомнения в беспристрастности специалиста.

Согласно ч. 1 ст. 24 АПК РФ при наличии упомянутых выше оснований специалист обязан заявить самоотвод, также отвод может быть заявлен лицами, участвующими в деле, или рассмотрен по инициативе суда.

Следует отметить, что законом не предусмотрена ответственность специалиста за заведомо ложную консультацию, намеренное введение суда в заблуждение, однако, ч. 2 ст. 87.1 АПК РФ декларируется, что специалист должен давать консультацию добросовестно и беспристрастно, исходя из профессиональных знаний и внутреннего убеждения.

Гражданский процесс

Учитывая это требование к специалисту, представляется целесообразным установить ответственность за его нарушение.

Как уже отмечалось выше, согласно ч. 2 ст. 87.1 АПК РФ консультация дается специалистом в устной форме без проведения специальных исследований, назначаемых на основании определения арбитражного суда.

В то же время ч. 1 ст. 162 АПК РФ закрепляет положение о том, что при рассмотрении дела арбитражный суд должен непосредственно исследовать доказательства, в том числе заслушать консультации специалистов, если они устные, и огласить их, если они представлены в письменной форме.

Таким образом, действующий АПК РФ допускает письменную форму представления консультации, которая требует упоминания в протоколе, а сам документ - приобщения к материалам дела.

В отличие от заключения специалиста, согласно ч. 1 ст. 86 АПК РФ заключение эксперта всегда дается в письменной форме.

Согласно п. 15 Постановления №60 к материалам дела приобщается и оглашается в судебном заседании также ответ на запрос, направленный Судом по интеллектуальным правам.

Согласно ч. 1 ст. 87.1 специалистами могут быть также советники аппарата Суда по интеллектуальным правам.

Согласно ч. 1 ст. 107 АПК РФ, помимо вознаграждения, привлекаемым специалистам возмещаются и иные издержки, понесенные ими в связи с явкой в Суд по интеллектуальным правам: расходы на проезд, расходы на наем жилого помещения и дополнительные расходы, связанные с

проживанием вне места постоянного жительства (суточные).

Согласно ч. 2 ст. 107 АПК РФ специалисты получают вознаграждение за работу, выполненную ими по поручению арбитражного суда, если ни не являются советниками аппарата Суда по интеллектуальным правам.

Эксперт же, согласно ч. 2 ст. 107 АПК РФ получает вознаграждение за работу, выполненную им по поручению арбитражного суда, если она не входит в круг их служебных обязанностей как служащих государственных судебно-экспертных учреждений. Денежные суммы, подлежащие выплате специалистам, включаются в судебные издержки.

Согласно требованиям ст. 110 АПК РФ судебные расходы, в том числе судебные издержки, распределяются между лицами, участвующими в деле.

В связи с тем, что специалист привлекается исключительно по инициативе суда, оплата его услуг производится за счет средств федерального бюджета, т. е. эти расходы не подлежат распределению между сторонами.

Однако, закон не определяет, когда и каким образом судом должен быть решен вопрос о размере вознаграждения специалисту.

В настоящее время нет определенности в отношении ставок вознаграждения специалистам, впрочем, и установление таких единообразных ставок представляется проблематичным из-за разной сложности вопросов, редкости познаний конкретного специалиста и т.д..

В связи с этим, некоторые ученые обоснованно полагают⁴, что нормативно должны быть установлены хотя бы основные критерии, основываясь на которых можно было бы определять размер вознаграждения.

Процедура согласования с привлекаемым специалистом размера вознаграждения также не урегулирована.

Согласно ч. 1.1 ст. 16 АПК РФ Суд по интеллектуальным правам с целью получения разъяснений также может направлять запросы обязательны для всех органов организаций и лиц, которым они адресованы, и должны быть рассмотрены, а ответ по результатам их рассмотрения должен быть направлен в Суд в течение месяца со дня получения запросов, если иной срок не указан самим Судом.

Вышеперечисленные механизмы, по нашему мнению, способны решить проблему с необходимостью получения специальных познаний в рамках судебного процесса, однако, существует также мнение, что не владея необходимым объемом специальных знаний, необходимых для разрешения дела, судьи будут находиться от сведущих лиц в зависимом положении и свои суждения относительно доказательств и фактических обстоятельств дела будут строить в зависимости от выводов, сделанных данными лицами.

Отмечается также, что такого рода ситуации могут поставить под сомнение самостоятельность судьи при оценке доказательств, следовательно, необходимо также обеспечить и независимость судей.

В ФРГ принята другая модель использования специальных знаний при рассмотрении дел о защите прав на интеллектуальную собственность.

В Федеральном патентном суде Германии (создан в 1961г.) дела рассматриваются судьями-юристами, обладающими юридическим образованием и соответствующей квалификацией (члены суда, сведущие в праве), и судьями-экспертами (члены суда, сведущие в технике), имеющими техническое или естественнонаучное образование, обладающими необходимыми знаниями в области права, со стажем практической работы не менее 5 лет и равными по статусу судьям-юристам<5>.

Сочетание специалистов в области естественных наук и техники, а также юристов позволяет оперативно и профессионально разрешать возникающие вопросы без привлечения в процесс иных форм использования специальных знаний.

Сравнивая вышеприведенные подходы РФ и ФРГ, следует отметить, что по нашему мнению российский подход более эффективен, учитывая быстроту развития науки, фигура специалиста, который будет меняться в зависимости от необходимости (необходимой области знаний) суда, представляется нам более гибкой.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Боннер А.Т.* Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе. М., Проспект, 2013, с. 275.
2. *Боннер Л.Т.* Специалист в гражданском и арбитражном процессах: законодательное регулирование и судебная практика // Закон. 2010, №6.
3. Комментарий К ГПК РФ / под общей редакцией В.И. Нечаева (рук. авт. колл. научный ред. В.В. Ярков). М., 2008,

с. 464 (автор — А.Г. Плешанов).

4. *Новоселова Л.А., Рожкова М.А.* О консультации специалиста при разбирательстве дел в Суде по интеллектуальным правам // Вестник ВАС РФ. 2013, №5, с. 113-125.

5. *Новоселова Л.А., Рожкова М.А.* О консультации специалиста при разбирательстве дел в Суде по интеллектуальным правам // Вестник ВАС РФ. 2013, №5, с. 113-125.

Նախնե ՄԱՆԱՍՅԱՆ

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի նախագահի խորհրդական

**ԴԱՏԱՐԱՆ ԴԻՄԵՆՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆԵՐԸ
ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրությունը երաշխավորում է յուրաքանչյուր քաղաքացու, օտարերկրյա քաղաքացու և քաղաքացիություն չունեցող անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը: Իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորող սահմանադրական նման դրույթը բխում է մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային այնպիսի փաստաթղթերի պահանջներից, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան և այլն:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունք:

Ոչ ոք չի կարող զրկվել հավասարության պայմաններում և արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ իրավասու, անկախ և անկողմնակալ

դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքից:

Իրավունքների պաշտպանության միջոցների շարքում դատական պաշտպանությունն առանձնահատուկ տեղ է գրավում, քանի որ իրականացվում է իշխանության տարանջատման համակարգում ինքնուրույն և անկախ կարգավիճակ ունեցող մարմնի կողմից: Դատական պաշտպանության իրավունքը բնութագրվում է որպես անձի հիմնական անօտարելի իրավունքներից մեկը և միաժամանակ որպես այլ իրավունքների ու ազատությունների ապահովման միջոց և երաշխիք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի իրավակարգավորումը կազմում է արդար դատաքննության իրավունքի էության առանցքը, քանի որ, առաջին՝ այն ամրագրում է այդ իրավունքի կիրառության շրջանակը, երկրորդ՝ այն սահմանում է այդ իրավունքի առավել ընդհանրական երաշխիքները:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդար և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)
ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Վարչական դատավարություն

Այսինքն՝ Կոնվենցիան սահմանում է մարդու կարևորագույն իրավունքներից մեկի՝ արդար դատական քննության իրավունքի իրականացման երաշխիքները՝ յուրաքանչյուր մարդու համար երաշխավորելով արդար դատական քննության իրավունքը, միաժամանակ իրավաչափ համարելով պետության կողմից սահմանված որոշակի սահմանափակումները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների համաձայն՝ դատական պաշտպանության իրավունքը, որի մի մասն էլ կազմում է դատարանի մատչելիության իրավունքը, բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Պետությունը դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու համար կարող է սահմանել որոշակի պայմաններ, պարզապես պետության կողմից սահմանված պայմանները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճան սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն¹:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 8-րդ հոդվածն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր ոք, Սահմանադրությամբ կամ օրենքով իրեն վերապահված հիմնարար իրավունքների խախտման դեպքում, ունի ներպետական իրավասու ատյանների կողմից արդյունավետ պաշտպանության իրավունք:

Իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի հիմնահարցն առա-

վել ամբողջական լուծում է ստացել 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում, որտեղ նշվել է.

Մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պարտավորվում է ապահովել, որպեսզի իրավական պաշտպանություն հայցող ցանկացած անձի համար այդպիսի պաշտպանության իրավունք սահմանվի դատական, վարչական կամ օրենսդրական իրավասու իշխանությունների կամ պետության իրավական համակարգով նախատեսված այլ իրավասու մարմնի կողմից, և զարգացնել դատական պաշտպանության հնարավորությունները²:

Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր մարդ, ում իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք շարադրված են սույն կոնվենցիայում, խախտված են, պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք ունի, նույնիսկ եթե նման խախտումը կատարվել է ի պաշտոնե գործող անձանց կողմից:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական դատարանն ըստ էության քննում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված վարչական գործերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ՝

1) խախտվել են կամ անմիջականո-

Վարչական դատավարություն

րեն կարող են խախտվել նրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ (այսուհետ՝ Սահմանադրություն), միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, ներառյալ, եթե՝

ա. խոչընդոտներ են հարուցվել այդ իրավունքների և ազատությունների իրականացման համար.

բ. չեն ապահովվել անհրաժեշտ պայմաններ այդ իրավունքների իրականացման համար, սակայն դրանք պետք է ապահովվեին Սահմանադրության, միջազգային պայմանագրի, օրենքի կամ այլ իրավական ակտի ուժով.

2) նրա վրա ոչ իրավաչափորեն դրվել է որևէ պարտականություն.

3) նա վարչական կարգով ոչ իրավաչափորեն ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության:

ՀՀ Սահմանադրության և Կոնվենցիայի վերը շարադրված իրավադրույթները երաշխավորում են դատարան դիմելու իրավունքը, իսկ այլ օրենքներ կոչված են ստեղծելու պայմաններ անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու համար: Դատական պաշտպանություն անձը ստանում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքների և (կամ) ազատությունների խախտման դեպքում: Դատական պաշտպանությունը չի կարող լինել ինքնանպատակ, այն ունի հստակ առաքելություն, հստակ սուբյեկտներ և հասցեատեր ու կոչված է ապահովելու անձի խախտված իրավունքների արդյունավետ վերականգնումը:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի³ առարկայական կիրառելիության խնդրին ՀՀ սահմանադրական

դատարանն անդրադարձել է 2008թ. փետրվարի 5-ի թիվ 733 որոշմամբ, որտեղ ամրագրել է, որ «խախտված իրավունքների վերականգնումը» կարող է ավելի ընդարձակ ծավալ ընդգրկել, քան արդար դատաբանության իրավունքի կիրառության համար ավանդաբար մատնանշվող մասնավոր իրավական և վարչաիրավական վեճերից բխող վարույթները:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 04.04.2008թ. թիվ ՍԳ-Ո-747 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Անձի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման անհրաժեշտություն ծագում է այն դեպքում, երբ նա խնդիր ունի վերականգնելու իր ենթադրյալ խախտված իրավունքները: Սահմանադրական այս դրույթի հիմքում ընկած է այն տրամաբանությունը, որ յուրաքանչյուր դեպքում անձն իր՝ դատարան դիմելու իրավունքը կարող է իրացնել միայն այն դեպքում, երբ տվյալ գործի առնչությամբ ունի իրավական շահագրգռվածություն: Սահմանադրական այս դրույթին համահունչ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վիճարկվող 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը դատարան դիմելու իրավունքը վերապահել է շահագրգիռ անձին՝ անձին, ում իրավունքները ենթադրաբար խախտվել են»:

Ամբողջ վերոգրյալի արդյունքում հարց է առաջանում՝ ո՞ւմ է պատկանում դատարան դիմելու իրավունքը:

Նշված հարցադրմանը պատասխանելու համար փորձենք համադրել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով և մի քանի օրենքներով մասնավորապես, «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով և «Ապրանքային նշանների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կար-

գավորումները և դրանց վերաբերյալ առկա ՀՀ սահմանադրական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումները:

ՀՀ վարչական դատարան դիմելու իրավասությանն անդրադարձել է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը՝ արձանագրելով. «... ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածները, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը չեն բացառում այլ անձանց կողմից ուրիշի խախտված իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով դատարան դիմելու հնարավորությունը: Ընդ որում, ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է այդ հնարավորության դրսևորման տարբեր ձևեր:

Բոլոր դեպքերում, ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Բացառիկ կանոն է ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքը, որի իրացման դեպքերի և կարգի սահմանումը բացառապես օրենսդիր մարմնի իրավասության հարց է»⁴:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշված խնդրի վերաբերյալ արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ «ՀՀ օրենսդրությունը հիմնված է այն տրամաբանության վրա, որ խախտված իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը, ի թիվս այլոց, ներառում է դատարան դիմելու իրավունքն այն անձանց կողմից, որոնց իրավունքներն անմիջականորեն խախտվել են»⁵:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) ևս անդրադարձել է այս խնդրին և իր

որոշումներում արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ վեճը պետք է լինի իրական և իր բնույթով լուրջ: Վեճը չի կարող կապված լինել անձի քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների հետ աննշան կամ հեռակա կերպով, այլ հենց այդ իրավունքները և պարտականությունները պետք է կազմեն հայցի առարկան, և վեճի հնարավոր լուծումը պետք է վճռական և ուղղակի նշանակություն ու ազդեցություն ունենա պաշտպանվող իրավունքների և ազատությունների վրա⁶:

ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով նախատեսված է ընդհանուր կանոն՝ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են, կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Օրենսդիրը, նույնպես առաջնորդվելով այս ընդհանուր կանոնով, վարչական դատավարության օրենսգրքում ամրագրել է յուրաքանչյուրի՝ իր խախտված իրավունքների պաշտպանության համար վարչական դատարան դիմելու իրավունքը:

Անձը կարող է դիմել դատական պաշտպանության, եթե ունի «իրական (ռեալ)» իրավունքներ, որոնք խախտվել են կամ կարող են խախտվել⁷:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիրքորոշման համաձայն. «... Օրենսդիրը, նախատեսելով վարչական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների ցանկը, նրանց՝ դատարան դիմելու իրավունքի իրականացումը յուրաքանչյուր դեպքում պայմանավորել է որոշակի իրավական նախադրյալների՝ «իրավական շահի» առկայությամբ: ... Նրանց «իրավական շահը», կախված գործի փաստական հանգամանքներից, ինչպես նաև կոնկրետ սուբյեկտի իրավական կարգավիճա-

Վարչական դատավարություն

կից, կրում է անհատականացված, կոնկրետ հասցեավորված բնույթ...»:

Վճռաբեկ դատարանն իր մեկ այլ թիվ ՎԳ/9190/05/13 վարչական գործով կայացված որոշմամբ ընդգծել է, որ անձանց՝ իրենց իրավունքների և օրինական շահերի դատական պաշտպանության իրավունք տրամադրելով հանդերձ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը, վերջիններիս համար, սակայն, չի ընձեռում հանրության շահերը պաշտպանելու հնարավորություն՝ չի թույլատրում անձանց իրականացնել վարչական մարմինների վարչական ակտերի, գործողությունների կամ անգործության իրավաչափության օբյեկտիվ վերահսկողություն: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցներ կայացնելու համար պետք է առկա լինի ոչ միայն վարչական մարմինների ոչ իրավաչափ որոշում, գործողություն կամ անգործություն, այլև նշված ոչ իրավաչափ որոշման, գործողության կամ անգործության արդյունքում անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների խախտում կամ խախտման առաջացման վտանգ:

Քննարկման առարկա դարձնենք հետևյալ օրինակը. Այսպես՝

Ա-ին Երքադսովետի գործկոմի 05.05.1950թ. թիվ 05՝ հողամաս հատկացնելու մասին որոշմամբ հատկացվել է 550 քմ հողամաս: Ա-ի կողմից նշված տարածքը հետագայում օտարվել է Բ-ին: 1997թ. Բ-ի իրավունքն ստացել է պետական գրանցում, և նրան տրամադրվել է սեփականության վկայագիր, որի «հողամասի բնութագիրը» բաժնում հողամասի մակերեսը նշված է 550քմ:

06.06.2005թ. Բ-ին տրվել է սեփա-

կանության իրավունքի գրանցման նոր վկայական, հողամասի չափը նշվել է 505 քմ: Տվյալ տարածքը Բ-ն նվիրատվության պայմանագրով նվիրել է Գ-ին:

06.06.2016թ. կնքված նվիրատվության պայմանագրի համաձայն՝ Գ-ն Գ-ին է նվիրել սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող 505 քմ մակերեսով հողամասը:

Գ-ն գտնում է, որ Բ-ի սեփականության իրավունքը գրանցելիս ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ-ի կողմից թույլ է տրվել խախտում և Բ-ի սեփականության իրավունքը 550 քմ հողամասի փոխարեն գրանցվել է 505 քմ հողամասի նկատմամբ, ինչի արդյունքում խախտվել է նաև իր իրավունքը:

Տվյալ դեպքում հարց է առաջանում՝ արդյոք Գ-ն հանդիսանում է Բ-ի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը ոչ իրավաչափ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավասությամբ օժտված սուբյեկտ:

Համադրելով սույն վեճի փաստական հանգամանքները վերը նշված իրավական դիրքորոշումների հետ՝ ակնհայտ է դառնում, որ վեճի առարկա սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը որևէ կերպ չի առնչվում Գ-ի իրավունքներին և օրինական շահերին, հետևաբար նշված գրանցման արդյունքում որևէ կերպ չէին կարող խախտվել Գ-ի իրավունքները կամ օրինական շահերը: Տվյալ վարչական ակտի հասցեատերը հանդիսացել է Բ-ն և եթե սեփականության իրավունքի պետական գրանցման արդյունքում տեղի է ունեցել իրավունքների կամ օրինական շահերի խախտում, ապա այդ վարչական ակտի իրավաչափության հարց կարող էր բարձրացվել նույն անձի՝ Բ-ի կողմից:

Նշվածի արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ Գ-ն նշված պահանջով

Վարչական դատավարություն

Դատարան դիմելու իրավասությամբ օժտված պատշաճ սուբյեկտ չէ:

Այժմ անդրադառնանք նաև ապրանքային նշանների ոլորտում առաջացած խնդրին: «Ապրանքային նշանների մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ապրանքային նշանի գրանցումը կարող է ցանկացած անձի կողմից ներկայացված հայցի կամ իրավունքների պաշտպանության գործով հակընդդեմ հայցի քննարկման արդյունքում կայացված դատարանի վճռի հիման վրա չեղյալ հայտարարվել բոլոր ապրանքների և (կամ) ծառայությունների նկատմամբ, որոնց համար այն գրանցված է, կամ դրանց մի մասի նկատմամբ, եթե ապրանքային նշանի գրանցման թվականից հաշված՝ հինգ տարի անընդմեջ, կամ հայցը (հակընդդեմ հայցը) ավելի ուշ ներկայացնելու դեպքում՝ դրան անմիջականորեն նախորդող հինգ տարի անընդմեջ ժամանակահատվածում ապրանքային նշանն ընդհանրապես չի օգտագործվել կամ իրական օգտագործման մեջ չի դրվել ապրանքային նշանի իրավատիրոջ կամ նույն օրենքի համաձայն՝ այդ իրավունքն ունեցող անձի կողմից:

Այսինքն՝ նշված նորմի մեկնաբանության արդյունքում հանգում ենք հետևության այն մասին, որ դատարան դիմելու իրավունքը նշված հիմքով վերապահված է ցանկացած անձի՝ առանց բացառության: Մինչդեռ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի տրամաբանությունից և վերը նշված իրավական ակտերից հետևում է, որ ՀՀ վարչական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է բացառապես շահագրգիռ անձին: Տվյալ դեպքում ինչպե՞ս պետք է վարվի անձը, եթե նա իրագել է որևէ ապրանքային նշանի մասին, որը 5 տարին գերա-

զանցող ժամանակահատվածում չի օգտագործվել, արդյոք կարո՞ղ է տվյալ ապրանքային նշանի գրանցումը վեճի առարկա դարձնել ՀՀ վարչական դատարանում:

Պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ վարչական դատարանում վեճի առարկա դարձվել են մնանատիպ բնույթի վեճեր⁹: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ նույնատիպ պահանջով վեճեր քննության առարկա է դարձել նաև ընդհանուր իրավասության դատարանում¹⁰:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.11.2015 թվականի նախադեպային որոշմամբ¹¹, կարծում ենք, միանգամայն ճիշտ գնատահատական տրվեց առաջացած իրավական խնդրին և որոշակիություն մտցվեց ստեղծված իրավիճակում: Նշված որոշմամբ հստակորեն ամրագրվեց. «Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ դատարան դիմելու իրավունքը «Ապրանքային նշանների մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասով «ցանկացած անձին» վերապահելու իրավակարգավորումից չի կարող հետևել, որ անձն իրավական շահագրգռվածության բացակայության պարագայում ևս կարող է ակնկալել դատական պաշտպանություն: Ցանկացած պարագայում դատարան դիմելը ենթադրում է խախտված իրավունքների վերականգնում»:

Այժմ քննարկման առարկա դարձնենք հասարակական կազմակերպությունների (այսուհետ՝ նաև ՀԿ) դատարան դիմելու իրավասություններից հարցը: Այսպես՝ «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հասարակական կազմակերպությունը (այսուհետ՝ կազմակերպություն) շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող և ստացված շահույթը

Վարչական դատավարութուն

մասնակիցների միջև չբաշխող (ոչ առևտրային) կազմակերպության՝ հասարակական միավորման տեսակ է, որում իրենց շահերի ընդհանրության հիման վրա, օրենքով սահմանված կարգով, միավորվել են ֆիզիկական անձինք՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները, օտարերկրյա քաղաքացիները, քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ իրենց ոչ կրոնական հոգևոր կամ ոչ նյութական այլ պահանջմունքները բավարարելու, իրենց և այլոց իրավունքներն ու շահերը պաշտպանելու, հասարակությանը, նրա առանձին խմբերին նյութական և ոչ նյութական աջակցություն ապահովելու, հանրօգուտ այլ գործունեություն իրականացնելու նպատակներով:

Այսինքն՝ նշված նորմի մեկնաբանման արդյունքում հանգում ենք հետևության այն մասին, որ հասարակական կազմակերպության անդամների նպատակներից է նաև իրենց և այլոց իրավունքներն ու շահերը պաշտպանելը: Մինչդեռ տվյալ դեպքում հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք հասարակական կազմակերպությունն իրավասու է իր անդամների շահերի պաշտպանության կամ ընդհանրապես քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության նպատակներից ելնելով հայց ներկայացնել ՀՀ վարչական դատարան:

Ավելի պատկերավոր լինելու համար ներկայացնենք հետևյալ օրինակը՝

ՀՀ տրանսպորտի և կապի նախարարության կողմից «Ա» ընկերությանը տրամադրվել է ընդհանուր օգտագործման ուղևորատար ավտոմոբիլային տրանսպորտով կանոնավոր փոխադրումների կազմակերպման լիցենզիա: «Բ» հակակոռուպցիոն հասարակական կազմակերպությունը գտնում է, որ

նշված ընկերությանը լիցենզիան տրամադրվել է օրենքով սահմանված պահանջների խախտմամբ՝ տվյալ ընկերության մեքենաների, որոնցով պետք է իրականացվի ուղևորների փոխադրում, տեխնիկական վիճակը չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին և պարունակում են մեքենաների շահագործումն արգելող այս կամ այն խոչընդոտները: «Բ» հակակոռուպցիոն հասարակական կազմակերպությունը, մտահոգված լինելով հասարակության անդամների շահերով՝ նշված լիցենզիան վերացնելու՝ անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին հայցադիմում է ներկայացնում ՀՀ վարչական դատարան:

Տվյալ դեպքում արդյո՞ք հասարակական կազմակերպությունն իրավասու է այլ անձանց՝ սպառողների իրավունքները պաշտպանելու նպատակով դիմել ՀՀ վարչական դատարան:

Ինչպես արդեն նշվել է, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածը դատարան դիմելու իրավունք վերապահել է այն անձանց, ում իրավունքներն անմիջականորեն խախտվել են կամ առկա է դրա վտանգ:

Այսինքն՝ վարչական արդարադատություն, բացառությամբ նույն օրենսգրքով սահմանված դեպքերի, կարող է հայցել միայն այն անձը, ով հանդիսանում է դատարան դիմելու իրավունքը կրող սուբյեկտ, կամ այլ կերպ ասած՝ այն անձը, ում սուբյեկտիվ իրավունքները խախտվել են կամ կարող են խախտվել:

Ամբողջ վերոգրյալի արդյունքում ևս մեկ անգամ ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ վարչական դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է բացառապես այն անձին, ում իրավունքներն անմիջականորեն շոշափում է վարչարարությունը:

Վարչական դատավարություն

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող ՀԿ-ների հիմնական մասի կանոնադրությունների ուսումնասիրության արդյունքում հանգում ենք հետևության այն մասին, որ ուսումնասիրված ՀԿ-ների հիմնական մասը հասարակական պահանջ արտահայտելու նպատակով ստեղծված ՀԿ-ներ են, հետևաբար նշված ՀԿ-ները հաճախ վեր են հանում հասարակական հնչեղություն ունեցող որևէ խնդիր¹² կամ փորձում են ներկայացնել իրենց անդամների շահերը¹³:

Մինչդեռ ամբողջ վերոգրյալի արդյունքում պարզ է դառնում, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ՀԿ-ներն այլ անձանց շահերի պաշտպանության նպատակով դատարան դիմելու իրավասությամբ օժտված սուբյեկտ համարվել չեն կարող: Նշվածի հաշվառմամբ էլ անդրադառնալով վերևում ներկայացված օրինակին, պետք է նշել, որ տվյալ դեպքում ևս ՀԿ-ն իրավասու չէ վիճարկել ուղևորափոխադրում իրականացնելու մասին լիցենզիան՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ տվյալ լիցենզիայով, եթե անգամ այն կայացված լինի օրենսդրական նորմերի խախտմամբ, ապա միևնույն է, ՀԿ-ի՝ որպես իրավաբանական անձի որևէ իրավունք չի խախտվում, չկա խախտման վտանգ:

Ի դեպ, ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 07.09.2010թ. թիվ ՍԳՈ-906 որոշմամբ անդրադարձել է այս հարցին՝ տալով հետևյալ դիրքորոշումը. «Վարչական դատավարությունում այլոց իրավունքների պաշտպանությամբ դատարան դիմելու իրավունքի («Actio popularis») առնչությամբ միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ, որպես կանոն, եվրոպական երկրներում այս ինստիտուտն իր դասական իմաստով և լրիվ

ծավալով կիրառում չունի: Սակայն միաժամանակ, արձանագրել է, որ մի շարք երկրներում վարչական գործերով հայց ներկայացնելու իրավասության հիմնական չափանիշ է «իրավական շահագրգռվածությունը»: Վերջինս դատաիրավական պրակտիկայում ստացել է այնքան լայն մեկնաբանություն, որ հասարակական կազմակերպություններին կամ քաղաքացիական նախաձեռնությամբ հանդես եկող և օրենքով սահմանված կարգով գործունեություն իրականացնող այլ միավորումների հնարավորություն է ընձեռվում հանդես գալ որոշակի խմբի կողմից իրավունքի պաշտպանությամբ, եթե այդ պաշտպանությունը տվյալ միավորման կոնկրետ նպատակների շրջանակում է»:

Վեներաբիլի հանձնաժողովը ևս խնդրո առարկայի վերաբերյալ արտահայտել է դիրքորոշում, որը հանգում է հետևյալին. «Առաջնային է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունենա վիճարկելու որոշումն այն հիմքով, որ այն խախտում է իր իրավունքները: Եթե որոշումն անմիջականորեն չի խախտել անձի իրավունքները, ապա վիճարկման հնարավորության ընձեռումը ներպետական օրենսդրության կարգավորման խնդիրն է»:

Հասարակական կազմակերպությունների կամ այլ միավորումների կողմից կողեկտիվ իրավունքների օրինական շահերի դատական պաշտպանության հարցերին է անդրադարձել նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն: Ըստ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 15.12.2004թ. «Վարչական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողության մասին» (2004) թիվ 20 հանձնարարականի՝ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունները խրախուսում են

Վարչական դատավարություն

քննության առնել այն հարցը, թե արդյո՞ք դատական վերահսկողության մատչելիությունը պետք է երաշխավորվի նաև այն միավորումների կամ այլ անձանց կամ մարմինների համար, որոնք իրավասու են պաշտպանել կոլեկտիվ կամ համայնքային շահեր: Բոլոր դեպքերում հիմնական մոտեցումն այն է, որ առանց իրավական շահի «Actio popularis»-ը պետք է բացառվի:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արդարադատության ավելի լայն մատչելիություն («Actio popularis») նախատեսված է եվրոպական այնպիսի պետություններում, ինչպիսիք են օրինակ՝ Պորտուգալիան, Սլովենիան, Էստոնիան¹⁴:

Գերմանիայում բնապահպանական կազմակերպություններն իրավասու են ներկայացնելու հանրային շահի պաշտպանությանն ուղղված հայցեր, որոնք առնչվում են կոնկրետ բնապահպանության ոլորտի օրենքների խախտմանը¹⁵:

Ֆրանսիայում որոշակի ասոցիացիաներ/ միավորումներ օրենքով օժտված են իրենց անդամների կոլեկտիվ շահերը դատական կարգով պաշտպանելու իրավունքով: Օրինակ՝ հաշմանդամ աշխատակիցների իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող գրանցված միավորումները, շրջակա միջավայրի պաշտպանությամբ զբաղվող գրանցված միավորումները¹⁶:

Ընդհանուր առմամբ ԵՄ անդամ պետություններում, չնայած գոյություն ունեցող կարգավորումների տարբերությանը, ՀԿ-ների համար նախատեսվում են հասարակական շահերի ապահովմանն ուղղված դատական գործընթացներին ներգրավվելու մեխանիզմներ:

ՌԴ-ում հասարակական կազմակերպություններին վերապահված է

Սպառողների իրավունքների շահերի պաշտպանության գործերով դատարան դիմելու իրավունք¹⁷:

Կիրգիզիայում, Մոլդովայում, Տաջիկստանում անհատներն ու միավորումները ևս իրավունք ունեն դատարան՝ ի դեմս անորոշ թվով սուբյեկտների¹⁸:

Միաժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ Սահմանադրական դատարանն իր 07.09.2010թ. թիվ ՍԴՌ-906 որոշմամբ, արձանագրել է. «Քաղաքացիական հասարակությունում հասարակական կազմակերպությունների գործառույթների իրականացման, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների միջոցով պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման նկատմամբ հասարակական վերահսկողության արդյունավետության բարձրացման նկատառումներով հետագա օրենսդրական զարգացումները պետք է ընթանան վերոհիշյալ իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ»:

Մինչդեռ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերը նշված որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշման հիման վրա մինչ օրս բնապահպանական հասարակական կազմակերպությունների կողմից շրջակա միջավայրին առնչվող հարցերով և հանրային բնույթի վարչական ակտերը դատական կարգով վիճարկելու նորմ օրենսդրորեն չի սահմանվել, ինչի բացակայության արդյունքում այդ ոլորտի կազմակերպությունները զրկված են դատական պաշտպանության իրավունքից:

Ավելին, «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի¹⁹ ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ այլ անձանց շահերի պաշտպանության նպատակով դատարան դիմելու իրավունք ՀԿ-ների համար Նախագծով նախատեսված չէ:

Վարչական դատավարություն

Անփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ ՀԿ-ներին պետք է վերապահվի մման իրավասություն, որի արդյունքում ՀԿ-ների գործունեությունը կդառնա ավելի արդյունավետ, իսկ հասարակության շահերն ավելի պաշտպանված: Սինչդեռ այս ամենը կարող է տեղի ունենալ բացառապես օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում:

րակության շահերն ավելի պաշտպանված: Սինչդեռ այս ամենը կարող է տեղի ունենալ բացառապես օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում:

1. Խալֆաուի ընդդեմ Ֆրանսիայի (Khalifaoui v. France), գանգատ թիվ 34791/97, պարբ. 35, Պապոնն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Papon v. France), գանգատ թիվ 54210/00, պարբ. 90, «Մելտեքս» ՍՊԸ-ն և Մետրոպ Մովսեսյանն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության, գանգատ թիվ 32283/04, 2008 թվականի հունիսի 17, պարբ. 44:

2. Գաշնագրի 2-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «b» ենթակետ:

3. 2005 թվականի փոփոխություններով, որին համապատասխանում է գործող Սահմանադրության 63-րդ հոդվածը:

4. 07.09.2010 թվական, որոշում թիվ ՍԳՈ-906:

5. 01.04.2011թ. թիվ ՎԳ/3275/05/09 վարչական գործը:

6. Լը Քոմպտեն և մյուսներն ընդդեմ Բելգիայի թիվ 6878/75 դիմումով ՄԻԵԳ-23.06.1981 թվականի վճիռը, պարբ. 47, Բենթենն ընդդեմ Նիդերլանդների թիվ 8848/80 դիմումով ՄԻԵԳ-23.10.1985 թվականի վճիռը, պարբ. 32:

7. Կարինե Ջլավյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ՎԳ/6403/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.05.2014 թվականի որոշումը:

8. 2012 թվականի ապրիլի 17-ի ՍԳՈ-1022 որոշման 4-րդ կետը:

9. Վարչական գործ թիվ ՎԳ/9190/05/13, ՎԳ/0823/05/14:

10. Քաղաքացիական գործ թիվ ԵԾԳ/0754/02/11, ԿԳ/0398/02/13 քաղաքացիական գործով գործի վարույթը

կարճվել է այն հիմնավորմամբ, որ վեճը բխում է հանրային իրավահարաբերություններից:

11. Վարչական գործ թիվ ՎԳ/9190/05/13:

12. Բնապահպանական խնդիրներ, ընտրությունների հետ կապված խնդիրներ, պայքար կոռուպցիայի դեմ և այլն:

13. Իրականում չենք բացառում դեպքերը, երբ հասարակական կազմակերպությունը դրամաշնորհ ստանալու նպատակ է հետապնդում և իր դրսևորած վարքագիծն ամբողջությամբ ուղղված է դրան կամ հետապնդում են կրոնական որևէ գաղափարախոսություն քարոզելու նպատակ:

14. George Pring and Catherine Pring, Greening Justice: Creating and Improving Environmental Courts and Tribunals, 2009, p. 37.

15. <http://www.hcav.am/wp-content/uploads/2013/11/1.pdf>, German Advisory Council on the Environment. "Access to justice in environmental matters: The crucial role of legal standing for Non-governmental organizations, Statement, No 5, February 2005, at 6-7.

16. Jonas Ebbesson, "Access to Justice in Environmental Matters in the EU", 2002, at 29.

17. Закон РФ от 07.02.1992 N 2300-1 (ред. от 03.07.2016) "О защите прав потребителей", ст. 45, п. 4.

18. Տեղեկությունը վերցված է համացանցից:

19. <http://www.justice.am/legal/view/article/713>.

Գայանե ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության բժշկական վարչության ՈԲՀ-ի ավագ-սպա,
փորձագետ-հոգեբան

ՄԱՆԿԱՍՊԱՆ ԿԱՆԱՆՅՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

ԵՎ ՆՐԱՆՅՆ ԿՈՂՄԻՅՆ ԿԱՏԱՐԱԾ ՄՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԻ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐԸ

Բնության ցանկացած տեսակ, մասնավորապես՝ կանանց կողմից կատարած սպանությունները, միշտ էլ հասարակության կողմից դատապարտելի են: Առավել զգալի է, երբ խոսքը վերաբերվում է մանկասպան կանանց: Մա չի նշանակում, որ եթե հանցանք է կատարում տղամարդը, ապա պարսավանքի արժանի չէ: Պարզապես այն դերն ու նշանակությունը, որ շնորհիվ է կնոջը, կարծես դրոշմակնիք է դարձել և դրանից փոքր-ինչ շեղումն անգամ դատապարտելի է գրված և չգրված օրենքներով: Բացի դատապարտելի համարելուց, մշտապես, մի շարք քրեաբաններ, հոգեբաններ, կենսաբաններ անդրադարձել են հիմնախնդրին, կատարել իրենց վերլուծությունը, որը սակայն, եղել է միակողմանի, սահմանափակ և չի տվել անհրաժեշտ գործնական ցուցումներ և առաջարկներ՝ ուղղված կանանց շեղվող վարքի կանխարգելմանը և հաղթահարմանը: Կանխման և շտկման գործունեությունը, հանդես գալով որպես հասարակական հարաբերությունների սոցիալական կարգավորման միջոց, իրենից ներկայացնում է պետական և հասարակական միջոցառումների համակցություն՝ ուղղված հանցավորության պատճառների և պայմանների, անձի

հակահասարակական հայացքների ձևավորմանը նպաստող գործոնների վերհանմանը և չեզոքացմանը, հանցավորության նկատմամբ վերահսկողության սահմանմանը: Գրեթե բոլոր քաղաքակիրթ երկրներում՝ վերջին մի քանի տասնամյակում, և պետության և հասարակական կազմակերպությունների կողմից մեծ ուշադրություն և օժանդակություն է դրսևորվում՝ նման արատը նվազագույնի հասցնելու համար: Մեր կողմից կատարած հետազոտությամբ (ՀՀ Արվյան քրեակատարողական հիմնարկ՝ կանանց տեղամաս) նպատակ ենք ունեցել բացահայտելու և ուսումնասիրելու կանանց կողմից կատարած սպանությունների դրդապատճառները, դրանց ձևավորման հոգեբանական մեխանիզմները: Ըստ մեզ՝ կանանց կողմից կատարած սպանությունների դրդապատճառներն օբյեկտիվ (հասարակական) գործոնների փոխազդեցության և սուբյեկտիվ (անձնային) առանձնահատկությունների (նաև հոգեկան շեղումների՝ մեղսունակության սահմանագծում) արդյունք են: Այս ընտրակազմին բնորոշ բացասական անձնային գծերի ձևավորումն առավելապես պայմանավորված է անցյալով, միկրոմիջավայրում տեղ գտած հոգեվնասվածքային թերություններով՝ չանտե-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Ի-շխանություն
98

Իրավաբանական հոգեբանություն

սելով նաև հասուն տարիքը:

Խորապես ուսումնասիրելու և պարզորոշ հասկանալու համար, թե ինչու է կինը կատարում սպանություն, մասնավորապես՝ մանկասպանություն, անհրաժեշտ է անդրադառնալ գիտակցված և չգիտակցված դրդապատճառներին, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներին ու պայմաններին: Գիտակցված կամ չգիտակցված դրդապատճառները սերում են կյանքի վաղ կամ ավելի ուշ շրջանում տեղի ունեցած անբարենպաստ ազդեցություններից (Չ.Ֆրոյդ, Ա.Ադեր, Կ.Հորնի, Է.Էրիքսոն) [4], որոնք դաժան և ականջ չշոյող փաստեր են պարունակում: Ինչպես վկայակոչում են գրույցի, փաստագրական մեթոդները, այս անձանց գերակշռող մասը ծնվել և մեծացել է ոչ լիարժեք ընտանիքում: Անլիարժեքությունն իր մեջ ընդգրկում է ընտանիքում տիրող խեղաթյուրված բարոյահոգեբանական մթնոլորտը, ծնողներից մեկի կամ երկուսի ֆիզիկական բացակայությունը, նյութապես անապահովությունը և այլն: Հակահասարակական վարք դրսևորելն առավել հավանական է դառնում, երբ հետագա կյանքն էլ է նմանատիպ պատկեր ստանում:

Նման կյանք է ունեցել մանկասպան Ա.Ա.-ն՝ ծնված 1967թ-ին, միջնակարգ կրթության բացակայությամբ (հաճախել է մինչև 6-րդ դասարան), նախկինում չդատված: Նա դատապարտվել է 15 տարի ազատարկման՝ կյանքի և առողջության դեմ հանցագործություն կատարելու համար՝ սպանել է չորս մանկահասակ երեխաներին (աղջկան և երեք տղաներին): Հավելելնք նաև, որ մեկ այլ աղջիկ երեխային վաճառել է ծննդաբերելուց հետո՝ դրամական օգուտ ստանալու նպատակով: Ա.Ա.-ն ծնվել և մեծացել

է մի ընտանիքում, որտեղ չեն բավարարվել երեխայի համար անհրաժեշտ տարրական առաջնային պահանջ-մուքները: Ինչպես ինքը, այնպես էլ ծնողներն ունեն տարրական կրթություն և ամուսնացել են վաղ՝ 17 տարեկանում: Ընտանիքը եղել է բազմանդամ՝ բաղկացած 11 հոգուց: Ինքը թվով հինգերորդ երեխան էր: Դպրոց հաճախելիս չի փայլել առաջադիմությամբ ոչ մի առարկայից, քանի որ ժամանակը տրամադրել է ծնողներին՝ մշտապես օգնելով գյուղատնտեսության մեջ: Ֆինանսապես անապահով լինելու պատճառով թերի է թողել ուսումը: Ընտանեկան փոխհարաբերությունները մշտապես ուղեկցվել են անախորժություններով, բացակայել է հոգեհուզական շփումը: Հարբեցող հոր կողմից երեխաները և մայրը հաճախ են տարբեր տեսակի բռնության ենթարկվել: Առհասարակ, նման մթնոլորտը խոչընդոտում է հոգեհուզական կապի նորմալ, բնականոն ձևավորմանը: Այստեղից են հենց սկսում աղավաղվել էմպաթիայի, կարեկցելու, հոգատարության զգացմունքները և ձևավորվել սրանց հակադարձ բացասական անձնային գծերը: Ինչպես բացատրում է Է.Գրինը, սպանության, առավելապես ինֆանտիցիդի դրսևորմանը նպաստում է երեխայի և մոր միջև երկխոսության բացակայությունը [1]: Այդ դեպքում ներքին երկխոսությունը, որն ունենում է արտաքին երկխոսության բնույթ, ընթանում է «թույլ և ոչ լիարժեք ես»-ի և «ուժեղ ուն»-ի ստանդարտներին: «Թույլ ես»-ը փորձում է համապատասխանել «ուժեղ ուն»-ի ստանդարտներին: Երբ «թույլ ես»-ը կորցնում է կապը «ուժեղ ուն»-ի հետ, ներքին երկխոսությունն ընթանում է «իշխող ես»-ի և «ամորֆ ուն»-ի տեսքով: «Իշխող ես»-ի համար

Իրավաբանական հոգեբանություն

«ամորֆ ոմն»-ը հանդես է գալիս որպես մարդ-խամաճիկ, որը պարտավոր է ենթարկվել «իշխող ես»-ի կամքին: Այսինքն՝ «իշխող ես»-ը, որ նախկինում թույլ էր, մերժված, այդ թուլությունը վերագրում է «ոմն»-ին՝ համարելով ատելի, անարժան, թույլ: Այս դեպքում ագրեսիան փոխանցվում է մեկ այլ անձի վրա, որը կարող է լինել և երեխան:

Նշենք, որ հոգեհուզական խաթարված կյանքի առաջացմանը նպաստում են նաև սեքսուալ անարգանքները, առավել ևս՝ կատարված ընտանիքի անդամների կողմից: Թե՛ մեր կողմից և թե՛ տեսական մասում հեղինակների համապատասխան վերլուծությունները ենթադրում են, որ հոր կողմից սեքսուալ բռնության ենթարկված Ա. Ա-ն ևս պետք է ընտրեր կյանքի հակահասարակական ուղին՝ մարմնավաճառությունը և անմարդկային արարքներ կատարելը: Սի դեպքում հոր նկատմամբ ունեցած վախը, ատելությունը, մյուս դեպքում՝ մոր կողմից ստացած անօգնականության, անպաշտպանության զգացումը (վերջինս՝ ինքն էլ էր գտնվում նման վիճակում) պարտադրել են մեկուսացման, ինքնամփոփության (սա դրսևորվել է նաև գաղութում) և, հետևաբար, պրոբլեմները միայնակ, յուրովի հաղթահարելուն: Այնուհետ երկու եղբայրների գոհվելը ԼՂ-ում ավելի խորացրին նրան արդեն բնորոշ վրեժխնդրությունը, ագրեսիվությունը, թշնամանքը: Ըստ մեզ՝ գիտակցված կամ ավելի շուտ չգիտակցված ձևով առկա իրականությունից փախուստ տալը՝ իր տեղը գտավ պատերազմին ինքնակամ մասնակցելով: Վերադարձից հետո, հասարակությունում իր տեղը չգտնելով, սկսեց միայնակ ու անբարո կյանք վարել: Բացի տղամարդկանց

հետ ունեցած կապերից՝ նա ոչ մի այլ ընկերական շրջապատում չներգրավվեց: Մարմնավաճառությամբ զբաղվելով, իհարկե, անխուսափելի չէր լինելու ապօրինի երեխաներ ունենալը, որոնք շատ կարճ կյանք ունեցան: Երեք տղաներին նա խեղդամահ է արել ինը, վեց օրական և երկու ամսական հասակում՝ սավանի օգնությամբ: Իսկ ինը տարեկան աղջկան խեղդամահ է արել լոգարանում, որին նախորդել են նրա կողմից անբարո կյանք վարելու համար մորն ուղղված մեղադրանքները: Այս վերջին կաթիլի դեր հանդիսացող հանգամանքը իրականում առիթ է հանդիսացել Ա. Ա-ի անգիտակցականում կուտակված բազմաթիվ աֆեկտային զգացմունքների դրսևորման համար, որոնք ֆրոստրացիաների, անարգանքների ու վիրավորանքների հետևանք են: Ընտանեկան անբարենպաստ փոխհարաբերությունները՝ կապվածության, «հուզական սիմբիոզի» բացակայությունը, «գոյության էքստրենալ վիճակի» առաջացումը խթանում են գիտակցված և չգիտակցված, հիմնարար և երկրորդային դրդապատճառների ձևավորմանը: Այս դեպքում սպանություն կատարելու համար հիմնարար չգիտակցված դրդապատճառն է հոգեբանական նողկանքը՝ ուղղված արական սեռին: Մրա հետ կապված մեր վերլուծությունը հետևյալն է: Մանկության տարիներին տղամարդկանց կողմից ձեռք բերած ճնշումներից ու անարգանքներից նա ձերբազատվեց արական սեռի անձանց սպանելով, որը Ա. Ա-ն պատճառաբանում էր երեխա ունենալու ցանկության բացակայությամբ ու նյութական անապահովությամբ (երկրորդային դրդապատճառներ): Եթե անգամ հաշվի առնենք այս հանգամանքը, ապա երեխանե-

րից կարելի էր ձերբազատվել այլ եղանակով, օրինակ՝ մանկատուն հանձնելով: Երեխաները մանկասպանների մոտ հանդիսանում են կենսազործունեության համար խոչընդոտներ:

Ինչ վերաբերում է Ա. Ա-ի առաջնեկ աղջիկ երեխայի սպանությանը, ապա, եթե նշված վիճաբանությունը չլիներ, գուցե աղջիկը չունենար նման ճակատագիր՝ հաշվի առնելով եղբայրների համեմատ ունեցած երկարատև կյանքը: Սրանով էլ նա փորձել է պաշտպանել, վերգտնել իր բազմիցս խոցված ինքնասիրությունը:

Հաջորդ օրինակում դրդապատճառները ևս խորքային բնույթ ունեն և հանդիսանում են ոչ միայն անբարենպաստ միկրո, այլև մակրոմիջավայրի ազդեցության արդյունք: Ազգությամբ հայ Գ. Ն-ն ծնվել է ՌԴ-ում 1976թ-ին, ունի թերի միջնակարգ կրթություն, դատապարտվել է 8 տարի ազատազրկման՝ կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործություն կատարելու համար: Ծնողների հետ հարաբերությունները գրեթե չեն տարբերվել վերը նշված օրինակից: Ճիշտ է, երեխաները բռնության և ծեծի չեն ենթարկվել, սակայն առանձնապես հոգատարությամբ էլ չեն շրջապատվել: Իր տեղը չգտնելով ընտանիքում, որտեղ բոլորը լռակյաց և կարծես մեկուսի կյանք էին վարում, նա իրեն փորձել է դրսևորել ասոցիալ կենսակերպ ունեցող շրջապատում: Շարունակելով կենսագրականը՝ նշենք, որ չունենալով տարրական բարոյական և իրավական դաստիարակություն, ակնհայտ է, որ թափառաշրջիկ և անբարո կյանքով ապրելն անխուսափելի չէր լինելու, ինչն իր համար գոյատևման և պարզապես ժամանցի միջոց էր, որի դեպքում, իր խոսքով ասած. «Երբեք ֆիզիկական և հոգեկան բավարարվա-

ծություն չեմ ստացել...»: Ու դրա հետևանքով նա ատել է և՛ սեփական անձը, և՛ հակառակ սեռը: Թե՛ ՌԴ-ում և թե՛ ՀՀ-ում նա նույն կյանքով է ապրել ու երբ պարզվել է, որ հղի է, ցանկացել է ազատվել երեխայից: Բայց նրան չի հաջողվել, քանի որ հղիությունից բավականին ժամանակ էր անցել: Երեխայի գոյությունը նրա համար անցանկալի էր՝ պայմանավորված ոչ այնքան հոգեբանական անպատրաստակամությամբ, որքան իրեն մշտապես տհաճություն պատճառած տղամարդկանց գեների շարունակման կանխմամբ: Այդ ցանկությունն իրականացրեց երեխայի ծնվելուց հետո, որի ոտքերից բռնելով՝ մի քանի անգամ հարվածել է մաշկավեներոլոգիական հիվանդանոցի պատուհանի գոգին՝ կոտրելով երեխայի գլուխը, որի հետևանքով նորածինն անմիջապես մահացել է (ծննդաբերելուց հետո պարզվել է իր սիֆիլիսով հիվանդ լինելը): Հետևաբար, ազատվելով երեխայից, նա կարծես թե վերջ դրեց հոգու խորքում կուտակված ճնշող ծանր բեռից՝ աղտից: Ինքնամաքրվելով՝ (կատարսիս) նա հոգու հանգստություն, անդորր ձեռք բերեց, որին հաջորդեց ազատազրկման վայրում կնքվելու փաստը [2]: Ինչ վերաբերում է անձնային, անհատական սուբյեկտիվ գործոններին՝ անպայմանորեն պետք է անդրադառնալ նաև հոգեկան անոմալիաներին՝ անձի մեղսունակությունն ապահովող այն սահմանային վիճակներին, որոնք որոշակի հանգամանքի դեպքում կարող են հանդիսանալ որպես հանցավոր վարքի պայման:

Օրինակ՝ 11 տարով ազատազրկված Գ. Ա-ն՝ ծնված 1974թ-ին, ամուսնու հետ իրենց բնակարանում թիթեղյա վառարանի վրա դիտավորությամբ

Իրավաբանական հոգեբանություն

այրելով սպանել են մանկահասակ դստերը: Գ. Ա-ն եղել է ամուսնալուծված ամուսինների երկու երեխաներից ավագը, որը փոքր հասակից աչքի է ընկել թերզարգացմամբ՝ թուլամտություն (դիմալին նշանները ևս վկայում էին հիվանդության մասին), որի հետևանքով նաև գրկվել է դպրոց հաճախելուց, ուստիև մնացել է անտառաճանաչ: Հիվանդությունն էլ ավելի է խորացել 4 տարեկանում՝ ձիու հարվածից գլխի վրա ստացած վնասվածքից, որը նպաստել էր նաև լսողության վատացմանը: Անգամ գրույցի ընթացքում տրվող հարցերը նրա համար դժվար ըմբռնելի էին և տրվող պատասխաններն էլ՝ անտրամաբանական: Մանկուց եղել է արհամարհված և ծայրաստիճան անուշադրության մատնված թե՛ հասակակիցների և թե՛ ընտանիքի անդամների կողմից՝ իր հիվանդության, մոր վատառողջության և խորթ հայր ունենալու պատճառով: Նրա խնամքով երբեմն զբաղվել է մորաքույրը, ինչն առավել բռնակալ, քան հոգացող բնույթ ուներ:

Կենսագրական փոքրիկ ակնարկն անգամ պարզորոշ է դարձնում, որ նրա դժբախտ մանկությունը՝ ողողված արհամարհանքով, վախով (բացի ընտանեկան վիճակից՝ վախի ձևավորմանը նպաստել է անտառում կենդանու հարձակումը. այն նվազել է գաղութում տարվող հոգեթերապևտիկ աշխատանքներից հետո), երկյուղով ու անորոշությամբ, սկիզբ են դրել ցածր ինքնագնահատական ունեցող, տագնապային, ագրեսիվ (վերբալ) անձի ձևավորմանը: Վերջինիս ոչ ֆիզիկական լինելը, ըստ մեզ, պայմանավորված է նրա անառողջ, թույլ վիճակով: Արդեն նկատելի է, որ ֆիզիկական թերություններից զատ՝ անառողջ է նաև հոգեբանական ոլորտը:

Հետագայում, 1969թ-ին ծնված, ութնամյա կրթությամբ Վ. Մ-ի հետ ունեցած ամուսնական կյանքը ոչ միայն չի նվազեցրել, այլ, ընդհակառակը, լրացրել է նվաստացումները, վախի մթնոլորտում ապրելը: Այս ամուսնությունից (այն կարելի է պատկերել բացառապես գորշ գույներով) ծնված երկրորդ երեխան մշտապես վիճաբանությունների տեղիք է տվել և նրա գոյությունը նպաստել է արդեն իսկ վատ նյութակենցաղային պայմանների անտանելի դառնալուն (նրանք գոյատևում էին շրջակա մարդկանց օգնությամբ): Կնոջ նկատմամբ կիրառված ծեծիկ և բռնությանը հաջորդում էին ոստիկանի միջամտությունն ու բաժանությունները: Նշված երեխայի նկատմամբ հոր մերժողական վերաբերմունքը պայմանավորված էր նաև կնոջը անհավատարմության մեջ կասկածելով: Սովորականի մնան, դեպքի օրն էլ Վ. Մ-ն ոչ սթափ վիճակում (ինչը մշտական բնույթ ուներ) տուն վերադառնալով, նշված թեմայով կնոջ հետ ունեցած հերթական վիճաբանությունից հետո, Գ. Ա-ին ստիպելով ու պարտադրելով, երեխային վառարանի վրա դնելով, այրել-սպանել են: Կնոջ ներշնչվողականությունը, վախի ազդեցության ներքո ենթարկվելու սովորույթը, իրադրության մեջ կողմնորոշվելու անկարողությունը, հուզականային ոլորտի թերզարգացվածությունը, «բարենպաստ հանգամանքի» դեպքում պետք է խթան հանդիսանալի կատարելու որևէ հակահասարակական, այս դեպքում հակամարդկային արարք՝ մանկասպանություն: Մեր կողմից արված վերլուծությամբ շեշտադրում ենք «ընտանիք» հասկացության խիստ կարևորությունը: Բռնություն կիրառող ընտանիքները, ուր նշանակալի տեղ և դեր ունի արական

գործոնը, ֆիզիկական ագրեսիայի ձևավորման համար լիարժեք մոդել են հանդիսանում՝ զուգակցվելով հասարակության այլ նպաստող գործոնների հետ: Չևավորվում է էմպաթիայից զերծ, ագրեսիվ, հուզականորեն անկայուն, վրեժխնդիր անձ, կին, ում մոտ, հետևաբար, ձևախախտման է ենթարկվում սեռադերային նույնականացումը, որից էլ բխում է անպատրաստականությունը (առավելապես հոգեբանական մակարդակով) հետագա ամուսնական, ընտանեկան կյանքին ու տեղի են ունենում ամուսնալուծություններ՝ չանտեսելով, իհարկե, անհաջող զուգրնկեր ունենալու փաստը: Սա իրենից ներկայացնում է մի շրջայական կապ, որը լի է վտանգով այն իմաստով, որ նման անձը, կինն էլ իր հերթին նմանօրինակ կյանք է «ապահովում» իր սերունդների համար, որոնք նույնպես հանդիսանում են հասարակության համար ոչ լիարժեք ձևավորված և անգամ վտանգ ներկայացնող անձինք: Նրանց չկայացած կյանքը խաթարում է նաև իրենց երեխաների հետագա ճակատագիրը, որոնք անտեսված ու լքված են լինում՝ առավելապես մայրերի՝ գաղութում գտնվելու ժամանակ: Անկատար անձ է ձևավորվում նաև այն դեպքում, երբ երեխան ծնվում է գաղութում ու այնտեղ անց կացնում իր

մանկությունը: Կանայք, որոնք չեն ունեցել նորմալ ընտանիք՝ թե՛ հայրական և թե՛ ամուսնական, կարծես ինչոր ձևով իրենց վերագտնում են գաղութի պատերից ներս, ուր առարկաները և իրերը դառնում են հարազատ:

Հասարակության, պետության կողմից դրսևորվող վերաբերմունքը, հոգածությունն առաջնային նշանակություն ունեն կայուն և երջանիկ ընտանիք կազմելու գործում, որն իրենից փոխադարձ կապ է ներկայացնում, քանի որ ամուր ընտանիքն ամուր պետականության հիմքն է: Պետության կողմից դրվող արգելքները ևս նպաստում են նման հանցարարքի թվաքանակի կրճատմանը, օրինակ, որոշ երկրներում աբորտների կատարումը հանդիսանում է օրենքի սահմաններում պատժելի արարք, իսկ հին ժամանակներում՝ մանկասպանությունը դիտվել է որպես նորմալ երևույթ: Գերմանիայում գտնում էին, որ մայրը և հայրն իրավունք ունեին սպանել իրենց ժառանգներին: Գ-ա մեթոդ էր բնակչության կարգավորման և իրենց աստվածներին զոհաբերելու համար: 18-րդ դարում մանկասպանությունը միջոց էր անցանկալի հղիությունից խուսափելու համար: Գյուղացիները հաճախ էին գտնում մանուկների դիակներ և որպես կանոն՝ նրանց մայրերը չէին հայտնաբերվում [3]:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Գրին Է.** Մի դրվագ կին մանկասպանի վերլուծությունից: Հոգեբանությունը և կյանքը: Երևան, «Զանգակ-97», NN2-3, 2005, 133-138 էջեր:
2. **Գրին Է.** Մեղք, ապաշավանք, կատարիս: Երևան, «Զանգակ-97», 2005, էջ 72:
3. **Кучинский А., Корец М.** Прес-

- тупники и преступления. Законы преступного мира. Женщины-убийцы. Воровки. Налетчицы. Энциклопедия. Д. Сталкер. 1998, с. 416.
4. **Хвем Л., Зиглер Д.** Теории личности /Основные положения, исследования и применения / СПб. Питер Ком, 1998, с. 608.

ՕԳՆՏՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՊԱՀԱՆՉՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՅԱՎՈՐ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՎՐԱ

Ժամանակակից աշխարհում հանցավորության շարունակական աճի միտում է նկատում: Դրանց ծագման պատճառների և ծնող պայմանների գիտական ուսումնասիրություններում ուշադրության են արժանացել մարդու հանցավոր վարքագիծը և դրա հիմքում ընկած պահանջմունքները:

Գոյություն ունեն պահանջմունքների տարբեր դասակարգումներ, որոնք կառուցվում են ինչպես որոշակի օբյեկտներից մարդու օրգանիզմի կախվածության հիմքով, այնպես էլ այն պահանջմունքների միջոցով, որոնց կարիքը նա զգում է: Ըստ այդմ Դ.Ա. Լեոնտևը պահանջմունքները բաժանել է 2 խմբի՝ առարկայական և գործառարական:

Ուսու հոգեբանների աշխատություններում հանդիպում են պահանջմունքների հետևյալ դասակարգումները՝

- նյութական (սնունդ, հագուստ, կացարան),
- հոգևոր (շրջապատ և ինքնաճանաչում, ստեղծագործելու պահանջմունք, ստեղծագործական, գեղագիտական և այլն),
- սոցիալական (շփում, աշխատանք, հասարակական գործունեություն, ճանաչված լինել և այլն):

Նյութական պահանջմունքները կոչվում են առաջնային և ձևավորվել են մարդու ֆիզիոլոգիական, հասարակական-պատմական զարգացման ընթացքում: Այդ ժամանակներից մինչ օրս մարդու առաջնային խնդիրը եղել է նյու-

թական պահանջմունքների բավարարումը, որի բացակայությունը շատ հաճախ առաջացնում է պահանջմունքների համակարգ, որի բավարարմանն ուղղված մարդու վարքագիծը վերածվում է հանցավոր վարքագծի (շահադիտական մոտիվացիայով հանցագործություններ):

Հոգևոր և սոցիալական պահանջմունքներն արտացոլում են մարդու հասարակական բնույթը, նրա սոցիալականացումը: Նշենք, սակայն, որ նյութական պահանջմունքները նույնպես մարդու սոցիալականացման արդյունք են: Նույնիսկ սննդի պահանջմունքը սոցիալականացված բնույթի է: Մարդու համար միևնույն չէ, թե ինչ և ինչպես է ինքն ուտում: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ որոշ հոգևոր կամ սոցիալական պահանջմունքներ ներկայումս շատ հոգեբանների կողմից դիտվում են իբրև բնածին պահանջմունքներ (օրինակ՝ ինքնահաստատման, իր նմանների հետ շփվել և այլն):

Բացի հիմնարար պահանջմունքներից (սննդի, հաճույքի, սեռական և այլն)՝ առանձնացնում են, այսպես կոչված, երկրորդային պահանջմունքներ (քվազի-պահանջմունքներ): Խոսքը սոցիալական որոշակի պահանջմունքների մասին է, որոնք առաջանում են մարդու սոցիալականացման, այդ թվում՝ դաստիարակության ընթացքում: Հոգեբանության մեջ նշվում է, որ տարիների ընթացքում մարդու մեջ ձևավորվում է սկզբնական, հիմնարար, կենսաբանական պահանջ-

ՕԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 – 9 (206 – 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ի-շխանություն

Իրավաբանական հոգեբանություն

մունքները որևէ եղանակով բավարարելու ձգտում: Ընդ որում, սկզբնական պահանջումներին ավելանում է գեղագիտական կողմը, որը ժամանակի ընթացքում կարող է վերածվել ինքնուրույն պահանջումների: Մակայն նույնիսկ այդ դեպքում երկրորդային պահանջումները չեն փոխարինում առաջնայիններին, դրանք միայն սպասարկում են վերջիններին: Գեղագիտական պահանջումները, հիմնվելով առաջնային պահանջումների վրա, մարդուն մղում են ակտիվության: Բայց մարդկային ակտիվության հիմնական մղիչ ուժը, ի վերջո, մնում են առաջնային պահանջումները: Դրա համար պետք է համաձայնել Ա.Պիեռոնի այն մտքի հետ, որ մարդու՝ նույնիսկ ամենաբարդ գործունեության մտովյացիան սկզբունքորեն հանգում է առաջնային պահանջումների բավարարմանը²:

Հանցավոր վարքագծի պահանջումների հետազոտմանն ուղղված քրեագիտական մեկ այլ հայեցակարգի ներկայացուցիչներ գտնում են, որ պահանջումները կարելի է դասակարգել երեք խմբի՝ կենսական, սոցիալական և իդեալական³: Այս խմբերից յուրաքանչյուրում առանձնացվում են պահպանման և զարգացման պահանջումները, իսկ սոցիալական խմբում՝ նաև սեփական (սուբյեկտի կողմից գիտակցված որպես իրեն պատկանող իրավունք) և ուրիշների համար (գիտակցված, որպես պարտականություններ) պահանջումներ: Ցանկացած պահանջումների բավարարմանը նպաստում են նրանց զինանոցում եղած սկզբնական անկախ պահանջումները (միջոցներով, գիտելիքներով, հմտություններով) և հանցավոր նպատակին հասնելու ճանապարհին արգելքների հաղթահարման պահանջումները, որոնք հեղինակները նույնացնում են կամքի դրսևորման հետ:

Քրեաբան-հոգեբան Ա.Վ.Պետրովսկին առաջարկում է պահանջումների մեկ այլ դասակարգում՝

- ըստ ծագման՝ բնական և մշակութային,

- ըստ առարկայի (ըստ օբյեկտի)՝ նյութական և հոգևոր:

Բնական պահանջումները կարող են լինել նյութական, իսկ մշակութայինները՝ ն՝ նյութական, և՛ հոգևոր⁴:

Հանցավոր վարքագծի դրսևորման պահանջումների համակարգում ձևավորման հիմքերի կրիմինալոգիական առանձնահատկություններից ելնելով՝ հեղինակներից, օրինակ, Պ. Ա. Ռուդիկին առանձնացրել է հասարակական և անձնային պահանջումները⁵, որը, մեր կարծիքով, դժվար թե կարելի լինի ճիշտ համարել: Յուրաքանչյուր պահանջումը անձնական է: Այլ բան է, թե ինչ նպատակների (հասարակական, թե անձնական) է համապատասխանում անձի պահանջումների բավարարումը, որն էլ արդեն կրեմոթագրի դրդապատճառը և ոչ թե պահանջումներ:

Հանցագործների հակաիրավական վարքագծի դրսևորման պահանջումների կրիմինալոգիական վերլուծություններն այսօր տեղիք են տալիս նորանոր գիտական առաջարկությունների: Քրեաբան-գիտնական Վ. Ա. Կրուտեցկովը պահանջումները բաժանում է բնական, հոգևոր և սոցիալական խմբերի⁶:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ հիմնախնդիրը վերլուծելիս արտասահմանյան հոգեբանները ոչ թե դասակարգում են պահանջումները, այլ թվարկում են դրանք: Օրինակ՝ Ու. Մակդուգալը, ելնելով պահանջումների բնագրային բնույթից, առանձնացրել է հետևյալ բնագրաման մտովյացիոն դիսպոզիցիաները (արձագանքման պատրաստի եղանակները)՝

Իրավաբանական հոգեբանություն

- սննդի հայթայթում՝ փնտրում և կուտակում,

- զգվանք՝ վնասակար նյութերի չընդունում և խուսափում,

- սեքսուալություն՝ սիրատաժում և ամուսնական հարաբերություններ,

- վախ՝ փախուստ և թաքնվածություն՝ ի պատասխան ցավ և տառապանք պատճառող կամ այդպիսի ազդեցություն ունեցող գործոնի,

- հետաքրքրասիրություն՝ անձանոթ վայրերի և առարկաների ուսումնասիրում,

- հովանավորչություն և ծնողական խնամակալություն՝ մանկահասակների սնում, պաշտպանություն և պատսպարում,

- զրույց՝ իրեն հավասարների շրջանում գտնվելը, իսկ մեծության մեջ՝ այդպիսի միջավայրի որոնում,

- ինքնահաստատում՝ տիրապետելու և ղեկավարելու ձգտում, շրջապատում անձի հաստատում կամ ցուցադրում,

- ենթարկում՝ փոխզիջում, օրինակելիություն, ենթարկվածություն նրանց, ովքեր ցույց են տալիս գերակա ուժ,

- զայրույթ՝ վրդովմունք և ցանկացած խոչընդոտի բռնի հեռացում, որը խանգարում է ցանկացած այլ միտում ազատ իրականացնելու,

- օգնության կոչ՝ օգնության կանչելը, երբ սեփական ջանքերը չեն պսակվում հաջողությամբ,

- արարում՝ թաքստոցների և աշխատանքային գործիքների ստեղծում,

- ձեռք բերելու ընդունակություն՝ այն ամենի ձեռքբերում, տիրապետում և պաշտպանություն, որոնք թվում են օգտակար կամ գրավիչ,

- ծիծաղ՝ մեզ շրջապատող մարդկանց թերություններն ու անհաջողությունները ծաղրուծանակի ենթարկում,

- հարմարավետություն՝ վերացում կամ խուսափում այն ամենից, ինչն առա-

ջացնում է անհարմարավետություն (դիրքի, տեղափոխում),

- հանգիստ և քուն՝ հոգնածության դեպքում հսկում դեպի անշարժության, հանգստի և քնի,

- շրջնոլիկություն՝ նոր տպավորությունների ձեռքբերում⁷:

Մեր կարծիքով այս թվարկումների մի մասը մարդկային բնագղներ են, իսկ մյուսները՝ պահանջմունքներ: «Բնագր» հասկացությունը հիմնվում է վարքագծի կենսաբանական համակարգի վրա, մինչդեռ «պահանջմունքը» արտահայտում է որոշակի կենսական անբավարարվածություն, այդ պատճառով մեզ համար անընդունելի է պահանջմունքները և բնագղները միևնույն դասակարգման մեջ ներառելը:

Հանցավոր վարքագծի դրսևորման պահանջմունքները հետազոտելու արդյունքում այլ մոտեցման է հանգել Գ. Մյուրեյը, ով առանձնացնում է փախուճեցն պահանջմունքները հետևյալ իրողություններում. ազդեցիկության, պատկանելիության, գերակայության, ձեռքբերման, պաշտպանության, վնասից խուսափելու, անհաջողությունից խուսափելու, մեղադրանքից խուսափելու, անկախության, մերժման, ճանաչողության, օգնության, հովանավորչության, հասկացվածության, կարգ ու կանոնի, իր նկատմամբ ուշադրություն գրավելու, խոստովանության, բացատրման (ուսուցման), արարման, պահպանման (խնայողության), հարգանքի և ստորացման մեջ⁸:

Հանցավոր վարքագծի պահանջմունքները լրսաբանելիս մեծ մտածող է. Ֆրոյդը գտել է, որ անձի մեջ առկա են սոցիալական հետևյալ պահանջմունքները.

- մարդկային կապերի (իրեն վերաբերվել, որպես խմբի անդամի, «մենք»-ի զգացում, խուսափում միայնությունից),

- ինքնահաստատման (սեփական անձի նշանակության անհրաժեշտու-

թյան համոզմունքը),

- կապվածության (ջերմ զգացմունքներ կենդանի էակի նկատմամբ և պատասխան զգացմունքների անհրաժեշտություն, հակառակ դեպքում՝ անտարբերություն և զզվանք կյանքից),

- ինքնագիտակցման (ինքն իրեն համարել անկրկնելի անհատականություն),

- կողմնորոշման համակարգի և երկրպագման առարկայի (մասնակցությունը մշակույթին և գաղափարախոսությանը, կողմնակալ վերաբերմունք իդեալական առարկաների նկատմամբ)⁹:

Քրեաբան-հոգեբաններն իրենց գիտական հետազոտություններում խոսել են նաև պահպանման և զարգացման, դեֆիցիտի պահանջմունքների, մնացածից տարբերվելու, միակը, անփոխարինելի լինելու պահանջմունքների մասին, այսինքն՝ այնպիսի պահանջմունքների, որոնք վերաբերում են հանցավոր վարքագծում սեփական ես-ի ձևավորմանը և պահպանմանը, խուսափելու, նոր տպավորությունների, ինչպես նաև առաջնային և հիմնային պահանջմունքներին և այլնին:

Քրեաբան գիտնականներն առանձնացնում են նաև նկրտիկ պահանջմունքների խումբ, որոնց չբավարարումը կարող է հանգեցնել նյարդային խանգարումների՝ կարեկցանքի և թողության, իշխանության և հեղինակության, տիրապետման և կախվածության, տեղեկատվության, փառքի և արդարության:

Կան հեղինակներ, ովքեր հանցավոր վարքագծի պահանջմունքները ներկայացնում են ըստ խմբերի: Օրինակ՝ Բ. Ֆ. Լոմովն առանձնացնում է անձի նյութի, էներգիայի և տեղեկատվության պահանջմունքների խումբը¹⁰, Գ. Օլպորտը և Ա. Մասլոուն՝ կարիքի պահանջմունքները և աճի պահանջմունքները¹¹, Է. Ֆրոյդը՝ անձանց հետ կապերի անհրաժեշտության, ճանաչողության, անձի նույնաց-

մունն իր դասակարգին, ազգին, կրոնին, նորաձևությանը և այլ պահանջմունքներին¹²: Առանձնացվում են նաև այնպիսի պահանջմունքներ, որոնք սկզբունքորեն անբաժան են համարվում սննդի, սեքսի և այլ կենսաբանական պահանջմունքներից, ինչպիսիք են օրինակ՝ հաղորդակցման պահանջմունքը, ինքնանպատակ գործողությունների պահանջմունքը և բացարձակ ճշմարտության պահանջմունքը:

Ի տարբերություն նախորդ ժամանակների վերը թվարկված կրիմինալոգիական-հոգեբանական հետազոտությունների՝ մեր օրերում գոյություն ունեն պահանջմունքների տարբեր դասակարգումներ: Եթե Ֆրոյդի և Ադլերի կոնցեպցիաներում մարդու բոլոր պահանջմունքները ծագում էին մեկ՝ առաջնային և հիմնական պահանջմունքից (օրինակ՝ սեքսուալ պահանջմունքից կամ իշխանության ձգտման պահանջմունքից), ապա այլ հետազոտողներ առաջարկում են պահանջմունքների երկար ցուցակ, որոնք ընդգրկում են վարքագծի գրեթե բոլոր հայտնի տեսակները: Այս բոլոր տեսությունների ի հայտ գալու պատճառն այն է, որ գոյություն ունեն բնագրային-գիտակցական առաջնային պահանջմունքներ, որոնք, ըստ կյանքի թելադրանքի, արտացոլում են անձի վարքագիծը:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ մեծ է պահանջմունքների դերը անձի հանցավոր վարքագծում: Կարծում ենք պահանջմունքների՝ քննարկված դասակարգումներն ունեն իրենց թերությունները, որոնք են.

- պահանջմունքները սահմանափակվում են որոշակի քանակի թվարկումներով, որոնք միգուցե ակնհայտ են և ոչ սպառնիչ,

- վերը թվարկված տեսություններում պահանջմունքները դրվում են մեկ հարթության վրա, բացակայում է պահանջ-

Իրավաբանական հոգեբանություն

մուլքների հիերարխիան և փոխկապակցվածությունը,

- չեն առանձնացվում պահանջումքների բավարարման և զարգացման օրինաչափությունները:

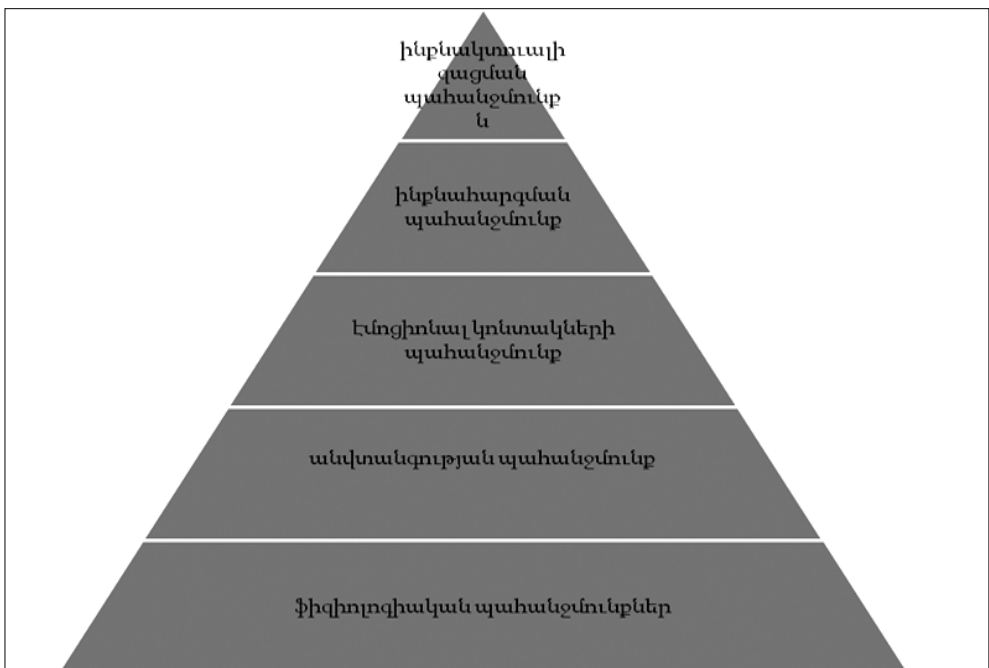
Անհատի հանցավոր վարքագծում պահանջումքների դերի ուսումնասիրությունների արդյունքներից, մեր կարծիքով, առավել ընդունելի է Ա. Մասլոուի դասակարգման ինքնատիպ, հիերարխիկ մոդելը (նկար 1):

Ա. Մասլոուն հումանիստական հոգեբանության ներկայացուցիչներից մեկն է, ով անհատին ճանաչում է որպես ամբողջական ինքնատիպ համակարգի մասի, որն իրենից ներակայացնում է ինքնաարդիականացման բաց հնարավորություն: Բիհեյվորիզմը և ֆրեյդիզմն ուշադրությունը կենտրոնացնում են իր անցյալից անձի կախվածության վրա՝ որպես ապագայի կողմնորոշում (ուղղվածություն դեպի սեփական հնարավորությունների իրացում):

Իր հետազոտություններում Մասլոուն հիմնվում էր հայտնի մարդկանց կենսագրության վրա, որոնց, գիտնականի կարծիքով, բնորոշ էին այնպիսի գծեր, ինչպիսիք են իրականության կողմնորոշումը, ակամայությունը, գործնական ուղղվածությունը, անկախությունը, լավատեսությունը, ստեղծագործ մոտեցումը:

Պահանջումքների դասակարգման Մասլոուի տարբերակն էապես տարբերվում է այլ դասակարգումներից: Մեր կարծիքով, միայն Ա. Մասլոուն է տվել պահանջումքների համակարգված դասակարգում: Նա պահանջումքները դասակարգում է արժեքային հիերարխիայում՝ ելնելով անհատի զարգացման գործում նրանց դերից և առանձնացնում՝ ֆիզիոլոգիական, անվտանգության, սոցիալական կապերի, ինքնահարգման և ինքնասկտուալիզացիայի (ինքնաարդիականացման) պահանջումքներ (նկար 1):

Նկար 1

Ստորին մակարդակի պահանջումները նա անվանել է կարիքներ, իսկ վերին մակարդակինը՝ աճի պահանջումներ: Միաժամանակ նա կարծում է, որ վերջիններս միմյացից հիերարխիկ կախվածություն ունեն, այսինքն՝ յուրաքանչյուր բարձր մակարդակի վրա գտնվող պահանջումներ բավարարվում է միայն նրան նախորդող ցածր մակարդակի վրա գտնվող պահանջումների բավարարման դեպքում¹³:

Ֆիզիոլոգիական պահանջումները, ինչպիսիք են ուտելու, քնելու և այլ պահանջումները, առանց որոնց ոչինչ հնարավոր չէ բավարարել, միշտ գտնվում են առաջին պլանում և ընկած են պահանջումների հիերարխիայի հիմքում: Ֆիզիոլոգիական պահանջումներից վերև ընկած է անվտանգության պահանջումը: Դրանց բավարարումը հնարավորություն է տալիս զարգացնելու զգացումային շփումների կոնտակտների պահանջումը (լավ վերաբերմունքի պահանջումը, համախմբվածության, որոշակի խմբին պատկանելու, սիրո պահանջումը): Եթե ստորին երեք խմբերի պահանջումները բավարարվում են, ապա ի հայտ է գալիս ինքնահարգման պահանջումը (հավանության արժանանալու դեպքում, խոստովանության, իրավագեղության, ձեռքբերումներում): Միայն այն դեպքում, երբ բավարարված են բոլոր այլ պահանջումները, ի հայտ է գալիս ինքնասարդիականացման պահանջումը: Վերջինս մարդու ձգտումն է որքան հնարավոր է ամբողջականորեն ի հայտ բերելու, զարգացնելու և իրագործելու իր անհատական հնարավորությունները: Եթե անհատը չի զբաղվում նրանով, ինչի ուղղվածությունն ունի, ապա ի հայտ է գալիս չբավարվածություն, անհանգստություն¹⁴: Օրինակ՝ անձի ներդաշնակության պահանջումըն այն է, երբ անձը պետք է համաձայնության մեջ

լինի ինքն իր և շրջապատող աշխարհի հետ, այսինքն՝ երաժիշտը պետք է ստեղծի երաժշտություն, նկարիչը՝ նկարի, բանաստեղծը՝ ստեղծագործի: Անձը պարտավոր է կյանքի կոչել իր առաքելությունը, օգտագործել իր բոլոր հնարավորություններն ու ընդունակությունները:

Ա. Մասլոուն ընդգծել է, որ ինքնասարդիականացման պահանջումըն ի հայտ է գալիս միայն առողջ մարդկանց մեջ: Նյարդայինները զրկված են այդ պահանջումներից, քանի որ այդ մարդկանց մեջ որոշակի պատճառներով այդ պահանջումները բացակայում է: Այսինքն՝ անձը պետք է իրագործի այն, ինչը դրված է նրաներսում: Եթե անձը դա չի անում, կամ կյանքի պայմանները խանգարում են դրա իրագործմանը, ապա հնարավոր է ներքին հակասություն, որը կարող է առաջացնել նյարդային խանգարումներ: Եթե նույնիսկ մյուս բոլոր պահանջումները (բացի ինքնասարդիականությունից), բավարարվում են, այս դեպքում անձը զգում է անհանգստություն, անբավարարվածություն, ինչպես նաև ի հայտ են գալիս նյարդային նախանշաններ: Նշենք նաև, որ Մասլոուն այն կարծիքին էր, որ 5-րդ աստիճանին հասնում է միայն մարդկանց 2 տոկոսը:

Մեր ուսումնասիրություններից ակնհայտ է դառնում, որ պահանջումների դասակարգման համակարգերն ամբողջությամբ չեն արտացոլում նրանց բազմազանությունը:

Մեր կողմից պահանջումների դասակարգման ամենաընդունելի տարբերակը Մասլոուի պահանջումների բուրգն է, չնայած այնտեղ առկա են և՛ առավելություններ, և՛ թերություններ:

Ինչպես տեսնում ենք, Մասլոուի բուրգը ոչ միայն պահանջումների դասակարգում է, այլ նաև դրանց հիե-

Իրավաբանական հոգեբանություն

րարխիա: Կան հիմնային կարիքներ, կան ավելի բարձրակարգ կարիքներ: Մենք զգում ենք բոլոր մակարդակների պահանջմունքները, և այստեղ գործում է հետևյալ կանոնը. ցանկությունների ստորին մակարդակները համարվում են իշխող և ավելի բարձր մակարդակի ցանկությունները կարող են գլուխ բարձրացնել միայն այն դեպքում, երբ անձն արդեն բավարարում է ստորին մակարդակի պահանջմունքները:

Ըստ Մասլոուի բուրգի՝ նախապես ակտիվացվում են բարձր մակարդակի պահանջմունքները, որոշվում է վարքագիծը, պետք է բավարարված լինեն ստորին մակարդակի պահանջմունքները: Քանի որ ակնհայտ է, որ սովի մատնված մարդը չի ձգտում ինչ-որ բանով զբաղվել և շատ ավելի քիչ՝ այնպիսի գործունեությամբ, որով հնարավոր կլիներ ի ցույց դնել իրազեկվածությունը և դրա հիման վրա ինքնահաստատվել: Սոված մարդու մտքերն ու գործողություններն ուղղված են սննդի փնտրտություններին, ինչը կարող է պատճառ դառնալ շահադիտական բնույթի հանցագործությունների կատարման (օրինակ՝ հափշտակություն): Ինքնաարդիականացումը կարող է վարքագծի շարժառիթ դառնալ միայն այն ժամանակ, երբ բավարարված են մնացած բոլոր պահանջմունքները: Տարբեր հիերարխիկ մակարդակի պահանջմունքների հակասության դեպքում հաղթում է ստորին մակարդակի պահանջմունքը:

Բայց ստորին մակարդակի՝ ժամանակավորապես չբավարարված պահանջմունքների հարաբերական գերակայությունը չպետք է ընդմիջի և փակուղի գցի ինքնաարդիականաց-

ման պահանջմունքը: Այն կարող է դառնալ հարաբերականորեն անկախ ցածր հիերարխիկ մակարդակի պահանջմունքների բավարարման աղբյուր (ինքնաարդիականացման պահանջմունքը կարող է ի հայտ գալ նաև այն ժամանակ, երբ ժամանակավորապես բավարարված չեն ցածր մակարդակի պահանջմունքները):

Կրիմինալոգիական նպատակներով հանցավոր վարքագծում պահանջմունքների դերի ուսումնասիրությունները վկայում են այն մասին, որ ավելի բարձր մակարդակի պահանջմունքների արդիականացումը ոչ միշտ է ենթադրում ցածր մակարդակի պահանջմունքների բավարարում: Անձը, ձգտելով հանցավոր վարքագծով բավարարել բարձր պահանջմունքներ, կարող է որոշ ժամանակով հետաձգել ավելի ցածր մակարդակի պահանջմունքների բավարարումը:

Բայց կարևոր է հասկանալ, որ յուրաքանչյուրի մեջ պահանջմունքների ի հայտ գալու ձևերը կարող են էապես տարբերվել միմյանցից: Օրինակ՝ հարգելու և ճանաչելու պահանջմունքը նույն կերպ չի դրսևորվում. մեկն ուզում է ազդեցիկ քաղաքական գործիչ դառնալ և գրավել համաքաղաքացիների սերն ու հարգանքը, մյուսը երջանիկ կլինի միայն այն բանից, որ իր երեխաները հարգում են նրան: Այսինքն՝ անընդունելի է մեկ պահանջմունքի սահմաններում այսպիսի մեծ ընդհանրացումը:

Պետք է հասկանալ սեփական ցանկությունները, ճիշտ մեկնաբանել դրանք և բավարարել համարժեքորեն: Հակառակ դեպքում անձը գտնվելու է անբավարարվածության և հիասթափության վիճակում:

Ընդհանրացնելով վերը ներկա-

Իրավաբանական հոգեբանություն

յացրած պահանջմունքների տեսությունները և դրանցով մեկնաբանված մարդկային վարքը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ հանցագործությունները պահանջմունքների բավարարմանն ուղղված անձի գործունեության տեսակ են: Պահանջմունքները կարող են զարգանալ, դրանց ընկալումն ու դրանց վերաբերյալ սեփական գնահատական ունենալն ուղղակիորեն պայմանավորված են անձի սոցիալիզացիայի գործընթացով: Անձի իրավահայտատակ կամ հանցավոր վարքագիծը մեծապես պայմանա-

վորված է անձի սոցիալականացման առանձնահատկություններից, որոնց վերհանումից և ուսումնասիրությունից է կախված հանցագործությունների բացահայտման և կանխարգելման գործընթացի ճիշտ կազմակերպումը: Միայն սեփական պահանջմունքները գիտակցող և դրանք օրինական ու բարոյական նորմերի վրա հիմնված բավարարման հնարավորություններ ունեցող անձը կարող է դրսևորել հանրօգուտ վարքագիծ և զերծ մնալ հակահասարակական արարքներ կատարելուց:

---

1. *Леонтьев Д. А.* Жизненный мир человека и пролема потребностей, Психологический журнал, 1991, N2, с. 57.
2. *Pieron A.* Emotions in animals and men. In: Reymert M.L. (ed.) Feelings and Emotions. The Wittenberg Symposium-Worcester, 1982, p. 145.
3. *Симонов П.В.* Высшая нервная деятельность человека: Мотивационно-эмоциональные аспекты-М. 1975, с. 144.
4. *Петровский А.В.* Общая психология: Учебник-М. 1986, с. 122.
5. *Рудик П.А.* Психология: Учебник для техникумов физической культуры-М, 1967, с. 42.
6. *Крутецкий В. А.* Психология. Учебник. М., 1980, с. 102.

7. *McDougall W.* Outline of psychology - N. Y. 1960, p. 78.
8. *Murrey H.A.* Exploration in Personality-N.Y. 1938, p. 136.
9. *Фромм Э.* Богатство от свободы-М. 1998, с. 65.
10. *Ломов Б.Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологий-М. 1984, с. 52.
11. *Маслоу А.* Мотивация и личность-М. 1998, с. 100.
12. *Фромм Э.* Богатство от свободы-М. 1998, с. 122.
13. *Маслоу А.* Мотивация и личность. 3-е изд., Пер. с. англ., СПб. Питер 2008, с. 168.
14. *Маслоу А.* Мотивация и личность. 3-е изд., Пер. с. англ., СПб. Питер, 2008, с. 171.

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

ԱՐՄԱՆ ԶՐՎԱՆԴՅԱՆ

(ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՄԱԿ ՓԳՀ

ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՑՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՄԲ)

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ

ԵՎ ԱՊԱՏՏԱՆԻ ՇՆՈՐՀՄԱՆ ՇԵՏ ԿԱՊՎԱԾ

ԳՈՐԾԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

ՊԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ

ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Սույն աշխատությունը կոչված է քննության առնել ՀՀ վարչական դատարանի իրավասություններն այնպես, ինչպես դրանք ներկայացված են օրենսդրության մեջ և իրացվում են գործնականում: Մասնավորապես, սույն ուսումնասիրության կենտրոնում վարչական դատարանի կողմից իրականացվող այն գործերի դատական վերահսկողությունն է, որոնք կապված են փախստականի կարգավիճակի որոշման և ապաստանի շնորհման մասին դիմումների հետ: Նման ուսումնասիրության անցկացման հիմքում ընկած է ապաստանին և (կամ) փախստականներին առնչվող գործերի դատական վերահսկողությունը կարգավորող ներկայիս օրենսդրության և ընդունված գործելակերպի անկողմնակալ և համակարգված ուսումնասիրություն իրականացնելու անհրաժեշտությունը՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչական արդարադատության ոլորտում հետագա զարգացման և բարելավման կարիքներն ընկալելու

նպատակով:

Սույն ուսումնասիրության նպատակների իրականացման համար քննության են առնվել Հայաստանի Հանրապետության և այլ երկրների օրենսդրությունը, նախադեպային իրավունքը և համապատասխան մասնագիտական գրականությունը: Մասնավորապես, սույն ուսումնասիրության շրջանակներում ներկայացվում են վարչական դատարանին վերապահված դատական վերահսկողության իրավասությունների զարգացումը 2007 թվականին դատարանի հիմնադրման պահից՝ վարչական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան դրույթների ներքո, «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքի համապատասխան դրույթների վերլուծությունը, Միգրացիոն պետական ծառայության (ՄՊԾ-ի) լիազորությունները, ինչպես նաև օրենսդրության համապատասխան այլ նորմեր: Փախստականների կարգավիճակին և (կամ) ապաստանի շնորհման մասին դիմումներին առնչվող գործերի դատական վերահսկողության շրջանակներում ընդունված գործե-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

լակերպն ընկալելու նպատակով հետևողական քննության է առնվել և գնահատվել 26 դատական ակտ: 2015 թվականի հուլիս ամսին վարչական դատարանի դատավորների հետ տեղի ունեցած կարճ հանդիպումն ու քննարկումն օգնեցին հասկանալ համապատասխան ոլորտում վարչական դատարանի կողմից իրականացվող դատական վերահսկողության պրակտիկան:

Սույն ուսումնասիրության հեղինակը եկավ այն եզրակացության, որ ՄՊԾ-ի լիազորությունների բնույթի հարցում կա շփոթմունք: ՄՊԾ-ի պնդմամբ՝ այն օժտված է հայեցողական լիազորություններով, մինչդեռ վարչական դատարանը բազմիցս անպատասխան է թողել նման պնդումները: Որոշ դեպքերում Վարչական դատարանը համաձայնել է ՄՊԾ-ի հետ, մինչդեռ այլ դեպքերում այն չի կիսել ՄՊԾ-ի դիրքորոշումը: Այս ոլորտում պարզություն մտցնելու համար սույն ուսումնասիրության շրջանակներում քննության առնվեց ՄՊԾ-ի լիազորությունների բնույթը: Սույն ուսումնասիրության հեղինակը եկավ այն եզրակացության, որ դատական վերահսկողության տարածման տիրույթն ու մեթոդաբանությունը պայմանավորված են վարչական իրավասու մարմինների լիազորությունների բնույթով: Իրավասու մարմինների հայեցողական և ոչ հայեցողական լիազորությունները դարձել են տարատեսակ դատական վերահսկողության առարկա: Նման եզրահանգումն էլ իր հերթին բերել է

այն եզրակացության, որ փախստականի կարգավիճակի ճանաչման մասին դիմումները բավարարելու կամ մերժելու ՄՊԾ-ի լիազորությունն իրենից ներկայացնում է ոչ հայեցողական ճկուն լիազորություն, որում կան մեկնաբանության տեղիք տվող իրավական հասկացություններ: Քանի որ ՄՊԾ-ն այս ոլորտում օժտված չէ հայեցողությամբ, ուստի ուսումնասիրության շրջանակներում հաստատվեց, որ ՀՀ վարչական դատարանն օժտված է փաստերի և իրավունքի բոլոր հարցերը վերանայելու, ինչպես նաև ՄՊԾ-ին օրենքով նախատեսված գործողություններ պարտավորեցնելու լիազորությամբ: Այսպիսով, այն դեպքերում, երբ խոսքը գնում է փախստականի կարգավիճակի որոշման և ապաստանի շնորհման դիմումի մերժման մասին, ՀՀ վարչական դատարանն օժտված է լիարժեք դատական վերահսկողություն իրականացնելու իրավասությամբ: Առաջարկվել է պարզաբանել «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրված ՄՊԾ-ի լիազորությունները:

Վարչական դատարանի մի շարք դատական ակտերի քննությանը ի հայտ բերվեց այն հանգամանքը, որ վերանայված գործերում ՄՊԾ-ի կողմից փախստականի կարգավիճակի ճանաչման և ապաստանի շնորհման մասին դիմումների մերժման առավել տարածված պատճառներից է այն հանգամանքը, որ ապաստան հայ-

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

ցողները ենթադրաբար չեն կարողացել ապացուցել հետապնդման ենթարկվելու իրենց երկյուղի հիմնավորվածությունը: Ուսումնասիրությունը պարզեց, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի» մասին ՀՀ օրենքում գետեղված են մի շարք նորմատիվ դրույթներ ապացուցման բեռի բաշխման վերաբերյալ: Բայց և այնպես, իրավասու մարմինները և դատարանները համապատասխան կարգավիճակ ստանալու մասին դիմումը և հայցը մերժելիս հիմնականում մեջբերել են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի» մասին ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածը: Նաև պարզ է դարձել, որ վարչական ընթացակարգերի շրջանակներում ՀՀ օրենսդրությամբ ապացուցման չափանիշներ չեն նախատեսվում: Անձինք վստահ չեն, թե որքանով է նրանցից օրենքը պահանջում ապացույցներ կայացնել, մինչդեռ իրավասու մարմիններն օգտվում են գնահատման ազատության արտոնությունից: Ներկայացվել են համապատասխան օրենսդրական նորմերում լրամշակումներ մտցնելու առաջարկություններ, որոնք կոչված են՝ (i) հաստատել ապացուցման բեռի հատուկ բաշխում ապաստանի շնորհման և (կամ) փախստականի կարգավիճակի որոշման գործերով ընդունված վարչական ընթացակարգերի շրջանակներում, (ii) հաստատել ապացուցման բեռի բաշխման չափանիշային մոտեցումներ ապաստանի շնորհման և (կամ)

փախստականի կարգավիճակի որոշման գործերով վարչական ընթացակարգերի շրջանակներում:

Սույն ուսումնասիրության հեղինակը եկավ այն եզրակացության, որ համապատասխան իրավասու մարմինները, իսկ երբեմն էլ դատարաններն իրենց կաշկանդված են համարել ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության խորհրդատվական բնույթի գրություններում գետեղված կարճ եզրակացություններով: Դատարաններն իրենց իրավասու չեն համարել հարցականի տակ առնել ԱԱԾ-ի գրություններում բերված կարճ և վերացական հայտարարությունները: Արդյունքում, ապաստան հայցողներին հասանելի չեն եղել արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցներ այն պարագայում, երբ ԱԱԾ-ն նրանց գործերով տվել է բացասական կարծիք: Սույն ուսումնասիրության շրջանակներում անցկացվել է նշված պրակտիկայի գնահատում՝ «լիարժեք իրավագործություն ունեցող դատարանի կողմից դատաքննության», կողմերի հավասարության և մրցակցային դատավարության իրավունքների գծով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում ձևավորված նախադեպային իրավունքի լույսի ներքո: Ուսումնասիրության շրջանակներում առաջարկվեց նշված նախադեպային իրավունքի հիման վրա կազմակերպել դասընթաց դատավորների համար, ինչպես նաև մշակել մի ձեռնարկ, որում անդրադարձ կկատարվի փախստական-

ներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի և ազգային վարչական իրավունքի տեսանկյունից խնդրահարույց այն հիմնական հայեցակետերին, որոնք կիրառելի են փախստականի կարգավիճակի որոշման գործընթացի համատեքստում:

Ընդհանուր առմամբ, ուսումնասիրության շրջանակներում ներկայացվել է այն առաջարկը, որ ՄԱԿ ՓԳՀ-ն պետք է շարունակի համագործակցել այլ հաստատությունների հետ, որոնք դասընթացներ են կազմակերպում Հայաստանի Հանրապետության իրավաբանական համայնքի անդամների համար, որոնցից են, օրինակ՝ Փաստաբանական դպրոցը և Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերությունը, և որոնք կոչված են ուսումնական օրակարգում ընդգրկել իրավաբանական համայնքի անդամների շրջանում անհրաժեշտ համարվող հմտությունների և գիտելիքների տարրերը: Սույն ուսումնասիրության հեղինակը եկավ այն եզրակացության, որ դրա շրջանակներում ի հայտ բերված մտահոգիչ երևույթները, օրինակ՝ թերի ձևակերպված օրենսդրական նորմերը, կրում են համակարգային բնույթ, մինչդեռ այլ հայեցակետեր կապված են գործելակերպի հետ, որն էլ կարելի էր փոխել համագործակցության միջոցով, ինչպես նաև գիտելիքների և մտքերի փոխանակմամբ:

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ

Սույն ուսումնասիրությամբ ի

հայտ բերվեցին փախստականի կարգավիճակի որոշման և (կամ) ապաստանի շնորհման հետ կապված գործերում վարչական դատարանի կողմից իրականացվող դատական վերահսկողության մի շարք հայեցակետեր, որոնք կարող են հետագայում կատարելագործվել և զարգացվել: Մտահոգիչ կետերը կարելի է բաժանել երկու լայն խմբերի՝ համակարգային խնդիրներ և կիրառման հետ կապված հարցեր:

ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇԸ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԵՎ (ԿԱՍ) ԱՊԱՍՏԱՆԻ ՇՆՈՐՀՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ԳՈՐԾԵՐՈՒՄ

ՄՊԾ-ի կողմից իրականացվող ապաստանի շնորհման վարչական, ինչպես նաև վարչական դատարանի կողմից իրականացվող դատական վերահսկողության ընթացակարգերում ապացուցման չափանիշի բացակայությունը դասվում է համակարգային խնդիրների շարքը, քանի որ ապացուցման չափանիշները ՀՀ օրենսդրությամբ առհասարակ սահմանված չեն: Ապաստանի հայցողներն ու նրանց ներկայացուցիչները չգիտեն, թե որքանով և ապացուցման ինչպիսի միջոցներով նրանք պարտավոր են ապացուցել օրենքով պահանջվող հանգամանքները, որպեսզի ապաստան ստանան ըստ ներկայացրած դիմումի: ՄՊԾ-ն օժտված է ապացույցների գնահատման ազատությամբ, մինչդեռ նման ազատությու-

ՕԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 – 9 (206 – 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

նը չի կարգավորվում նման գնահատման չափորոշիչները սահմանող որևէ օրենքով, բացառությամբ այն դրույթների, ըստ որոնց գնահատումը պետք է լինի համընդգրկուն, ամբողջական և անկողմնակալ: Չափանիշների, ապացույցների և դրանց գնահատման վերաբերյալ միջազգային չափորոշիչների և առկա ուղղորդման համաձայն՝ ապացուցման չափանիշի մասին հատուկ նորմատիվ դրույթների ներդրումը փախստականի կարգավիճակի որոշման և (կամ) ապաստանի շնորհման հետ կապված գործերում վարչական և դատական վերահսկողության ընթացակարգերը կդարձնեն առավել կանխատեսելի ապաստան հայցողների, ՄՊԾ-ի, իրավաբանների և դատավորների համար:

ՓԱԽՍՏԱԿԱՆԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԵՎ (ԿԱՍ) ԱՊԱՍՏԱՆԻ ԸՆՈՐՀՄԱՆ ՄՊԾ-Ի ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՉ ՀԱՅԵՑՈՂԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ

Սույն ուսումնասիրության հեղինակը եկել է այն եզրակացության, որ ՄՊԾ-ի լիազորությունների բնույթի վերաբերյալ եղած շփոթմունքը, որով պայմանավորված է դատական վերահսկողության շրջանակն ու մեթոդաբանությունը, դասվում է երկրորդ խմբին՝ օրենքի կիրառման հետ կապված հարցերի շարքը: Փախստականի կարգավիճակի որոշման և ապաստանի շնորհման հարցում ՄՊԾ-ին վերա-

պահված լիազորությունը չի կրում հայեցողական բնույթ: ՄՊԾ-ն իրավասու չէ ընտրել ապաստան հայցողների համար իրավական հետևանքների մի քանի իրավաչափ տարբերակներից որևէ մեկը, քանի որ նման տարբերակներ գոյություն չունեն: Փախստականի կարգավիճակի շնորհումը կրում է սուկ հռչակագրային բնույթ. 1951 թվականի կոնվենցիայի իմաստով անձը փախստական է համարվում այն պահից, երբ բավարարում է սահմանման մեջ զետեղված չափորոշիչները: Վարչական արդարադատության ամեն համակարգում վարչական մարմնի հայեցողական և պարտադիր լիազորությունների տարբերակումը հանդես է գալիս որպես վարչական ընթացակարգի և դատական վերահսկողության ընթացակարգի առանցքային տարր: Հայաստանում հնարավոր կլինի իրականացնել նման տարբերակում համագործակցության և այս թեմային նվիրված ուսումնական օրակարգի ուղղությամբ համապատասխան աշխատանքների միջոցով: Այդուհանդերձ, «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի լրամշակմամբ կարելի է պարզաբանել ՄՊԾ-ի լիազորությունները, ինչը կնվազեցնի այն վիճահարույց հարցերը, որոնք կարող են ծագել վարչական դատարանում:

ԱԱԾ-Ի ԿԱՐԾԻՔՆԵՐԸ ԶՆ-ՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ (ԿԱՍ) ՀԱՐՑԱԿԱՆԻ ՏԱԿ ԱՌՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կիրառման խնդրահարույց հարցերից է սույն ուսումնասիրությամբ ի հայտ բերված այն միտումը, որ դատական մարմիններն իրենց կաշկանդված են համարում ԱԱԾ-ի գրություններով: Լիարժեք իրավասություն ունեցող անկախ դատարանը լիազորված է առանց բացառությունների զնահատել բոլոր պետական մարմինների կողմից ներկայացված ապացույցներն ու փաստաթղթերը: Այն դեպքերում, երբ նման նյութերը պարունակում են գաղտնի տեղեկություններ, հարկավոր է մի կողմից մշակել արդար դատավարության ապահովման պատշաճ մեխանիզմներ, իսկ մյուս կողմից՝ պահպանել նման գաղտնի տեղեկություններում պարունակվող հանրային շահերը: Վճռորոշ ապացույցների բովանդակությունը քննելուց հրաժարվելու կամ դրանց արժանահավատության վերաբերյալ կանխակալ վերաբերմունք դրսևորելու դեպքերը ստվեր են նետում անկախ դատարանի հեղինակության վրա: Համապատասխան գործելակերպը կարելի է լրացուցիչ զարգացնել համագործակցության և դասընթացների միջոցով:

ՓՈՐՉԻ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒՄ ԵՎ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

Եվ վերջապես, սույն ուսումնա-

սիրության հեղինակը եկավ այն եզրակացության, որ կիրառման հարցերի մեծ մասը կարելի է բարելավել համապատասխան դերակատարների հետ երկարաժամկետ և արդյունավետ համագործակցության միջոցով, որը կոչված կլինի ապահովել մտքերի, հմտությունների, ինչպես նաև վարչական և փախստականներին առնչվող իրավական նորմերի վերաբերյալ էական գիտելիքների փոխանակում: Կիրառման հետ կապված խնդիրները հիմնականում պայմանավորված են համապատասխան ոլորտում փորձի պակասով, ինչը կարելի է փոխհատուցել համագործակցության և դասընթացների միջոցով:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Առաջարկել լրամշակում մտցնել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում՝ ներառելով դրանում մի նոր գլուխ, որը նվիրված կլինի փախստականի կարգավիճակի որոշման և ապաքաղաքացիության հետ կապված վիճահարույց գործերի քննության հատուկ ընթացակարգային նորմատիվ դրույթներին: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի այս գլխում կարող են ամրագրվել դատարանի առավել հստակ փաստահավաք և այլ լիազորությունները, ինչպես նաև նման գործերի բնույթը հաշվի առնող՝ վարչական դատարանում ընդունված՝ ապացուցման բեռի բաշխման հստակ նորմատիվ դրույթներ, որոնք կհամապատասխանեն միջազգային չափանիշներ-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

րին, լավագույն գործելակերպին և այս թեմայով ՄԱԿ ՓԳՀ-ի հրապարակած ուղղորդող փաստաթղթերին:

- Առաջարկել «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի լրամշակում, որում, մասնավորապես, ընդգրկված կլինեն այս թեմայով ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից պատրաստված ուղղորդող փաստաթղթերին համապատասխանող ապացուցման բեռի բաշխման հատուկ նորմատիվ դրույթներ, որոնք կիրառելի կլինեն ՄՊԾ-ի կողմից իրականացվող բոլոր վարչական ընթացակարգերի շրջանակներում, քանի որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի» մասին ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածում ամրագրված ապացուցման բեռի բաշխման վերաբերյալ ընդհանուր նորմատիվ դրույթները հարմարեցված չեն փախստականի կարգավիճակի որոշման և (կամ) ապաստանի շնորհման ընթացակարգերին: Վարչական դատավարության մասին Հայաստանի Հանրապետությունում գործող օրենսդրական նորմերով խոցելի դիրքում գտնվող ապաստան հայցողների վրա չպետք է դրվի նույն ապացուցման բեռը, ինչպես մեծ և հարուստ իրավաբանական անձանց պարագայում:

- Առաջարկել «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի լրամշակում, որում ընդգրկված կլինեն, մասնավորապես, այս թեմայով ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից պատրաստված ուղղորդող փաստաթղթերին համապատասխանող հա-

տուկ նորմատիվ դրույթներ ապացուցման բեռի բաշխման վերաբերյալ: Հետևելով այս նորմատիվ դրույթներին՝ ՄՊԾ-ն, վարչական դատարանը, դատավարության շրջանակներում ներգրավված փաստաբանները և վերջապես՝ ապաստան հայցողներն ու փախստականները պարզ կընկալեն, թե որքանով է օրենքը նրանցից պահանջում ապացուցել գործին առնչվող հանգամանքները: Նման նորմատիվ դրույթների շնորհիվ վարչական ընթացակարգերը և արդարադատությունը կդառնան առավել կանխատեսելի:

- Առաջարկել «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի այնպիսի լրամշակում, որի ձևակերպումներով դյուրընկալելի լինեն այն հարցերը, թե ՄՊԾ-ի սպառնիչ թվարկված լիազորություններից որո՞նք են հայեցողական, որո՞նք են պարունակում ճկուն հասկացություններ, և որո՞նք են պարտադիր:

- Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության և Արդարադատության ակադեմիայի հետ հաստատել արդյունավետ համագործակցություն, որը կոչված կլինի ապահովել մտքերի փոխանակում և հաղորդակցում՝ (i) ՄԱԿ ՓԳՀ-ի մանդատի շրջանակներում ընդգրկված ոլորտների հետ կապված վարչական ընթացակարգերին և (կամ) վարույթին առնչվող օրենսդրական նորմերի վիճահարույց հայեցակետերի, ինչպես նաև (ii) իրավիճակի շտկմանն ուղղված

միջոցների, այդ թվում՝ կլոր սեղանի շուրջ համատեղ քննարկումների, դասընթացների, ինչպես նաև համապատասխան օրենսդրական նորմերի հնարավոր լրամշակումների քննարկման շուրջ: Կարելի է ենթադրել, որ նման համագործակցության արդյունքում վարչական դատարանի դատավորների համար նախատեսված ուսումնական օրակարգում, իսկ նման անհրաժեշտության մասին վկայող տվյալների առկայության դեպքում՝ նաև օրենսդրական դրույթներում կմտցվեն համապատասխան փոփոխություններ:

- Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության հետ հաստատված գործընկերության հիման վրա պատրաստել և ներկայացնել դասընթացներ, հետևյալ թեմաներով՝ (i) հայեցողական լիազորությունները ոչ հայեցողական լիազորություններից տարբերակելու մեթոդաբանություն, (ii) հայեցողական լիազորությունների անդրադարձը դատական վերահսկողություն շրջանակի վրա, (iii) փախստականներին առնչվող միջազգային իրավական նորմերի ոլորտում նյութաիրավական հարցեր, (iv) գործի բոլոր նյութերը, այդ թվում՝ ԱԱԾ-ի կարծիքները վերահսկող դատարանի կողմից ըստ էության քննության առնելու լիազորություններ, ինչպես նաև (v) ի պաշտոնե վարչական դատարանի կողմից գործի հանգամանքների վերաբերյալ հնարավոր և հասանելի

տեղեկություններ ի հայտ բերելու իրավասության շրջանակներ ու սահմաններ:

- Հարկավոր է դատավորների համար մշակել մի ձեռնարկ, որում կարծարծվեն միջազգային իրավունքի և փախստականներին առնչվող իրավական նորմերի հիմնական խնդիրները, ինչպես նաև կներկայացվեն ազգային վարչական իրավունքի տեսանկյուններ: Հարկավոր է նշված ձեռնարկին կից ներկայացնել փախստականի կարգավիճակ ստանալու մասին դիմումը մերժելու վերաբերյալ վարչական ակտը քննության առնելիս օգտագործվող ստուգման ցանկը:

- Մահմանադրության և Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի համապատասխան դրույթների լույսի ներքո և ՀՀ Փաստաբանական դպրոցի հետ ներկայիս համագործակցության հիման վրա՝ փաստաբանների և (կամ) փաստաբանների թեկնածուների համար նախատեսված ուսումնական օրակարգում ներառել «լիարժեք իրավագործություն ունեցող դատարանի կողմից գործը քննելու իրավունք» հասկացությունը՝ նպատակ ունենալով փաստաբանների ջանքերի շնորհիվ ապահովել տվյալ ոլորտի զարգացումը Հայաստանում:

Ուսումնասիրությունն ամբողջությամբ կարելի է գտնել հետևյալ հղմամբ՝ <http://www.refworld.org/docid/576a74634.html>:

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՉԵԿՈՒՅՅ

(2016թ-ի հունիսի 27-28-ը Թրիխիտում անցկացված «Դատավորների համար փախստականների իրավունքի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ» կոնֆերանսի մասին)

2016 թվականի հունիսի 27-28-ն անցկացված «Դատավորների համար փախստականների իրավունքի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի [այսուհետև՝ ՄԻԵԴ] նախադեպային իրավունքի վերաբերյալ» կոնֆերանսի ընթացքում հիմնաքարային են հանդիսացել փախստականների հարցերով դատական տարածաշրջանային պրակտիկայի ուսումնասիրությունն ու գոյություն ունեցող հիմնախնդիրների լուծման համար ուղիներ գտնելը:

Կոնֆերանսի 1-ին օրվա ընթացքում մասնակիցների կողմից ներկայացվել են փախստականների հարցերով դատական գործերի ընդհանուր վիճակագրությունը, առկա խնդիրները, ինչպես նաև առաջադրվել են բարձրացված և լատենտային հիմնահարցերի լուծման տեսլականները: Ի մասնավորի անդրադարձ է կատարվել փախստականների հարցերով գործերի քննության ընթացքում հավաստիության սկզբունքի ներդրմանն ու գոյություն ունեցող լավագույն պրակտիկայի ուսումնասիրությանը, ապացուցման բե-

ռի բաշխմանն ու համապատասխան բաշխման սկզբունքների ու սահմանների որոշմանը: Քննարկվել է Եվրոպական միության անդամ պետությունների պրակտիկան՝ փախստականների հարցերով գործերի քննության վերաբերյալ, դուրս են բերվել հնարավոր կիրառելի բանաձևերն ու լուծումները:

Միևնույն ժամանակ անդրադարձ է կատարվել փախստականների գործերով բացառիկ դեպքերի դիտարկմանը, ինչը ևս ներկայացվել է, որպես տարածաշրջանում գոյություն ունեցող լուրջ խնդիր՝ նկատի ունենալով իրողությունն առ այն, որ փախստականների գործերն իրենց բնույթով և անհետաձգելիության չափանիշի հաշվառմամբ տարբեր են, ուստի հավասարության նշան դնել բոլոր գործերի քննության միջև հնարավոր չէ:

Կոնֆերանսի 2-րդ օրվա ընթացքում քննարկվել են փախստականների, որպես անձանց, հիմնարար իրավունքների և ազատությունների ու դրանց երաշխավորման և ապահովման հետ կապված հարցերը: Հաշվի առնելով այն հանգա-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
120

մանքը, որ փախստականների գործերով բացասական ելքով դատական ակտերի գոյության պարագայում արդիական է դառնում վերջիններիս նկատմամբ, որպես համապատասխան դատական ակտերի հետևանք, որոշակի իրավական միջոցառումների ձեռնարկումը, մասնավորապես՝ վտարման և արտահանձնման ինստիտուտների գոյությունն ու կիրառելիությունը, բարձրացվեց փախստականների նկատմամբ կիրառվող համապատասխան միջոցառումների և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետև՝ **Կոնվենցիա**) 3-րդ, 8-րդ և 13-րդ հոդվածներով անձի համար երաշխավորված իրավունքների իրացման փոխկապակցվածությունն ու հարաբերակցությունը: Մույն հիմնահարցի քննարկման արդյունքում միանշանակ եզրահանգում արվեց առ այն, որ փախստականների վտարման և արտահանձնման ինստիտուտները՝ որպես պետությունների ինքնիշխանության և ազգային անվտանգության երաշխավոր ինստիտուտներ, թեև գոյության իրավունք ունեն, սակայն դրանց գոյությունը որևէ կերպ չպետք է ոսնձգի անձի անձնական և ընտանեկան կյանքի հարգման, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքներին, ինչպես նաև պետք է խստորեն ստորադասվի խոշտանգումների արգել-

քին:

Տեղի ունեցած քննարկումների և ներկայացված զեկույցների վերաբերյալ հնչեցված կարծիքների ու դիրքորոշումների արդյունքում հնարավոր եղավ եզրահանգել, որ

1. *Փախստականների գործերի դատական քննության համար, հաշվի առնելով համապատասխան ոլորտում գոյություն ունեցող լավագույն պրակտիկան և արված հետազոտությունները, պետք է սահմանվեն որոշակի չափորոշիչներ, որոնք հնարավորություն կտան միանշանակ հետևություն անել համապատասխան գործերով ապացուցման չափանիշների, ապացուցողական բեռի բաշխման և գործի քննության արդյունքում կայացվող որոշումների կիրառման վերաբերյալ, որոնք առավել միանշանակ ազդեցության համար պետք է ստանան օրենսդրական ամրագրում՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի բաղադրիչների հաշվառմամբ:*

2. *Դատարանի կողմից կայացվող ցանկացած՝ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ելքով որոշումների պարագայում պետք է երաշխավորվի և ապահովվի փախստականների՝ Կոնվենցիայի, ի թիվս այլոց, 3-րդ, 8-րդ և 13-րդ հոդվածներով սահմանված իրավունքների իրացման իրական հնարավորությունը, որպիսի պարագայում ուղղորդող նշանակություն կարող են ունենալ ՄԻԵԴ նախադեպային որոշումները:*

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԵ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2016 թվականի մարտի 30-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2015 թվականի հունիսի 15-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2014 թվականի նոյեմբերի 5-ին Կարինե Ամբարյանի հաղորդման հիման վրա ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի վարչության Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանի քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 09132214 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 9-ի որոշմամբ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2014 թվականի դեկտեմբերի 29-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 15-ի դատավճռով Տ.Առաքելյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ դատավճիռների համակցությամբ, նշանակված պատժին լրիվ գումարվել է Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի հունիսի 23-ի դատավճռով նշանակված 100.000 (հարյուր հազար) ՀՀ դրամ տուգանքը, և Տ.Առաքելյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով և տուգանք՝ 100.000 (հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով:

3. Ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանի պաշտպան Ռ.Չիբուխյանը վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել, որը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2015 թվականի հունիսի 23-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ: Վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2015 թվա-

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - - 9 (206 - 207)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
122

կանի հուլիսի 15-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 15-ի դատավճիռը, Տ.Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել է՝ նրան ազատելով քրեական պատասխանատվությունից:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հոկտեմբերի 21-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանի պաշտպան Ռ.Չիբուխչյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով մերժել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը և բողոքարկվող դատական ակտը թողնել օրինական ուժի մեջ:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Տ.Առաքելյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ «(...) նա 2014 թվականի հոկտեմբերի 26-ին՝ ժամը 18:45-ի սահմաններում, Երևան քաղաքի Դ.Անհաղթ 3 շենքի 19 բնակարանում, գտնվելով պլոտոլային խմիչք օգտագործած վիճակում, իր աջ ձեռքի նախաբազկի ներսի մակերեսին խոհանոցային դանակով բերծվածքներ հասցնելուց հետո, ձեռքում եղած խոհանոցային դանակը առաջ-հետ շարժելով մոտեցել է իրենց բնակարան կանչով մեկնած «Երևան շտապօգնության» թիվ 12 բրիգադի բժշկուհի Կարինե Կարովի Ամբարյանին և սպանության սպառնալիք է տվել նրան՝ ասելով «կսպանեն», ստեղծելով իր կողմից տրված սպառնալիքներն իրագործելու իրական վտանգ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 63-64):

6. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատավճռում փաստել է. «[Գ-]ործով ձեռք բերված յուրաքանչյուր ապացույց գնահատելով թույլատրելիության, վերաբերելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից, ղեկավարվելով օրենքով, ներքին համոզմամբ, [դատարանը] գտնում է, որ ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի մեղավորությունը՝ սպանության սպառնալիք տալու մեջ, եթե այդ սպառնալիքն իրականացնելու իրական վտանգ է եղել, նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ապացուցված է:

Վերոհիշյալ հանցանքի կատարման համար ամբաստանյալը ենթակա է քրեական պատասխանատվության և պատժի» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 65):

7. Վերաքննիչ դատարանն ներկայացված բողոքում ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանի պաշտպան Ռ.Չիբուխչյանը նշել է, որ 2014 թվականի հունիսի 23-ի դատավճռով նշանակված պատիժը՝ 100.000 ՀՀ դրամի չափով տուգանքը, 2015 թվականի հունիսի 11-ին վճարվել է, բացի այդ, դատավճռի կայացումից հետո՝ 2015 թվականի մայիսի 25-ին, ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանը հաշտվել է տուժող Կ.Ամբարյանի հետ: Արդյունքում բողոքաբերը պահանջել է բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիման վրա ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանին ազատել քրեական պատասխանատվությունից և կարճել գոր-

Դատական պրակտիկա

ծի վարույթը (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3-րդ, թերթեր 2-4):

8. Գեկավարվելով **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով**, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 393-395-րդ, 402-րդ հոդվածներով՝ Վերաքննիչ դատարանը բեկանել է Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը՝ իր դատական ակտում նշելով. «(...) Ամբաստանյալի պաշտպան Ռ.Չիրուխչյանը վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացրել է ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչության կողմից տրված N 011720 տեղեկանքն այն մասին, որ ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի 23.06.2014թ. դատավճռով նշանակված տուգանքն ամբողջությամբ 11.06.2015թ. վճարվել է:

Բացի այդ, վերաքննիչ բողոքին կից վերաքննիչ դատարան է ներկայացվել նաև տուժող Կարինե Ամբարյանի դիմումը, որով վերջինս հայտնել է, որ դատավճռի կայացումից հետո ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանը ներողություն է խնդրել իրենից, գղջացել է կատարածի համար, որի հիման վրա էլ ինքը հաշտվել է վերջինիս հետ և նրա դեմ որևէ պահանջ չունի:

Տուժող Կ.Ամբարյանն իր դիմումում նշել է նաև այն մասին, որ ինքը համաձայն է, որպեսզի ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանն ազատվի քրեական պատասխանատվությունից:

(...) Այս առումով վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ վերաքննիչ դատարանում պաշտպանության կողմը ներկայացրեց նոտարական հաստատմամբ հայտարարություն, որով տուժող Կարինե Ամբարյանը հայտնել է, որ հաշտվում է ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանի հետ, որ գիտակցում է ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի հետ հաշտվելու իրավական հետևանքների մասին, բավարարված է հանցագործությունից հետո ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի դրսևորած վարքագծից և համաձայն է, որ վերջինս ազատվի քրեական պատասխանատվությունից:

Վերոնշյալ հայտարարությամբ տուժող Կարինե Ամբարյանը հայտնել է նաև այն մասին, որ ինքը ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի նկատմամբ որևէ պահանջ չունի:

(...) Այսպիսով, վերոնշյալ հանգամանքների հիման վրա Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի պահանջների հիման վրա** ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանին պետք է ազատել քրեական պատասխանատվությունից և վերջինիս վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը պետք է կարճել (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթեր 42-43):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

9. Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Բողոքի հեղինակը նշել է, որ Տ.Առաքելյանի նկատմամբ քրեական գործի վարույթը կարճելով և վերջինիս քրեական պատասխանատվությունից ազատելով՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, որն ազդել է գործի ելքի վրա:

Ի հիմնավորումն իր փաստարկների՝ բողոքաբերը նշել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով սահմանված է անձին քրեական պատասխանատվու-

թյունից ազատելու նյութական հիմքը, որն ինքնին չի կարող դատավարական նորմատիվ հիմք հանդիսանալ քրեական գործերով վարույթը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար, իսկ նման դեպքերում դատարանները պետք է ղեկավարվեն կա՛ն չ՛չ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ, կա՛ն 37-րդ հոդվածով:

9.1. Վերլուծելով չ՛չ քրեական դատավարության և չ՛չ քրեական օրենսգրքերի համապատասխան նորմերը՝ բողոք բերած անձը նշել է նաև, որ ժամանակային կամ փուլային առումով հաշտության թույլատրելիությունը կարգավորվում է միայն չ՛չ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով նախատեսված իմպերատիվ կանոնով՝ հաշտությունը թույլատրվում է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը: Այսինքն՝ տուժողի նշված իրավունքը սահմանափակված է առաջին ատյանի դատարանում քրեական գործի քննությանը, հետևաբար, ըստ բողոքաբերի՝ վերադաս դատական ատյաններում տուժողը զրկված է օրենքով իրեն վերապահված հաշտության իրավունքից, և նրա հաշտվելու մասին դիրքորոշումը չի կարող հիմք հանդիսանալ քրեական գործի վարույթը կարճելու համար: Մինչդեռ բողոքաբերի կարծիքով՝ Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է հաշտության թույլատրելիության պահի վերաբերյալ չ՛չ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով սահմանված կանոնը:

10. Բացի այդ, ըստ բողոքաբերի՝ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, չի ղեկավարվել չ՛չ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկով: Չնայած որոշման եզրափակիչ մասում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ որոշում կայացնելիս ղեկավարվել է նաև չ՛չ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածով, սակայն չի պատճառաբանել, թե Առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված դատավճռով գործի ելքի վրա ազդած դատական սխալն արտահայտվել է նյութական, թե՞ դատավարական իրավունքի խախտմամբ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք ներկայացրած անձը եզրահանգել է, որ Վերաքննիչ դատարանը տուժող Կ.Ամբարյանի և ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանի հաշտության հիմքով վերջինիս նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցրել է դատավարական տվյալ փուլում չ՛չ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի կիրառման անհնարինության պայմաններում: Օրենքով սահմանված պայմանների անտեսմամբ ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանին ազատելով չ՛չ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունից՝ դրսևորել է բացարձակ հայեցողություն, ինչի արդյունքում խախտելով չ՛չ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի պահանջները՝ կայացրել է չի՛մնավորված և չպատճառաբանված դատական ակտ:

11. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոքի հեղինակը խնդրել է բեկանել չ՛չ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 15-ի դատավճռին:

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածներ) հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված հարցը հետևյալն է. օրինական և հիմնավորվա՞ծ է արդյոք մասնավոր մեղադրանքի գործով Տ.Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցված քրեական գործի վարույթը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիման վրա կարճելու և նրան քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

14. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն.

«Ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«Գատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը կարող են հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (...) 73-րդ (...) հոդված[ով] նախատեսված դեպքերում»:*

Մեջբերված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով տուժողի հետ հաշտվելը նախատեսված է որպես հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինքնուրույն հիմք: Միևնույն ժամանակ օրենսդիրը նախատեսել է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու քննարկվող հիմքի կիրառման համար անհրաժեշտ պահանջները: Մասնավորապես, այդպիսիք են՝

- 1) անձի կողմից ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած լինելը,
- 2) տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտությունը,
- 3) պատճառված վնասը հատուցած կամ այլ կերպ հարթած լինելը:

Ընդ որում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված պահանջների առկայությունը դեռևս չի հանգեցնում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելուն. այդ պահանջների առկայության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը քննարկում է անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը և օժտված է հայեցողական լիազորությամբ: Զննարկվող հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դիսպոզիտիվությունն իր դատավարական արտահայտությունն է գտել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածում, որն ուղղակիորեն նախատեսում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի **հայեցողու-**

թյունը:

14.1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 33-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Կատարված հանցագործության ծանրությունից և բնույթից ելնելով՝ քրեական դատավարությունում հետապնդումն իրականացվում է հանրային և մասնավոր կարգով:

2. Մասնավոր հետապնդման գործեր են համարվում սույն օրենսգրքի 183 հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը:

(...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝

(...)

5) սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տուժողը հաշտվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի համաձայն.

«Սույն օրենսգրքի 33 հոդվածի երկրորդ մասում նշված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով վարույթը կարճվում է և փաստվում է քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարում, երբ տուժողը հաշտվում է մեղադրյալի հետ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն.

«Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի [համապատասխան հոդվածներով] նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը հարուցվում են ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա, և կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի հետ նրա հաշտվելու դեպքում ենթակա են կարճման (...):»:

Մեջբերված դրույթների համադրված վերլուծությունից երևում է, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը, արարքի հանրային նվազ վտանգավորության հանգամանքով պայմանավորված, առանձնացնում և հստակ սահմանում է մասնավոր հետապնդման գործերի շրջանակը, որոնց համար նախատեսում է քննության առանձնահատուկ դատավարական կարգ: Մասնավորապես, մասնավոր հետապնդման գործերը կարող են հարուցվել բացառապես տուժողի բողոքի հիման վրա և կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ նրա հաշտվելու դեպքում ենթակա են կարճման:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված նորմը կիրառելի է հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

ա) առկա է մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդում (անձին մեղսագրվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված որևէ արարք): Սույն դիրքորոշումը պայմանավորված է օրենսդրի կողմից քննարկվող նորմում *«սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում»* պայմանի նախատեսմամբ: Մասնավորապես, տուժողի կողմից կասկածյալի

Դատական պրակտիկա

կամ մեղադրյալի հետ հաշտվելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դեպքը վերաբերում է մասնավոր մեղադրանքի գործերով հաշտությանը, որը նախատեսված է նշյալ օրենսգրքի 33-րդ, 36-րդ և 183-րդ հոդվածներով.

բ) տուժողը հաշտվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ:

Սիևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերը կրում են իմպերատիվ բնույթ, և դրանցից մեկի առկայությունն արդեն իսկ բացառում է քրեական գործի վարույթը քրեական դատավարության ցանկացած փուլում: Այլ կերպ՝ եթե վարույթն իրականացնող մարմինը հայտնաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված հանգամանքներից որևէ մեկը, ապա գործի վարույթը ենթակա է կարճման (*տե՛ս Արամ Սարգսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԳ/0503/06/10 որոշման 20-րդ կետը*): Հետևաբար ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված հիմքի կիրառելիության (ա) և բ) ենթակետերում շարադրված պայմանների առկայությունն առաջացնում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի **պարտականությունը**:

15. Հինք ընդունելով սույն որոշման 14-րդ և 14.1-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը, ինչպես նաև վերահաստատելով *Ա.Բարսյանի* գործով որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները (*տե՛ս Ա.Բարսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ԵԱԶԳ/0157/01/10 որոշման 15-19-րդ կետերը*)՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիմքով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի, թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի և 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի կիրառման պահանջներից մեկը տուժողի և հանցագործություն կատարած անձի հաշտությունն է:

Սիաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հաշտության քրեաիրավական և քրեադատավարական կառուցակարգերը չեն նույնանում: Դրանք տարբերվում են մի շարք հատկանիշներով: Այսպես՝

ա) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով ամրագրված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքը նյութաիրավական բնույթ ունի, որի կիրառման դատավարական հիմքն է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը: Ինչ վերաբերում է մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտին, ապա այն քրեադատավարական բնույթ ունի, որի հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցումը նախատեսված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով:

բ) Այն պայմաններում, երբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում առկա են 100-ից ավելի ոչ մեծ ծանրության հանցակազմեր, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում սահմանված են ոչ մեծ ծանրության թվով 26 հանցակազմ: Բացի այդ, նույն հոդվածով նախատեսված է նաև միջին ծանրության թվով 2 հանցակազմ: Այլ խոսքով՝ եթե մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործի վարույթը կարճելը հնարավոր է միջին ծանրության որոշակի, ինչպես նաև սահմանափակ թվով ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դեպքում, ապա ՀՀ քրե-

ական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը կարող է կիրառվել միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դեպքում:

գ) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում սահմանված է, որ անձը «կարող է» ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, դրան համապատասխան՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինները «կարող են» հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված է, որ քրեական գործի վարույթը «ենթակա է կարճման»: Այսպիսով, օրենսդիրը հստակ սահմանել է, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով կողմերի հաշտության դեպքում իրավակիրառ մարմինը պարտավոր է կարճել քրեական գործի վարույթը, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում կարող է ազատել քրեական պատասխանատվությունից՝ դադարեցնելով քրեական հետապնդումը և կարճելով քրեական գործի վարույթը: Այլ կերպ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վարույթն իրականացնող մարմնի համար նախատեսված է որպես **տնօրինչական լիազորություն**: Մինչդեռ մասնավոր մեղադրանքի գործերով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի առկայությունը վարույթն իրականացնող մարմնի համար առաջացնում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու **պարտականություն**:

15.1. Նախորդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հաշտության քրեաիրավական և քրեադատավարական ինստիտուտները համապատասխանաբար «անձ և պետություն» ու «անձ և տուժող» քրեաիրավական վեճի հաղթահարման կառուցակարգեր են: Մասնավորապես, հաշտության նյութաիրավական ինստիտուտը հանցագործության հետևանքով խախտված մասնավոր և հանրային շահերի հավասարակշռման կառուցակարգ է, որով էլ պայմանավորված՝ հանցանք կատարած անձի համար նախատեսվում է քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու բարդեցված կարգ, քանի որ հանրային շահի բավարարման համար, տուժողի կամահայտնությունից բացի, անհրաժեշտ է նաև սոցիալապես դրական այլ հանգամանքների առկայություն: Վերջիններիս բավարարության գնահատման հայեցողությունն էլ թողնված է պետությանը՝ ի դեմս վարույթն իրականացնող մարմինների: Մինչդեռ մասնավոր մեղադրանքի գործերով հաշտության քրեադատավարական ինստիտուտը հանդիսանում է հակադիր մասնավոր շահերի հավասարակշռման կառուցակարգ, որով պայմանավորված էլ տուժողի կամահայտնությունը որոշիչ նշանակություն ունի հանցանք կատարած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը լուծելիս և բացառում է պետության՝ ի դեմս վարույթն իրականացնող մարմինների հայեցողությունը:

Այլ խոսքով՝ հաշտության նյութաիրական ինստիտուտը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածներ) կիրառելի է միայն հանրային հետապնդման գործերով, իսկ քրեադատավարական ինստիտուտը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետ և 183-րդ հոդված)՝ մասնավոր հետապնդման գործերով: Հետևաբար ՀՀ քրեա-

Դատական պրակտիկա

կան օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածները կիրառելի չեն մասնավոր հետապնդման այն գործերով, որոնք վերաբերում են ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններին: Վճռաբեկ դատարանի վերջին դիրքորոշումը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը և 183-րդ հոդվածը, ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի, նախատեսում են քրեական գործի վարույթը կարճելու **անվերապահ հիմք**, որի առկայությունն արդեն իսկ **իմաստագրվում է** ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված մնացած պայմանների առկայության քննարկումը, ինչպես նաև վարույթն իրականացնող մարմինների **հայեցողության** դրսևորումը:

16. Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մասնավոր հետապնդման գործերով վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով, 183-րդ հոդվածով նախատեսված կարգավորումից զատ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, արտահայտելով քրեական օրենսդրության արդարության և մարդասիրության սկզբունքը, նախատեսում է ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինքնուրույն հիմք, որի կիրառման պայմանները և ընթացակարգն էապես տարբերվում են մասնավոր մեղադրանքի գործերով վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կառուցակարգից:

17. Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Տ.Առաքելյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, գտնվելով ակտիվալիս խմիչք օգտագործած վիճակում, իր աջ ձեռքի նախաբազկի ներսի մակերեսին խոհանոցային դանակով քերծվածքներ հասցնելուց հետո, ձեռքում եղած խոհանոցային դանակն առաջ-հետ շարժելով, մոտեցել է իրենց բնակարան կանչով մեկնած «Երևան շտապօգնության» թիվ 12 բրիգադի բժշկուհի Կ.Ամբարյանին և ասելով «կսպանեն»՝ տվել սպանության սպառնալիք՝ ստեղծելով իր կողմից տրված սպառնալիքներն իրագործելու իրական վտանգ (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով Տ.Առաքելյանը մեղավոր է ճանաչվել իրեն մեղսագրվող արարքում, և նրա նկատմամբ նշանակվել է ազատագրկման ձևով պատիժ (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ և 6-րդ կետերը):

Վերաքննիչ դատարանը, հիմք ընդունելով տուժող Կ.Ամբարյանի դիմումը և գրավոր հայտարարությունն առ այն, որ ինքը հաշտվել է ամբաստանյալի հետ և նրա դեմ որևէ պահանջ չունի, գտել է, որ **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի պահանջների հիման վրա** ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանին պետք է ազատել քրեական պատասխանատվությունից և վերջինիս վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը պետք է կարճել (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

18. Սույն որոշման 14-16-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումները կիրառելով նախորդ կետում մեջբերված փաստերի նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասն ընդգրկված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված մասնավոր հետապնդման գործերի շրջանակում, որի դեպքում

տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավական հենքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետն է: Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Տ.Առաքելյանին հաշտության նյութաիրավական՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով ազատելով քրեական պատասխանատվությունից՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, մասնավորապես՝ կիրառել է նյութական իրավունքի այն նորմը, որը տվյալ դեպքում ենթակա չէր կիրառման:

19. Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մասնավոր մեղադրանքի գործով Տ.Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցված քրեական գործի վարույթը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիման վրա կարճելու և նրան քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին Վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական և հիմնավորված չէ:

Վերաքննիչ դատարանը, ոչ ճիշտ կիրառելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, դուրս է եկել օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակից՝ խախտելով ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 6-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջները (օրինականության սկզբունք): Արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող դատական ակտ: Նշված նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-398-րդ, 406-րդ հոդվածների հիման վրա Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը նույն դատարան նոր քննության ուղարկելու հիմք են:

Վերոնշյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքաբերի մնացած փաստարկները (տե՛ս սույն որոշման 9.1-10-րդ կետերը) կարող են քննարկման առարկա դարձվել Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված և սույն որոշմամբ արձանագրված խախտումները վերացնելուց հետո:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով (2005 թվականի փոփոխություններով), Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐՏԻՔ**

**ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐ՝ Ա.ՊՈՂՈՍՅԱՆ
Ս.ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ**

2016 թվականի մարտի 30-ին

ք.Երևանում

Ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան)՝ 2016 թվականի մարտի 30-ի որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2014 թվականի նոյեմբերի 5-ին Կարինե Ամբարյանի հաղորդման հիման վրա ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի վարչության Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանի քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 09132214 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 9-ի որոշմամբ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2014 թվականի դեկտեմբերի 29-ին քրեական գործը՝ մեղադրական եզրակացությամբ, ուղարկվել է Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 15-ի դատավճռով Տ.Առաքելյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի կիրառմամբ, դատավճիռների համակցությամբ, նշանակված պատժին լրիվ գումարվել է Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի հունիսի 23-ի դատավճռով նշանակված 100.000 ՀՀ դրամ տուգանքը և Տ.Առաքելյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 տարի ժամկետով և տուգանք՝ 100.000 ՀՀ դրամի չափով:

3. Ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանի պաշտպան Ռ.Չիբուխչյանը վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել, որը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2015 թվականի հունիսի 23-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 15-ի դատավճիռը, Տիգրան Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական գործի վարույթը կարճել է՝ նրան ազատելով քրեական պատասխանատվությունից:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը:

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հոկտեմբերի 21-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանի պաշտպան Ռ.Չիրուխչյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով մերժել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը և բողոքարկվող դատական ակտը թողնել օրինական ուժի մեջ:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի մարտի 30-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն, Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 15-ի որոշումը բեկանվել է, և գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Տիգրան Առաքելյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ «(...) նա 2014 թվականի հոկտեմբերի 26-ին՝ ժամը 18:45-ի սահմաններում, Երևան քաղաքի Գ.Անհաղթ 3 շենքի 19 բնակարանում, գտնվելով ակոհողային խմիչք օգտագործած վիճակում, իր աջ ձեռքի նախաքաղկի ներսի մակերեսին խոհանոցային դանակով քերծվածքներ հասցնելուց հետո, ձեռքում եղած խոհանոցային դանակն առաջ-հետ շարժելով, մտնեցել է իրենց բնակարան կանչով մեկնած «Երևան շտապօգնության» թիվ 12 բրիգադի բժշկուհի Կարինե Կարովի Ամբարյանին և սպանության սպառնալիք է տվել նրան՝ ասելով «կսպանեն»՝ ստեղծելով իր կողմից տրված սպառնալիքներն իրագործելու իրական վտանգ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 92-95):

6. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի համաձայն. «[Գ-]ործով ձեռք բերված յուրաքանչյուր ապացույց գնահատելով թույլատրելիության, վերաբերելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից, ղեկավարվելով օրենքով, ներքին համոզմամբ, [դատարանը] գտնում է, որ ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի մեղավորությունը՝ սպանության սպառնալիք տալու մեջ, եթե այդ սպառնալիքն իրականացնելու իրական վտանգ է եղել, նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ապացուցված է:

Վերոհիշյալ հանցանքի կատարման համար ամբաստանյալը ենթակա է քրեական պատասխանատվության և պատժի» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 63-68):

7. Վերաքննիչ դատարան ներկայացված բողոքում ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանի պաշտպան Ռ.Չիրուխչյանը նշել է, որ 2014 թվականի հունիսի 23-ի դատավճռով նշանակված պատիժը՝ տուգանքը 100.000 ՀՀ դրամի չափով, 2015 թվականի հունիսի 11-ին վճարվել է, բացի այդ, դատավճռի կայացումից հետո՝ 2015 թվականի մայիսի 25-ին, ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանը հաշտվել է տուժող Կ.Ամբարյանի հետ: Արդյունքում բողոքաբերը պահանջել է բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիման վրա ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանին ազատել քրեական պատասխանատվությունից և կարճել գործի վարույթը (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3-րդ, թերթ 2-4):

8. Ղեկավարվելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 393-395-րդ, 402-րդ հոդվածներով՝ Վերաքննիչ դատարանը բեկանել է Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը՝ իր դատական ակտում նշելով.

Դատական պրակտիկա

«(...) Ամբաստանյալի պաշտպան Ռ.Չիրուխյանը վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացրել է ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչության կողմից տրված N 011720 տեղեկանքն այն մասին, որ ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի՝ 23.06.2014թ. դատավճռով նշանակված տուգանքն ամբողջությամբ 11.06.2015թ. վճարվել է:

Բացի այդ, վերաքննիչ բողոքին կից վերաքննիչ դատարան է ներկայացվել նաև տուժող Կարինե Ամբարյանի դիմումը, որով վերջինս հայտնել է, որ դատավճռի կայացումից հետո ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանը ներողություն է խնդրել իրենից, գղջացել է կատարածի համար, որի հիման վրա էլ ինքը հաշտվել է վերջինիս հետ և նրա դեմ որևէ պահանջ չունի:

Տուժող Կ.Ամբարյանն իր դիմումում նշել է նաև այն մասին, որ ինքը համաձայն է, որ ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանն ազատվի քրեական պատասխանատվությունից:

(...) Այս առումով վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ վերաքննիչ դատարանում պաշտպանության կողմը ներկայացրեց նոտարական հաստատմամբ հայտարարություն, որով տուժող Կարինե Ամբարյանը հայտնել է, որ հաշտվում է ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանի հետ, որ գիտակցում է ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի հետ հաշտվելու իրավական հետևանքների մասին, բավարարված է հանցագործությունից հետո ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի դրսևորած վարքագծից և համաձայն է, որ վերջինս ազատվի քրեական պատասխանատվությունից:

Վերոնշյալ հայտարարությամբ տուժող Կարինե Ամբարյանը հայտնել է նաև այն մասին, որ ինքն ամբաստանյալ Տիգրան Առաքելյանի նկատմամբ որևէ պահանջ չունի:

(...) Այսպիսով, վերոնշյալ հանգամանքների հիման վրա Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի պահանջների հիման վրա ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանին պետք է ազատել քրեական պատասխանատվությունից և վերջինիս վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը պետք է կարճել (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 37-43):

3. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

9. Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Բողոքի հեղինակը նշել է, որ Տ.Առաքելյանի նկատմամբ քրեական գործի վարույթը կարճելով և վերջինիս քրեական պատասխանատվությունից ազատելով՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, որն ազդել է գործի ելքի վրա:

Ի հիմնավորումն իր փաստարկների՝ բողոքաբերը նշել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով սահմանված է անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նյութական հիմքը, որն ինքնին չի կարող դատավարական նորմատիվ հիմք հանդիսանալ քրեական գործերով վարույթը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար, իսկ նման դեպքերում դատարանները պետք է ղեկավարվեն կա՛ն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ, կա՛ն 37-րդ հոդվածով:

9.1. Վերլուծելով ՀՀ քրեական դատավարության և ՀՀ քրեական օրենսգրքերի համապատասխան նորմերը՝ բողոք բերած անձը նշել է նաև, որ ժամանակակից կամ փուլային առումով հաշտության թույլատրելիությունը կարգավորվում է միայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով նախատեսված իմպերատիվ

կանոնով՝ հաշտությունը թույլատրվում է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը: Այսինքն՝ տուժողի նշված իրավունքը սահմանափակված է առաջին ատյանի դատարանում քրեական գործի քննությանը, հետևաբար, ըստ բողոքաբերի՝ վերադաս դատական ատյաններում տուժողը գրկված է օրենքով իրեն վերապահված հաշտության իրավունքից, և նրա հաշտվելու մասին դիրքորոշումը չի կարող հիմք հանդիսանալ քրեական գործի վարույթը կարճելու համար: Մինչդեռ բողոքաբերի կարծիքով Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է հաշտության թույլատրելիության պահի վերաբերյալ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով սահմանված կանոնը:

10. Բացի այդ, ըստ բողոքաբերի՝ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, չի ղեկավարվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկով: Չնայած որոշման եզրափակիչ մասում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ որոշում կայացնելիս ղեկավարվել է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածով, սակայն չի պատճառաբանել, թե Առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված դատավճիռով գործի ելքի վրա ազդած դատական սխալն արտահայտվել է նյութական, թե դատավարական իրավունքի խախտմամբ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք ներկայացրած անձը եզրահանգել է, որ Վերաքննիչ դատարանը տուժող Կ.Ամբարյանի և ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանի հաշտության հիմքով վերջինիս նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցրել է դատավարական տվյալ փուլում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի կիրառման անհնարինության պայմաններում: Օրենքով սահմանված պայմանների անտեսմամբ ամբաստանյալ Ս.Առաքելյանին ազատելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունից՝ դրսևորել է բացարձակ հայեցողություն, ինչի արդյունքում խախտելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի պահանջները՝ կայացրել է չհիմնավորված և չպատճառաբանված դատական ակտ:

11. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոքի հեղինակը խնդրել է բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 15-ի դատավճիռն:

4. Դատավորներ Ա.Պողոսյանի և Մ.Ավետիսյանի իրավական դիրքորոշումը.

12. Ուսումնասիրելով Վերաքննիչ դատարանի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը, ծանոթանալով քրեական գործի նյութերին և վճռաբեկ բողոքը մասնակիորեն բավարարելու վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի փաստարկներին և հիմնավորումներին՝ համաձայն չենք Ս.Առաքելյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի մարտի 30-ի որոշման (այսուհետ՝ Որոշում) պատճառաբանական մասի առանձին դրույթների և եզրափակիչ մասի հետ ներքոշարադրյալ պատճառաբանություններով:

13. Վճռաբեկ դատարանը Որոշմամբ արձանագրել է, որ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածներ) հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն

Դատական պրակտիկա

ապահովելու խնդիր:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ սույն գործով բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. օրինական և հիմնավորված է արդյոք մասնավոր մեղադրանքի գործով Տ.Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցված քրեական գործի վարույթը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիման վրա կարճելու և նրան քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

Վերլուծության ենթարկելով տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիմքով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի, թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի և 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի կիրառման պահանջներից մեկը տուժողի և հանցագործություն կատարած անձի հաշտությունն է: Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ հաշտության քրեաիրավական և քրեադատավարական կառուցակարգերը չեն նույնանում՝ տարբերվելով հետևյալ հատկանիշներով.

ա) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով ամրագրված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքը նյութաիրավական բնույթ ունի, որի կիրառման դատավարական հիմքն է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը: Ինչ վերաբերում է մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտին, ապա այն քրեադատավարական բնույթ ունի, որի հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցումը նախատեսված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով.

բ) այն պայմաններում, երբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում առկա են 100-ից ավելի ոչ մեծ ծանրության հանցակազմեր, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածում սահմանված են ոչ մեծ ծանրության թվով 26 հանցակազմ: Բացի այդ, նույն հոդվածով նախատեսված է նաև միջին ծանրության թվով 2 հանցակազմ: Այլ խոսքով՝ եթե մասնավոր մեղադրանքի գործերով քրեական գործի վարույթը կարճելը հնարավոր է միջին ծանրության որոշակի, ինչպես նաև սահմանափակ թվով ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դեպքում, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը կարող է կիրառվել միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դեպքում,

գ) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում սահմանված է, որ անձը **«կարող է»** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, դրան համապատասխան՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինները **«կարող են»** հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված է, որ քրեական գործի վարույթը **«ենթակա է կարճման»**: Այսպիսով, օրենսդիրը հստակ սահմանել է, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով կողմերի հաշտության դեպքում իրավակիրառ մարմինը **պարտավոր է** կարճել քրեական գործի վարույթը, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում **կարող է** ազատել քրեական պատասխանատվությունից՝ դադարեցնելով քրեական հետապնդումը և կարճելով քրեական գործի վարույթը: Այլ կերպ՝ ՀՀ քրեական

օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վարույթն իրականացնող մարմնի համար նախատեսված է որպես **տնօրինչական լիազորություն**: Մինչդեռ մասնավոր մեղադրանքի գործերով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի առկայությունը վարույթն իրականացնող մարմնի համար առաջացնում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու **պարտականություն** (տե՛ս Որոշման 15-րդ կետը):

Ամփոփելով ասվածը՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ հաշտության նյութաիրավական ինստիտուտը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածներ) կիրառելի է միայն հանրային հետապնդման գործերով, իսկ քրեադատավարական ինստիտուտը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետ և 183-րդ հոդված)՝ մասնավոր հետապնդման գործերով: Այսինքն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածները կիրառելի չեն մասնավոր հետապնդման այն գործերով, որոնք վերաբերում են ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններին: Վճռաբեկ դատարանի վերջին դիրքորոշումը հիմնավորվել է նրանով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը և 183-րդ հոդվածը, ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի, նախատեսում են քրեական գործի վարույթը կարճելու **անվերապահ հիմք**, որի առկայությունն արդեն իսկ **ինաստագրկում է** ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված մնացած պայմանների առկայության քննարկումը, ինչպես նաև վարույթն իրականացնող մարմինների **հայեցողության** դրսևորումը (տե՛ս Որոշման 15.1-րդ կետը):

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով ազատելով քրեական պատասխանատվությունից, թույլ է տվել դատական սխալ (կիրառել է նյութական իրավունքի այն նորմը, որը տվյալ դեպքում ենթակա չէր կիրառման), քանի որ ամբաստանյալին մեղսագրվող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքն ընդգրկվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ մասնավոր հետապնդման գործերի շրջանակում, որի դեպքում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու իրավական հենքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետն է: Արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ոչ ճիշտ կիրառելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, դուրս է եկել օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակից՝ խախտելով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջները (օրինականության սկզբունք)՝ կայացնելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող դատական ակտ: Նշված նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումները Վճռաբեկ դատարանի համար հիմք են հանդիսացել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-398-րդ, 406-րդ հոդվածների հիման վրա Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը նույն դատարան նոր քննության ուղարկելու համար (տե՛ս Որոշման 18-19-րդ կետերը):

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ բողոքաբերի մնացած փաստարկները (տե՛ս հատուկ կարծիքի 9.1-10-րդ կետերը) կարող են քննարկ-

Դատական պրակտիկա

ման առարկա դարձվել Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված և Որոշմամբ արձանագրված խախտումները վերացնելուց հետո:

14. Ընդհանրացնելով մեջբերված իրավական դիրքորոշումները և եզրահանգումները՝ նախևառաջ հարկ ենք համարում նշել, որ ամբողջությամբ համաձայն ենք տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածներ) հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի մեծամասնության դիրքորոշման հետ: Այս կապակցությամբ գտնում ենք, որ Վճռաբեկ դատարանի եզրահանգումներն այն մասին, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ ոչ ճիշտ կիրառելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը, ամբողջությամբ իրավաչափ է:

Անդրադառնալով Վճռաբեկ դատարանի մեծամասնության դիրքորոշմանն առ այն, որ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը պետք է բավարարել մասնակորեն, իսկ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը՝ բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության, հարկ ենք համարում նշել, որ դրա վերաբերյալ ունենք վերապահումներ:

Այսպես՝ սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է եզրահանգել, որ թեև Վերաքննիչ դատարանն ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանին քրեական պատասխանատվությունից ազատելիս կիրառել է նյութական իրավունքի այն նորմը, որը ենթակա չէր կիրառման, այնուամենայնիվ թույլ տրված դատական սխալը չի ազդել գործի ելքի վրա: Այլ խոսքով ասած՝ Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտ, սակայն սխալ է պատճառաբանել այն: Ասվածը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ հաշտության և՛ քրեաիրավական, և՛ քրեադատավարական ինստիտուտների կիրառման պարագայում ակնկալվում է մեկ ելք՝ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդման դադարեցում և քրեական պատասխանատվությունից ազատում: Ընդ որում, հաշտության քրեադատավարական կառուցակարգը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի և նույն օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի կիրառումը) ենթադրում է քրեական դատավարության ցանկացած փուլում անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի (այդ թվում՝ Վճռաբեկ դատարանի) **պարտականությունը** (տե՛ս Արամ Սարգսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԳ/0503/06/10 որոշման 20-րդ կետը և Որոշման 14.1-րդ կետը):

Ուստի հարկ է արձանագրել, որ իրավաչափ չէ Վճռաբեկ դատարանի մեծամասնության այն դիրքորոշումը, որ գործը պետք է ուղարկել Վերաքննիչ դատարան՝ նոր քննության (ընդ որում, Որոշմամբ չի հստակեցվել նաև նոր քննության ծավալը): Տվյալ դեպքում առավել նպատակահարմար ենք համարում վճռաբեկ բողոքը մերժելու և Վերաքննիչ դատարանի՝ սխալ պատճառաբանված դատական ակտը Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներով օրինական ուժի մեջ թողնելու տարբերակը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ): Մասնավորապես գտնում ենք, որ ամբաստանյալ Տ.Առաքելյանին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու և նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը պետք է թողնվեր անփոփոխ՝ հաշվի առնելով հաշտության քրեաիրավական և քրեադատա-

վարական կառուցակարգերի, ինչպես նաև սույն գործով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի կիրառման անհրաժեշտության վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի Որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

15. Բացի այդ, հարկ ենք համարում նշել, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Այսինքն՝ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը նշված հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր է, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Այս պայմաններում Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելը (Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանություններով) բխում է ոչ միայն հաշտության քրեադատավարական կառուցակարգի կիրառման՝ վերը քննարկված առանձնահատկություններից, այլև դատական ակտի բողոքարկման և կրկին բեկանման շրջապտույտից խուսափելու անհրաժեշտությունից ու արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Այս համատեքստում անդրադառնալով բողոքաբերի այն փաստարկներին, որոնք Որոշմամբ քննարկման առարկա չեն դարձվել (մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը հաշտության թույլատրելիության և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի պահանջների անտեսման վերաբերյալ), հարկ է նշել, որ դրանցից առաջինի վերաբերյալ մեր կարծիքով Վճռաբեկ դատարանի մեծամասնությունն արդեն իսկ իրավական դիրքորոշումներ է հայտնել՝ մասնավորապես արձանագրելով, որ հաշտության քրեադատավարական կառուցակարգը կարող է կիրառվել քրեական դատավարության ցանկացած փուլում, իսկ ինչ վերաբերում է երկրորդին, ապա գտնում ենք, որ բողոքարկված դատական ակտի բեկանման կամ փոփոխման հիմքերը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-րդ հոդված) Վերաքննիչ դատարանի կողմից չհատկացնելու վերաբերյալ փաստարկների քննարկումն իմաստագրկվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված՝ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքի առկայությամբ:

16. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը և ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 40-րդ, 361¹-րդ, 415-րդ, 419-րդ և 422-րդ հոդվածներով, չհամաձայնվելով դատավորների մեծամասնության հետ՝ մնում ենք

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԻ՝

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը պետք է մերժվեր: Ամբաստանյալ Տիգրան Գարեգինի Առաքելյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 15-ի որոշումը պետք է թողնվեր օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

RESUME - PEZÜME

THE CONTENT AND FORMATIONAL EVOLUTION OF CONSTITUTIONAL GROUNDS OF RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION

KAREN HAKOBYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR
OF CONSTITUTIONAL LAW OF THE YSU**

This article is devoted to the right to good administration as a fundamental right, the formation of its constitutional grounds and their content. The author refers to the European concept of “good governance” and its influence on development of principles of good administration and on the process of their legal drafting. In this context, general content of the components of the right to good administration and the sphere of application of this right is revealed.

Keywords: human rights, constitutional reforms, concept of “good governance”, administration, good administration, right to good administration, public authority, administrative bodies

СОДЕРЖАНИЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ ПРАВА НА ДОЛЖНОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ ИХ ФОРМИРОВАНИЯ

КАРЕН АКОПЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ЕГУ

Статья посвящена формированию и содержанию конституционно-правовых основ права на должное управление как фундаментального права человека. Дается ссылка на европейскую концепцию “должного управления” и его влияния на разработку принципов должное управления и их правового закрепления. В этом контексте выявляется общее содержание элементов права на должное управление и раскрывается область применения данного права.

Ключевые слова: права человека, конституционные реформы, концепция “должного управления”, право на должное управление, административная деятельность, публичная власть, административные органы

Բանալի բառեր - մարդու իրավունքներ, սահմանադրական բարեփոխումներ, «լավ կառավարման» հայեցակարգ, վարչարարություն, պատշաճ վարչարարության իրավունք, հանրային իշխանություն, վարչական մարմիններ

RESUME - PEZÜME

THE CONSTITUTION OF THE KING VACHAGAN BAREPASHT AS THE JUDICIAL EXPERIENCE OF STATE POWERS LIMITATION

GAYANE NERSISYAN

INSPEKTOR OF JUVENILE, POLICE SENIOR LIEUTENANT, OF THE SHOUSHI REGION POLICE DEPARTMENT OF NKR

In this article the constitution of king Vachagan the Pious is represented. Constitution is the main and written law of the Artsakh-Utik Aghvank state, which was adopted with the participation of the various representatives.

The new document was based on customary and canonical law, it includes the criminal law, property and family law provisions regulating relations.

King Vachagan's constitution took into consideration the historical, economic, cultural, customary and even the geographic and climatic features of Armenian people.

Keywords: Constition, legal state, canonical right, independent statehood, moral and spiritual development, social and economic society, development of written laws, humanism and justice, development of science and education, external and internal social and political life, order and rules, punitive policy

КОНСТИТУЦИЯ ВАЧАГАНА ДОБРОДЕТЕЛЯ, КАК ПОПЫТКА ЗАПРЕТИТЬ ЮРИДИЧЕСКИЕ ОГРАНИЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

ГАЯНЕ НЕРСИСЯН

ИНСПЕКТОР ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ПОЛИЦИИ ШУШИНСКОГО РАЙОНА НКР

В данной статье представляется Конституция Вачагана Добродетеля. Конституция- основной письменный закон государства Арцах-Утицкий Алуанк, который был принят с участием представителей разных классов страны.

Данный документ, по-новому получивший силу закона, был основан на нормах традиционного и канонического права, который включает в себя регулирующие положения уголовно-правовых, имущественных, налоговых, семейно-бытовых отношений.

Конституция короля Вачагана учитывала исторические, экономические, культурные, традиционные особенности армянского народа, и даже географические и природно-климатические особенности территории (местности).

Ключевые слова: Законодательство, правовое государство, каноническое право, самостоятельная государственность, нравственно-психологическое развитие, социально-экономическое общество, письменная разработка законов, человеколюбие и справедливость, развитие образования, правила поведения, внутренняя и внешняя социально-политическая жизнь, карательная политика

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, իրավական պետություն, կանոնական իրավունք, ինքնուրույն պետականություն, բարոյական-հոգևոր զարգացում, տնտեսական-սոցիալական հասարակություն, գրավոր օրենքների մշակում, մարդասիրություն և արդարություն, կրթության և գիտության զարգացում, արտաքին և ներքին հասարակական-քաղաքական կյանք, կարգ ու կանոն, պատժական քաղաքականություն

09-ՈՍՏՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏՏՈՍ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

MODERN CHARACTERISTICS OF THE PRINCIPLE OF SEPARATION AND BALANCE OF POWERS

HAYK KESOYAN

**PHD STUDENT OF PUBLIC ADMINISTRATION
ACADEMY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

The subject of research in the framework of article are the basic properties of the principle of separation of powers, which currently characterize that principle; four main characteristics of separation of powers are highlighted as a result of theoretical-legal analysis: institutional separation of powers, functional separation of powers, selection of personnel of the branches of government, availability of existing monitoring mechanisms of power among the branches, which is expressed through the checks and balances mechanisms. In this article particular importance is given to the current containment among the branches of government and the presence of a counterbalance mechanism, since without these mechanisms, the principle of separation of powers would be meaningless and it would be impossible to ensure the balance among the branches of power.

Keywords: The principle of separation of powers, structural separation of power, functional separation of power, separation of government staff, controls, checks and balance mechanisms

СОВРЕМЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИНЦИПА РАЗДЕЛЕНИЯ И УРАВНОВЕШИВАНИЯ ВЛАСТЕЙ

ԱՅԿ ԿԵՏՅԱՆ

**АСПИРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

Предметом исследования в рамках статьи явились основные свойства принципа разделения властей, которые в настоящее время характеризуют этот принцип; в результате теоретико-правового анализа выделены четыре основные свойства разделения властей: институциональное разделение ветвей власти, функциональное разделение ветвей власти, выделение персонала ветвей власти, наличие механизмов действующего контроля между ветвями власти, что выражается посредством механизмов сдерживаний и противовесов. В рамках статьи особое значение придается действующим сдерживаниям между ветвями власти и наличию механизмов противовеса, поскольку без этих механизмов принцип разделения властей станет лишеным смысла и будет невозможно обеспечить баланс между ветвями власти.

Ключевые слова: принцип разделения властей, институциональное разделение ветвей власти, функциональное разделение ветвей власти, выделение персонала ветвей власти, механизм сдерживаний и противовесов

Բանալի բառեր - իշխանությունների բաժանման սկզբունք, իշխանության կառուցակարգային բաժանում, իշխանության գործառնաբային բաժանում, իշխանության անձնակազմների առանձնացում, հսկողական մեխանիզմներ, զսպումների և հավասարակշռության մեխանիզմներ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

BIOLOGICAL MATERIALS AS THE OBJECTS OF LEGAL RELATIONS

LUSINE VARDANIAN

**SENIOR INVESTIGATOR FOR PARTICULARLY IMPORTANT CASES OF
THE INVESTIGATIVE COMMITTEE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA,
CANDIDATE OF LAW**

The article explores the possibility of considering biomaterials as the objects of legal relations. The author substantiates the necessity of amendments in Civil law of RA in order to coordinate the modern law, the principles of bioethics and the temporary needs for transplantants.

Keywords: bioethics, law, biological materials

БИОЛОГИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ КАК ОБЪЕКТЫ ПРАВООТНОШЕНИЙ: ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ

ЛУСИНЕ ВАРДАНЯН

**СТАРШИЙ СЛЕДОВАТЕЛЬ ПО ОСОБО ВАЖНЫМ ДЕЛАМ
СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

В статье исследуется возможность рассмотрения биологических материалов в качестве объектов правоотношений. Автор обосновывает необходимость внесения некоторых законодательных изменений в Гражданском кодексе РА в целях координации современного права принципов биоэтики и современного спроса на биотрансплантаты.

Ключевые слова: биоэтика, право, биологические материалы

Բանալի բառեր - բիոէթիկա, իրավունք, կենսաբանական նյութեր

09-00500 - ԱԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ԱՄՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

143

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE ISSUE OF LAWFUL RESTRICTIONS ON FREEDOM OF SPEECH IN CASE OF ESTABLISHING CRIMINAL PUNISHMENT FOR “BARE” DENIAL OF GENOCIDE

CURRENT ISSUES OF IMPOSING A PUNISHMENT BY ACCUMULATION OF SENTENCES

EDGAR KARAPETYAN

INVESTIGATIVE COMMITTEE OF THE RA, SENIOR INVESTIGATOR OF THE ID OF KENTRON AND NORK-MARASH ADMINISTRATIVE DISTRICTS OF THE ID OF YEREVAN CITY, JUSTICE SENIOR LIEUTENANT

In this article is made a comparative analysis of the criminal legislation on the issue of punishment on set of decisions of foreign countries: China, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Lithuania, Tajikistan, Turkmenistan, France and the Russian Federation. The author paid attention to the shortcomings of the settlement of this issue in the criminal legislation of some of the foreign countries in analyzing, expressed suggestions for improvements.

Keywords: sentencing, set of convictions, sentencing decisions, the proclamation of the sentence, the sentence comes into force, Absorption of punishment, the maximum limit of the penalty imposed

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ПО СОВОКУПНОСТИ ПРИГОВОРОВ

ЭДГАР КАРАПЕТЯН

СТАРШИЙ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА АДМИНИСТРАТИВНЫХ РАЙОНОВ КЕНТРОН И НОРК-МАРАШ ГОРОДА ЕРЕВАНА СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ, СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ЮСТИЦИИ

В статье сделан сравнительный анализ уголовного законодательства относительно вопроса назначения наказания по совокупности приговоров таких зарубежных стран: КНР, Армении, Белорусии, Казахстана, Литвы, Таджикистана, Туркменистана, Франции и Российской Федерации. Автор обратил внимание на недостатки урегулирования данного вопроса в уголовном законодательстве отдельных из проанализированных зарубежных стран, изложил предложения относительно усовершенствования.

Ключевые слова: назначение наказания, совокупность приговоров, постановление приговора, провозглашение приговора, вступление приговора в законную силу, поглашение наказания, максимальная граница назначенного наказания

Բանալի բառեր - պատժի նշանակում, դատավճիռների համակցություն, դատավճիռի կայացում, դատավճիռի հրապարակում, դատավճիռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, պատիժների կլանում, պատիժների նշանակման առավելագույն սահմանները

09-NUSOU - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - - 9 (206 - - 207)

ՀԱՍՏԱՏՎԱԿ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

SEVERAL QUESTIONS OF QUALIFICATION MISAPPROPRIATION COMMITTED BY A GROUP OF PERSONS

ANDRANIK RASHIDYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL
AND CRIMINAL PROCEDURE LAW OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY,
LEADING SPECIALIST OF THE LEGAL ACTS
EXPERTISE AGENCY OF THE MINISTRY OF JUSTICE**

Economic relations are fundamental to the state, society and the individual. They determine the nature of the social, political, cultural and moral components of relations in society at all levels. In this regard, the State throughout its history continues to pay great attention to the crimes encroaching on economic relations. The Criminal Code of RA (RF), to include such offenses as group of compounds designated as "Crimes against property", most of which are misappropriations. It should be noted that the allocation of forms of misappropriation plays an important role in the individualization and differentiation of criminal responsibility for various kinds of degree of public danger of criminal behavior in the misappropriation. In the law there is no clear binding forms of theft, which complicates many issues qualification misappropriation committed by a group of persons. The group method of committing the crime and of misappropriation, in particular, significantly increases the social danger of the offense, as joint efforts of several individuals significantly increases the possibility of causing harm to a socially dangerous and affects its size, and therefore the design of specific offenses the legislator as a qualifying group signs an act of complicity in various forms. This article seeks to examine some of the issues of qualification misappropriation committed by a group of persons.

Keywords: misappropriation, complicity, a group of persons, subject of crime

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ ХИЩЕНИЯ ИМУЩЕСТВА, СОВЕРШЕННОГО ГРУППОЙ ЛИЦ

АНДРАНИК РАШИДЯН

**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА
И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА,
ВЕДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ АГЕНСТВА ЭКСПЕРТИЗЫ
ПРАВОВЫХ АКТОВ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РА**

Экономические отношения являются основополагающими для государства, общества и отдельного человека. Они определяют характер социальных, политических, культурных и нравственных компонентов отношений, складывающихся в обществе на всех его уровнях. В связи с этим, государство на протяжении всей своей истории продолжает уделять значительное внимание преступлениям, посягающим на экономические отношения. В Уголовном кодексе РА (РФ), к таким преступлениям также относится группа составов, обозначенных как «Преступления против собственности», большую часть из которых составляют хищения. Следует отметить, что выделение форм хищения играет большую роль при индивидуализации и дифференциации уголовной ответственности за различные по степени общественной опасности виды преступного поведения в хищении. В законе отсутствует четкое закрепление форм хищения, что затрудняет решение многих вопросов квалификации хищения имущества, совершенного группой лиц. Групповой способ совершения преступления и хищения, в частности, существенно повышает общественную опасность содеянного, т.к. объединение усилий нескольких лиц значительно повышает возможность причинения общественно опасного вреда и влияет на его размер, в связи с чем при конструировании конкретных составов преступлений законодатель предусмотрел в качестве квалифицирующих признаков групповое совершение деяния в различных формах соучастия. В статье ставится задача рассмотреть некоторые вопросы квалификации хищения имущества, совершенного группой лиц.

Ключевые слова: хищение, соучастие, группа лиц, субъект преступления

Բանաբխ բառերը: - հարկստանություն, հանցակցություն, մի խումբ անձինք, հանցագործության սուբյեկտ

04-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏՈՍ
Ինֆորմացիոն Բյուրո

RESUME - PEZYOME

ACTUAL ISSUES OF THE INITIATION OF LEGAL PROCEEDINGS: SCIENTIST'S OPINION AND THE PRACTICE

BORIS GAVRILOV

**HEAD OF THE DEPARTMENT OF MANAGING OF CRIME
INVESTIGATING ORGANS OF MANAGMENT ACADEMY
OF MINISTRY OF INTERNAL AFFAIR OF RUSSIAN FEDERATION,
DOCTOR IN LAW, PROFESSOR,
HONOURED LAWYER OF THE RF,
MAJOR GENERAL OF JUSTICE (RETIRED)**

The article deals with the problems caused by the presence in the criminal procedure legislation stage of a criminal case, which entails the restriction of the rights of citizens in their access to justice, numerous violations of the law in the refusal to initiate criminal proceedings, as well as the unreliability of statistics on crime.

Keywords: initiation of legal proceedings, refusal in initiation of legal proceedings, right for access to justice

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА: МНЕНИЕ УЧЕНОГО И ПРАКТИКА

**БОРИС ЯКОВЛЕВИЧ ГАВРИЛОВ
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНАМИ
РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
АКАДЕМИИ УПРАВЛЕНИЯ МВД РОССИИ,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР,
ЗАСЛУЖЕННЫЙ ЮРИСТ РФ,
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ЮСТИЦИИ (В ОТСТАВКЕ)**

В статье рассмотрены проблемы, обусловленные наличием в уголовно-процессуальном законодательстве стадии возбуждения уголовного дела, что влечет за собой ограничение прав граждан на их доступ к правосудию, многочисленные нарушения законности при отказе в возбуждении уголовного дела, а также выражается в недостоверности статистики о состоянии преступности.

Ключевые слова: возбуждение уголовного дела, отказ в возбуждении уголовного дела, право на доступ к правосудию

Բանալի բառեր - քրեական գործի հարուցում, քրեական գործ հարուցելը մերժել, արդարադատության մատչելիության իրավունք

09-00500 - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՀԱՍՏԱՏՎԱԿ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE ENTITY AND SCIENTIFIC BASES OF CRIMINALISTICS TACTICS

VAHE YENGIBARYAN

**EXECUTIVE DIRECTOR OF THE ASSOCIATION
OF JUDGES OF THE RA,**

**DOCTOR OF LAW, ASSOCIATE PROFESSOR OF THE DEPARTMENT
OF CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS OF YSU**

The article is dedicated to one of the most important section of criminology, the research of problems of criminalistics tactics. For certain type of execution of investigative action tactics is essential the study and analysis of such terms and approaches of forensic science, which compile the principles of criminalistics tactics.

For the first time the article in Armenian professional literature has studied general provisions of criminalistics tactics, has formulated and clarified criminalistics tactics concept and content. Analysing approaches and views of different authors, the author gives his own definition of criminalistics tactics, which is the formulated in the following manner: complete system of means and methods developed by criminology and other sciences, which is aimed to improve the behavior of investigator, to raise the effectiveness of investigative work in order to investigate and reveal crimes.

Keywords: criminalistics tactics, proofs, investigator, separate investigative actions, criminalistics concepts

СУЩНОСТЬ И НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ТАКТИКИ

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

**ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР СОЮЗА СУДЕЙ РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ
УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ**

Статья посвящена важнейшему разделу науки криминалистики, в частности изучению основных положений криминалистической тактики. Для совершенствования тактики отдельных следственных действий важное значение имеют изучение и анализ тех положений науки криминалистики, которые составляют основу тактики отдельных следственных действий-криминалистической тактики.

В статье впервые в отечественной профессиональной литературе изучены теоретические основы криминалистической тактики, уточнено понятие и содержание криминалистической тактики. Изучая подходы и точки зрения разных ученых, в статье представляется авторское определение криминалистической тактики, как целостной системы теоретических положений, идей и разработанных на их основе прием и средств, которые направлены на планированные организации расследования уголовных дел в целях достижения максимальных результатов с использованием минимальных ресурсов, тем самым проявляя поведение эффективной уголовно-процессуальной деятельности.

Ключевые слова: криминалистические тактики, доказательства, следователь, отдельные следственные действия, криминалистические концепции

Բանալի բառեր - կրիմինալիստիկական տակտիկա, ապացույցներ, քննիչ, առանձին քննչական գործողություններ, կրիմինալիստիկական հայեցակարգեր

09-ՈՍՏՈՍ - ԱԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏՈՍ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

SOME PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF COURT'S JURISDICTION INSTITUTE IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE PROCEDURES OF ARMENIA

YERVAND KHUNDKARYAN
CHAIRMAN OF THE CIVIL AND ADMINISTRATIVE
CHAMBER OF THE CASSATION
COURT OF THE RA

ASHKHEN GHARSLYAN
ADVISER TO THE CHAIRMAN OF THE CASSATION COURT
OF THE RA, PHD IN LAW

This article is dedicated to some problematic issues of legal regulation of court's jurisdiction in Civil and Administrative procedures of The Republic of Armenia. As a result the authors concluded that the term of "jurisdiction", which is mentioned in Civil and Administrative procedure Codes of The RA, has similar content in both codes.

Simultaneously the authors refer to the features of the Administrative procedure institute of readdressing the application and the possibility of readdressing the application in courts of higher instances, the necessity to establish legal mechanisms of solutions of regional jurisdiction disputes in Civil procedure, and to some other issues, which, certainly, shall increase the efficiency and the practical role of the institute of court's jurisdiction.

Keywords: court's jurisdiction, readdressing the application, terminate the process, public and private relations, jurisdiction disputes

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

148

RESUME - РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ПОДСУДНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНЫХ И ГРАЖДАНСКИХ СУДОПРОИЗВОДСТВАХ РА

ЕРВАНД ХУНДКАРЯН
**ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГРАЖДАНСКОЙ И АДМИНИСТРАТИВНОЙ
ПАЛАТЫ КАССАЦИОННОГО СУДА РА**

АШХЕН КАРСЛЯН
**СОВЕТНИК ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Данная статья посвящена ряду спорных вопросов регулирования института подсудности в административных и гражданских судопроизводствах РА. В результате исследования авторы пришли к выводу, что в одноименных кодексах термин «подсудность» необходимо определять одинаковым содержанием.

В то же время авторы обратились к особенностям института переадресации в административном судопроизводстве РА, вопросу возможности переадресации к вышестоящим судебным инстанциям, необходимости определения порядка разрешения споров о территориальной подсудности в Гражданском судопроизводстве РА и ряду других вопросов, которые бесспорны повысят практическое значение и эффективность института подсудности.

Ключевые слова: подсудность, подведомственность, переадресация, прекращение производства по делу, общественные и частные правоотношения, споры о подсудности

Բանալի բառեր - ընդդատություն, ենթակայություն, վերահասցեագրում, գործի վարույթի կարճում, հանրային և մասնավոր իրավահարաբերություններ, ընդդատության վեճեր

09-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏՈՍ
Իշխանություն

149

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

MECHANISMS OF OBTAINING AND USING OF SPECIAL KNOWLEDGE BY THE COURT, CONSIDERING THE INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS PROTECTION CASES: LEGAL REGULATION IN THE RUSSIAN FEDERATION AND THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

LEVON SARGSYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY

In this article the author considers the mechanisms of obtaining and using of special knowledge by the court considering the intellectual property rights protection cases. The author of this article compared the Russian and German legislative models of getting of special knowledge by the courts considering the intellectual property rights protection cases, and also expressed his opinion about the advantages and disadvantages of the investigated models of regulation.

Keywords: intellectual property protection, special knowledge, comparative analysis RF and FRG, court

МЕХАНИЗМЫ ПОЛУЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОЗНАНИЙ СУДОМ, РАССМАТРИВАЮЩИМ СПОРЫ О ЗАЩИТЕ ПРАВ НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В РФ И ФРГ

ЛЕВОН САРГСЯН

АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В данной статье автор рассматривает механизмы получения и использования судом специальных познаний необходимых при рассмотрении дел о защите прав на интеллектуальную собственность. Автор данной статьи сравнил законодательные модели получения судами, рассматривающими споры о защите прав на интеллектуальную собственность специальных познаний, на примере законодательств РФ и ФРГ, а также высказал свое мнение о преимуществах и недостатках исследованных моделей регулирования.

Ключевые слова: защита интеллектуальной собственности, специальные знания, сравнительный анализ РФ и ФРГ, суд

Բանալի բառեր - մտավոր սեփականության պաշտպանության, հատուկ գիտելիքներ, համեմատական վերլուծությունն Ռ-Դ և Գ-Դ-Հ, դատարան

ՌԿ-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - - 9 (206 - - 207)

ՊԱՏԱՇԱՆ
Ի-Հ ԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE RIGHT TO APPEAL TO THE ADMINISTRATIVE COURT OF RA

NARINE MANASYAN

**ADVISER TO THE PRESIDENT OF THE
ADMINISTRATIVE COURT OF APPEAL OF RA**

The article presents an analysis about the jurisdiction of applying to the Administrative Court of RA. Particularly, the emphasize of the conducted study was on the rights of the public organizations and /or/ advocacy competence of the court.

The article covers research of the international experience in the respective field, the decisions of European Court of Human Rights, the rulings of the Constitutional Court of RA and the Court of Cassation of RA and the evaluation of the legal matter who is entitled with the right to appeal to the Administrative Court of RA.

Keywords: «Actio popularis», public organizations, legality, «Real» Rights, directly, the right to appeal to court

ПРАВО НА ОБРАЩЕНИЕ В АДМИНИСТРАТИВНЫЙ СУД РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

НАРИНЕ МАНАСЯН

**СОВЕТНИК ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
АДМИНИСТРАТИВНОГО АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА РА**

В данной статье представлен анализ относительно правомочий на обращение в Административный суд Республики Армения. В частности, предметом изучения является право обращения общественных организаций в суд с целью защиты прав и/или законных интересов иных лиц.

Были изучены международный опыт в данной сфере, решения Европейского суда по правам человека, Конституционного суда РА, Кассационного суда РА, в результате чего дана правовая оценка относительно субъектного состава лиц, имеющих право на обращение в Административный суд.

Ключевые слова: «Actio popularis», общественная организация, правомерность, «реальное право», непосредственно, право обратиться в суд

Բանալի բառեր - «Actio popularis», հասարակական կազմակերպություն, իրավասություն, «իրական (ռեալ)» իրավունքներ, անմիջականորեն, դատարան դիմելու իրավունք

09-ՈՍՏՈՍ - ԱԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏՈՍ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

PSYCHOLOGIC CHARACTERISTICS OF FEMALE INFANTICIDES AND THE MAIN INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF THE MURDERS COMMITTED BY THEM

GAYANE ISKANDARYAN

**MEDICAL DEPARTMENT OF THE RA POLICE,
SENIOR OFFICER, EXPERT-PSYCHOLOGIST**

In this article, we present the nature of the child-killers of women, we reflect on the motives of the murder, which are primary (major) and secondary, are the result of the interaction of subjective and objective factors. The formation of the typical negative personal lines this contingents mostly conditioned by the past, deficiencies in micro-environment the psychical travmes not passing through the mature age. As for the personal, individual subjective factors, you should refer to the mental anomalies, the person providing the sanity border conditions that under certain circumstances can be considered as a condition for criminal behavior.

Keywords: murder motives, misrepresented moral atmosphere, psycho-emotional connection, inhumane act

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕНЩИН-ДЕТОУБИЙЦ И ОСНОВНОЕ ТРАКТОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ СОВЕРШЕННЫХ ИМИ УБИЙСТВ

ГАЯНЕ ИСКАНДАРЯН

**МЕДИЦИНСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПОЛИЦИИ РА,
СТАРШИЙ ОФИЦЕР, ЭКСПЕРТ-ПСИХОЛОГ**

В данной статье мы представляем характеристику женщин-детоубийц, размышляем о первичных (основных) и вторичных мотивах убийств, которые являются результатом взаимодействия субъективных и объективных факторов. Формирование отрицательных личностных черт данного контингента в основном обусловлено прошлыми, пережитыми в микросреде психотравмами, учитывая также и зрелый возраст. Касательно личностных, индивидуальных субъективных факторов необходимо обратить внимание также на психологические аномалии, обеспечивающие те приграничные состояния вменяемости личности, которые при определенных случаях могут являться условием преступного поведения.

Ключевые слова: мотивы убийства, искаженная моральная атмосфера, психо-эмоциональная связь, бесчеловечный поступок

Բանալի բառեր - սպանությունների դրդապատճառներ, խեղաթյուրված բարոյահոգեբանական մթնոլորտ, հոգեհուզական կապ, հակամարդկային արարք

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - - 9 (206 - - 207)

ՀԱՍՏԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

CLASSIFICATION OF NEEDS AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF CRIMINAL BEHAVIOR

TATEV HARUTYUNYAN
LAWYER

The article is devoted to the issues of the needs that underlying criminal behavior. The author has presented the existing classifications of the theories of needs in Russian and foreign literature, interpreted and expressed her opinions in that regard. The pyramid of needs in Maslow's theory is especially examined within the article by introducing its advantages and disadvantages. The article also reveals the casual link between needs and criminal behavior.

Keywords: criminal, need, criminological, behavior, social, primary, material

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ

ТАТЕВ АРУТЮНЯН
ЮРИСТ

Работа посвящена потребностям, которые лежат в основе преступного поведения. Автор представил существующие классификации теории потребностей в русской и зарубежной литературе, интерпретировал и выразил свое мнение о них. В этих теориях особое место уделял пирамиде потребностей теории А. Маслоу, отметив при этом ее недостатки и преимущества. В работе также показано связь потребностей с преступным поведением.

Ключевые слова: преступный, потребность, криминологическая, поведение, социальной, первичных, материальная

Բանալի բառեր - հանցավոր, պահանջմունք, կրիմինալոգիական, վարքագիծ, սոցիալական, առաջնային, նյութական

09-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 8 - 9 (206 - 207)

ՈՍՏՈՍ
Իշխանություն

Թեւավոր խոսքեր

Չարմանալու համար բավական է մեկ բոպե. զարմանալի բաներ անելու համար հարկավոր են շատ տարիներ:

Կ. ՀԵԼՎԵՑԻՈՒՄ

Գիտությունը ճշմարտության հստակ իմացությունն է, բանականության լուսավորումը, կյանքի անապական խնդրությունը, պատանեկության գովքը, ծերության նեցուկը, քաղաքների, բանակների կառուցողը, դժբախտության մեջ հաջողության ամրոցը, երջանկության մեջ՝ զարդ, ամենուրեք հավատարիմ և անբաժան ուղեկից:

Վ. Մ. ԼՈՍՏՆՈՍՈՎ

Գիտության օգնությամբ մարդն ի վիճակի է ուղղելու իր էության անկատարությունը:

Ի. Ի. ՄԵՉՆԻԿՈՎ

Գիտությունը պետք է լինի հայրենիքի ամենավսեմ մարմնավորումը, որովհետև բոլոր ժողովուրդներից առաջինը միշտ կլինի նա, որը մյուսներին կգերազանցի մտքի և մտավոր գործունեության բնագավառում:

Լ. ՊԱՍՏԵՐ

Մարդիկ չունեն ավելի հզոր ու հաղթական ուժ, քան գիտությունը:

Մ. ԳՈՐԿԻ

Իսկական գիտնականը երազող է, իսկ ով այդպիսին չէ, նա իրեն կոչում է գործնական մարդ:

Օ. ԲԱԼԶԱԿ